

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Regina Šmejkalová

Tlumočení nostrifikačních zkoušek pro zahraniční studenty

Interpreting of nostrification examinations for foreign students
in Czech Republic

Praha 2021

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. PhDr. Ivaně Čeňkové, CSc., za její čas a ochotu při vedení práce, cenné metodologické rady a připomínky, a zejména za trpělivost a milý přístup po celou dobu psaní práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům dotazníkového výzkumu a rozhovorů, bez jejichž pomoci by práce nemohla vzniknout. V neposlední řadě také děkuji své rodině a především svému manželovi, který mi byl největší oporou po celou dobu studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 2. ledna 2021

Regina Šmejkalová

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou tlumočení u nostrifikačních zkoušek pro zahraniční studenty. Teoretická část se skládá ze studia legislativy o pobytu zahraničních studentů v České republice, analýzy jejich počtu, popisu postupu uznávání zahraničního vzdělání a odborné praxe v ČR a podmínek přijetí zahraničních studentů ke studiu v ČR. Následně jsou popsána specifika tlumočnického kontextu při tlumočení zkoušek a zkoumají se jeho odlišnosti ve vztahu k běžnému tlumočení.

Empirická část práce využívá jak kvantitativních, tak kvalitativních výzkumných metod a čerpá především z dotazníkových šetření a polo-strukturovaných rozhovorů. Zkoumají se názory a zkušenosti jednotlivých účastníků této situace – učitelů středních škol, zahraničních studentů a samotných tlumočnicků. Výzkum se soustředí na přípravu zúčastněných na zkoušku (specifické vzdělání nebo školení pro učitele pracující se zahraničními studenty, příprava tlumočnicků, jejich kvalifikace), jejich očekávání, průběh zkoušky, nejčastější problémy, stejně jako na spokojenost všech účastníků se vzájemnou spoluprací. Zvláštní pozornost je věnována především tlumočnickům a jejich roli v této komunikační situaci. Výzkum je věnován i konkrétním strategiím a postupům, které tlumočníci při tlumočení uplatňují.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že nostrifikační zkoušky probíhají v prostředí, které by se dalo označit za komunitní. Tlumočnicka to svádí k větší aktivitě v procesu tlumočení a snaze pomoci svému klientovi, který je v znevýhodněném postavení vůči představiteli instituce. Nicméně soudní tlumočnick i přes veškeré dobré úmysly nesmí při výkonu tlumočení zapomínat na hlavní zásady, jež pro výkon tohoto typu tlumočení stanovuje zákon a etický kodex.

Klíčová slova

role tlumočnicka, etický kodex, mlčenlivost, nestrannost, neutralita, komunitní tlumočení, soudní tlumočení, zahraniční studenti, školství

Abstract

This diploma thesis examines the interpreting of nostrification exams for foreign students. The theoretical part consists of a study of legislation on the stay of foreign students in the Czech Republic, analysis of their number, a description of the process of recognition of foreign education and professional practice in the Czech Republic and the conditions of admission of foreign students to study here. The specifics of the interpreting context for interpreting exams are described, and their differences from ordinary interpreting examined.

The empirical part of the thesis uses both quantitative and qualitative research methods and draws mainly from questionnaire surveys and semi-structured interviews. The different participants' experience and opinions in this situation are examined – secondary school teachers, foreign students and interpreters themselves. The research focuses on preparing participants for the exam (specific education or training for teachers working with foreign students, preparation of interpreters and their qualifications), their expectations, the course of the exam, most common problems and the satisfaction of all participants with mutual cooperation. Special attention is given to interpreters and their role in this communication situation. The research also looks at specific strategies and procedures that interpreters apply in interpreting.

The research results show, that nostrification exams take place in an environment which could be described as community. This tempts the interpreter to be more active in the interpreting process and try to help their client, who is at a disadvantage against institutions' representatives. However, despite all good intentions, a court interpreter must not forget main principles laid down by law and code of ethics for the performance of this type of interpretation.

Key words

the interpreter's role, code of ethics, confidentiality, impartiality, neutrality, community interpreting, court interpreting, foreign students, school setting

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	PROBLEMATIKA A ORGANIZACE VZDĚLÁVÁNÍ CIZINCŮ	10
2.1	VÝVOJ POČTU ZAHRANIČNÍCH STUDENTŮ V ČESKÉ REPUBLICE.....	10
2.2	PODMÍNKY NÁSTUPU CIZINCŮ DO URČITÉHO STUPNĚ ČESKÉHO VZDĚLÁVACÍHO SYSTÉMU.....	14
2.3	LEGISLATIVA V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ CIZINCŮ.....	16
2.4	UZNÁVÁNÍ ZAHRANIČNÍHO VZDĚLÁNÍ A ODBORNÉ PRAXE V ČR.....	18
2.5	POROVNÁNÍ SITUACE V ČR S VYBRANÝMI EVROPSKÝMI ZEMĚMI.....	21
	2.5.1 <i>Uznání vzdělání získaného v rámci EU</i>	21
	2.5.2 <i>Uznání středoškolského vzdělání získaného mimo EU</i>	22
3	TEORETICKÉ POHLEDY NA ROLI A POSTAVENÍ TLUMOČNÍKA V RŮZNÝCH KOMUNIKAČNÍCH SITUACÍCH.....	25
3.1	ROLE TLUMOČNÍKA V ŠIRŠÍM KONTEXTU	25
3.2	POHLED NA ROLI TLUMOČNÍKA V KONTEXTU SOUDNÍHO TLUMOČENÍ.....	28
3.3	OČEKÁVÁNÍ JEDNOTLIVÝCH ÚČASTNÍKŮ TLUMOČENÉ KOMUNIKACE OD TLUMOČNÍKA	30
	3.3.1 <i>Z pohledu tlumočnicka</i>	32
	3.3.2 <i>Z pohledu instituce</i>	32
	3.3.3 <i>Z pohledu klienta</i>	33
4	TLUMOČENÍ V KONTEXTU ŠKOLNÍHO PROSTŘEDÍ.....	34
4.1	TLUMOČENÍ VE VZDĚLÁVÁNÍ.....	34
4.2	TLUMOČNÍK V PROCESU UZNÁNÍ ZAHRANIČNÍHO STŘEDOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁNÍ.....	36
4.3	URČENÍ DRUHU A TYPU TLUMOČENÍ	37
4.4	SPECIFIKA TLUMOČNICKÉ SITUACE PŘI TLUMOČENÍ NOSTRIFIKAČNÍCH ZKOUŠEK	39
4.5	POŽADAVKY KLADENÉ NA TLUMOČNÍKA NOSTRIFIKAČNÍCH ZKOUŠEK	40
4.6	ROLE TLUMOČNÍKA U NOSTRIFIKAČNÍCH ZKOUŠEK	43
4.7	VYBRANÉ TLUMOČNICKÉ STRATEGIE A JEJICH MOŽNÝ VLIV NA PRŮBĚH ZKOUŠKY	45
5	EMPIRICKÁ ČÁST	48
5.1	PŘÍPRAVA VÝZKUMU.....	48
	5.1.1 <i>Předmět a cíl výzkumu</i>	48
	5.1.2 <i>Výzkumné otázky</i>	48

5.2	METODOLOGIE	50
	5.2.1 <i>Dotazníkové šetření</i>	50
	5.2.2 <i>Struktura dotazníků</i>	50
	5.2.3 <i>Rozhovor</i>	52
5.3	VÝBĚR A OSLOVOVÁNÍ RESPONDENTŮ	53
5.4	VYHODNOCENÍ VÝZKUMU: ANALÝZA DOTAZNÍKŮ A ROZHOVORŮ	56
	5.4.1 <i>Profil respondentů</i>	56
	5.4.2 <i>Tlumočníci</i>	56
	5.4.3 <i>Učitelé</i>	58
	5.4.4 <i>Studenti</i>	59
5.5	PŘÍPRAVA NA ÚKON TLUMOČENÍ	63
5.6	OČEKÁVÁNÍ STUDENTŮ OD TLUMOČNÍKA	65
5.7	ORGANIZACE A PODMÍNKY NOSTRIFIKAČNÍCH ZKOUŠEK	66
5.8	PRŮBĚH TLUMOČENÝCH NOSTRIFIKAČNÍCH ZKOUŠEK	71
5.9	VNÍMÁNÍ ROLE TLUMOČNÍKA U NOSTRIFIKAČNÍCH ZKOUŠEK	75
5.10	SUBJEKTIVNÍ VNÍMÁNÍ SPOLUPRÁCE MEZI TLUMOČNÍKY A ŠKOLAMI	84
5.11	ZKUŠENOSTI STUDENTŮ S PRACÍ TLUMOČNÍKA	86
5.12	ŘEŠENÍ PŘÍPADNÝCH PROBLÉMŮ U ZKOUŠKY	88
5.13	ANALÝZA VÝSLEDKŮ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ A ROZHOVORŮ	96
5.14	DISKUSE	99
6	ZÁVĚR	103
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	105
8	SEZNAM PŘÍLOH	110

1 Úvod

Nostrifikační zkoušky s tlumočnickem v České republice jsou jevem velice rozšířeným mezi zájemci o studium na českých vysokých školách (VŠ), kteří dobře neovládají český jazyk a potřebují nostrifikovat své předchozí vzdělání získané v zahraničí. Pokud nebereme v úvahu zmínky o tomto typu tlumočení v bulletinu Komory soudních tlumočnicků (KST ČR) *Soudní tlumočnick*, příspěvky na sociálních sítích a osobní blogy tlumočnicků, tato oblast tlumočení je velmi málo popsána a probádána. V Česku zkoušku s tlumočnickem absolvuje ročně podle některých odhadů několik tisíc zahraničních studentů, kteří služeb tlumočnicků hojně využívají, a tak je v této oblasti neustále poptávka, převážně z jazyků bývalých sovětských republik. Žadatelé o nostrifikaci jsou často nezletilí a zpravidla nemají s podobným typem komunikace zkušenosti a nejsou zvyklí dorozumívat se prostřednictvím tlumočnicka. Na tlumočnicka tato situace klade velké požadavky, jelikož pro jeho klienty jsou nostrifikační zkoušky velmi důležité a stresující v rámci rozhodování o jejich budoucím studiu. Tlumočnicki v těchto případech čelí nadměrným očekáváním ze strany studentů a jsou občas vystaveni tlaku a žádostem o pomoc, jež by ovlivnila průběh zkoušení. Pohlíží se na ně nejenom jako na nezávislé profesionály, ale i jako na poradce, obhájce, spojence a kulturní zprostředkovatele. Učitelé na druhou stranu často požadují opak – maximální přesnost tlumočení s minimálním zásahem do tlumočeného sdělení, jak to soudním tlumočnickům nařizuje zákon, což ale v praxi může vést k doslovnému tlumočení a opomíjení pragmatické stránky komunikace. K prvnímu výzkumu této problematiky v České republice nás přivedl zájem o to, jak tlumočnicki řeší rozpory v odlišném pojetí vlastní role svými klienty a jaká specifika má tento typ tlumočení.

Předmětem zkoumání této diplomové práce je tlumočení u nostrifikačních zkoušek pro zahraniční studenty. V teoretické části nejprve prozkoumáme vývoj počtů zahraničních studentů v České republice pomocí dat z Českého statistického úřadu (ČSÚ) a zjistíme množství zahraničních studentů v ČR v letech 2003–2018, země jejich původu, jejich rozdělení podle měst, oborů, studijních programů a počtu na veřejných a soukromých školách. Dále definujeme podmínky přijetí cizinců na určitý stupeň českého vzdělávacího systému a popíšeme legislativu v oblasti vzdělávání cizinců. Následně nastíníme pravidla pro uznávání zahraničního vzdělání a odborné praxe v ČR a porovnáme tento systém s jinými evropskými zeměmi.

Dále podáme stručný přehled dosavadního translatologického výzkumu v oblasti rolí a postavení tlumočnicka v různých komunikačních situacích. Následně se zaměříme na rozdíly mezi soudním a komunitním tlumočením a definujeme některé pohledy jednotlivých účastníků a jejich očekávání v různých tlumočnických kontextech.

V další kapitole podrobně popíšeme tlumočení ve školním prostředí a požadavky kladené na tlumočnicka nostrifikačních zkoušek. Budeme vycházet z toho, že podle právních předpisů se jedná o tlumočnicka jmenovaného krajským soudem, který vykonává tlumočení v podmínkách odlišných od prostředí soudů a policie. Proto budeme aplikovat znalosti získané při studiu odborné literatury z různých oblastí a kontextů tlumočení, tj. nejen soudního, ale i komunitního.

V empirické části diplomové práce budeme mapovat postavení a roli tlumočnicka u zkoušek prostřednictvím dotazníkového šetření mezi tlumočnickými, zkoušejícími učiteli a zahraničními studenty, které doplníme rozhovory s několika zástupci těchto skupin respondentů. Jak v kvantitativním, tak v kvalitativním výzkumném šetření se budeme zabývat vnímáním tlumočnicka představiteli škol a studenty a podmínkami pro výkon činnosti tlumočnicka, jako rovněž spokojeností všech tří stran se vzájemnou spoluprací. Na základě výsledků těchto šetření se pokusíme vyvodit obecnější závěry pro tento typ tlumočení a doporučení pro praxi.

Ve svém výzkumu volíme primárně deskriptivní přístup a zaměříme se na identifikaci tlumočnických rolí a strategií. Do značné míry budeme navazovat na metodologii a typologii tlumočnických rolí z již dříve provedených výzkumů v rámci diplomových prací na Ústavu translatologie FF UK. Náš výzkum bude založen na pozorování tlumočené rusko-české komunikace ve školním prostředí, zahrnujícím tlumočení nostrifikačních zkoušek. Informace budou místy doplněny osobními zkušenostmi autorky práce.

2 Problematika a organizace vzdělávání cizinců

2.1 Vývoj počtu zahraničních studentů v České republice

Podle statistik Česká republika dlouhodobě čelí rostoucímu přílivu cizinců hlavně kvůli možnostem studia na vysokých školách. Nejvíc studenty láká česká kultura a školství s mimořádnou tradicí; skutečnost, že vzdělávací systém Česka plně odpovídá ISCED (mezinárodním normám klasifikace vzdělání) a standardům Evropské unie, navíc diplomy českých vysokých škol jsou platné ve většině zemí světa. Dalším důležitým kladem je rozsáhlý systém zahraniční výměny studentů a velká nabídka stáží v zahraničí. Vzdělávání na veřejných vysokých školách je pro cizince bezplatné za podmínky, že se učí v českém jazyce. To vše přitahuje do České republiky čím dál víc zahraničních uchazečů o studium.

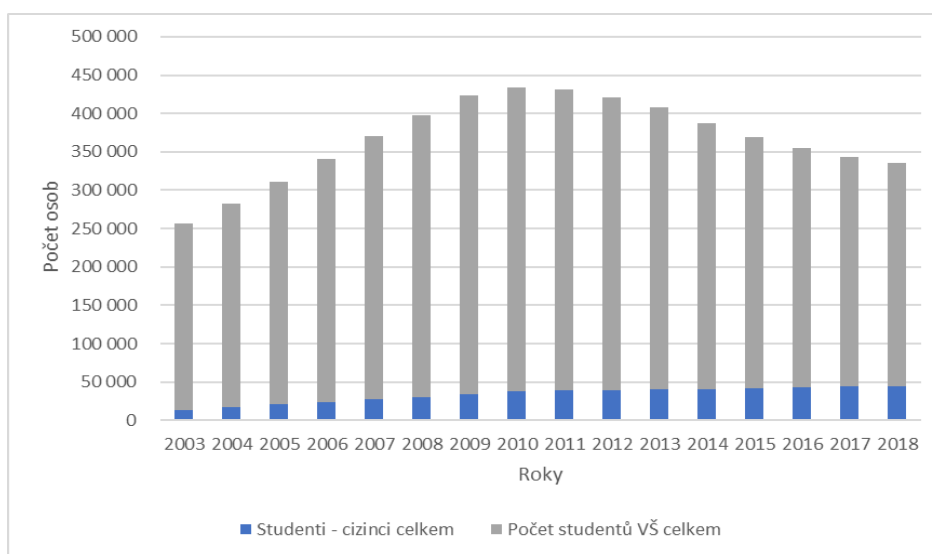
Statistiky Českého statistického úřadu¹ vypracované na základě údajů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) shromažďují data o vývoji počtu zahraničních studentů v České republice od roku 2003 a zahrnují takové ukazatele, jako je celkový počet studentů-cizinců, jejich rozdělení podle jednotlivých studijních programů a oborů, počet poprvé zapsaných ke studiu a absolventů, země původu zahraničních studentů (ze zemí EU a ze třetích zemí), počet zahraničních studentů na jednotlivých vysokých školách (veřejných a soukromých) a počet studentů-cizinců v jednotlivých městech ČR včetně údajů z jednotlivých let. Na základě vlastního grafického zpracování těchto údajů můžeme sledovat tendence vývoje zahraničních studentů v ČR. Za studenty-cizince se považují osoby bez státního občanství České republiky zapsané ke studiu na českých vysokých školách.

Z grafu 1 – *Studenti cizího státního občanství* vidíme vývoj počtu studentů českých vysokých škol. Tento graf zahrnuje studenty bakalářských, magisterských, navazujících magisterských a doktorských studijních programů v prezenčním, distančním a kombinovaném studiu. Celkový počet studentů od roku 2003 do roku 2017 vykazuje progresivně-degresivní průběh, to znamená, že od roku 2003 do roku 2010 se počet studentů vysokých škol postupně zvyšuje, poté do roku 2017 postupně klesá. Naopak počet studentů-cizinců od roku 2003 do roku 2017 postupně narůstá, tím pádem se zvyšuje podíl

¹ Český statistický úřad. Vzdělávání cizinců na vysokých školách. [online]. [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/vysoke-skoly>

studentů-cizinců na celkovém počtu studentů. Například v roce 2010 na českých vysokých školách studovalo celkem 395 979 osob, z toho bylo 37 505 cizinců (9,5 %). O rok později vysoké školy čítaly 392 039 studentů, tj. o 3 940 studentů méně, ovšem cizinců mezi nimi bylo o 1 212 více než v roce předchozím, a to 38 717 (9,9 %). Tudíž zatímco počet českých studentů na vysokých školách postupně klesal, studentů-cizinců postupně přibývalo, což se projevilo i na nárůstu jejich podílu na celkovém množství studentů. Od roku 2003 do roku 2017 se počet zahraničních studentů více než ztrojnásobil (z 13 067 na 43 831), což odpovídá navýšení podílu na celkovém množství z 5,4 % na 14,7 %.

Graf 1: Studenti cizího státního občanství, zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

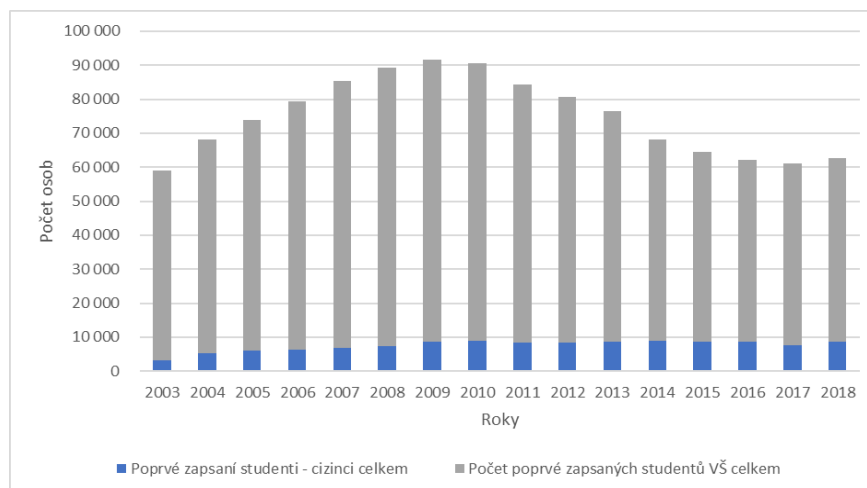
Tabulka 1: Číselné údaje z grafu 1

Ukazatel	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Studenti-cizinci celkem	13 067	17 059	20 879	23 865	27 045	30 126	34 436	37 505
Podíl cizinců na celkovém počtu studentů VŠ (%)	5,4	6,4	7,2	7,5	7,9	8,2	8,9	9,5
Studenti VŠ celkem	243 718	264 772	289 464	316 176	343 942	368 050	388 990	395 979
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Studenti-cizinci celkem	38 717	39 441	40 345	40 937	42 065	43 497	43 831	44 846
Podíl cizinců na celkovém počtu studentů VŠ (%)	9,9	10,4	11,0	11,8	12,9	14,0	14,7	15,5
Studenti VŠ celkem	392 039	380 891	367 747	346 893	326 528	311 168	299 054	290 099

Podobný trend vykazuje Graf 2 – *Poprvé zapsaní studenti cizího státního občanství*, který znázorňuje počet a podíl studentů-cizinců na celkovém množství studentů vysokých škol poprvé zapsaných ke studiu. Stejný zlom jako u předchozího grafu nastal v roce 2010,

kdy prudce klesl nejen celkový počet studentů vysokých škol, ale i počet studentů, zapsaných do prvního ročníku bakalářských a magisterských studijních programů. Ke studiu se zapsalo nejen méně českých, ale i zahraničních studentů. Tento trend přetrvává do roku 2017. Ovšem v případě českých studentů se jedná o mnohem strmější pokles než u zahraničních studentů, kvůli čemuž se stále zvyšuje podíl studentů-cizinců na celkovém počtu poprvé zapsaných studentů.

Graf 2: Poprvé zapsaní studenti cizího státního občanství, zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

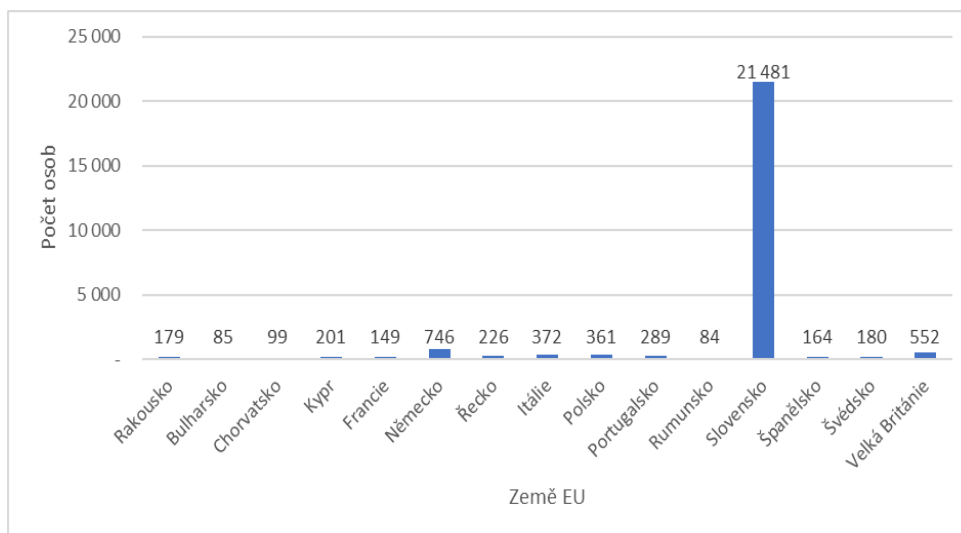
Tabulka 2: Číselné údaje z grafu 2

Ukazatel	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Poprvé zapsaní studenti-cizinci celkem	3 287	5 375	5 969	6 260	6 838	7 275	8 612	8 946
Podíl cizinců na celkovém počtu poprvé nově přijatých studentů (%)	5,9	8,6	8,8	8,6	8,7	8,9	10,4	11,0
Poprvé zapsaní studenti VŠ celkem	55 639	62 730	68 000	73 064	78 612	82 114	83 084	81 621
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Poprvé zapsaní studenti-cizinci celkem	8 407	8 452	8 669	8 807	8 704	8 553	7 607	8 628
Podíl cizinců na celkovém počtu poprvé nově přijatých studentů (%)	11,1	11,7	12,8	14,8	15,6	16,0	14,2	16,0
Poprvé zapsaní studenti VŠ celkem	75 961	72 172	67 737	59 359	55 654	53 608	53 468	54 054

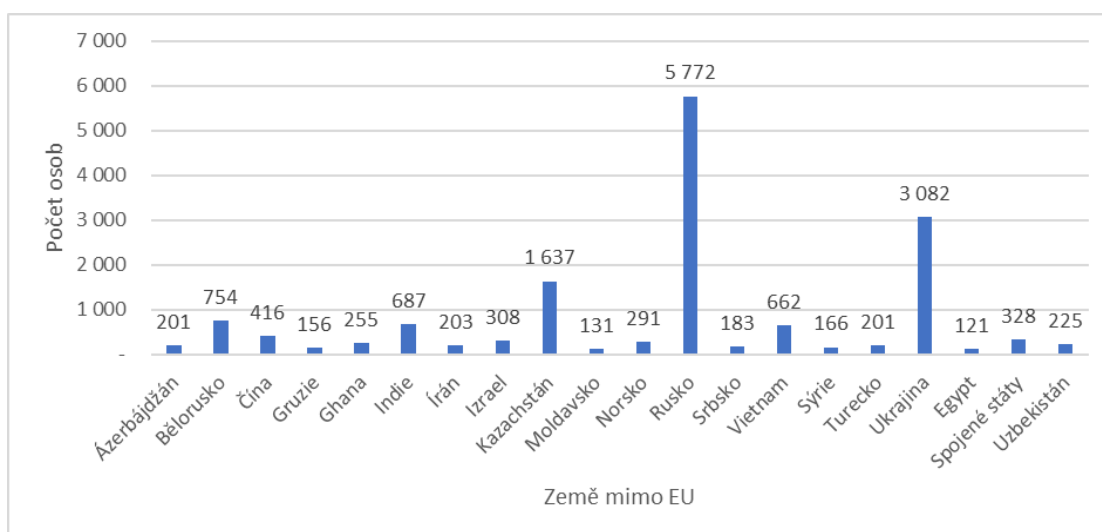
Další ukazatel, který můžeme sledovat v souvislosti se zahraničními studenty v Česku, je jejich státní příslušnost. Pro účely naší diplomové práce by bylo vhodnější rozdělit zahraničních studenty na občany EU a studenty pocházející ze zemí mimo EU. Nejvíce ze zemí EU v roce 2017 studovali v Česku Slováci (85 %), na ostatní evropské země připadá tři a méně procent (viz graf 3). Co se týče zemí mimo EU, v roce 2017 do Česka kvůli studiu přicestovalo 5772 Rusů (37 %), 3082 Ukrajinců (20 %), 1637 Kazachů (10 %), 754 Bělorusů (5 %), 687 Indů (4 %), 662 Vietnamců (4 %) a 416 Číňanů (3 %).

Také do Česka kvůli studiu mířili Ázerbájdžánci, Gruzínci, Íránci, Izraelci, Norové, Moldavané, Turci, Uzbeki a Američané, bylo jich ovšem mnohem méně (viz graf 4).

Graf 3: Studenti VŠ-cizinci podle státního občanství v roce 2017 (země EU), zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

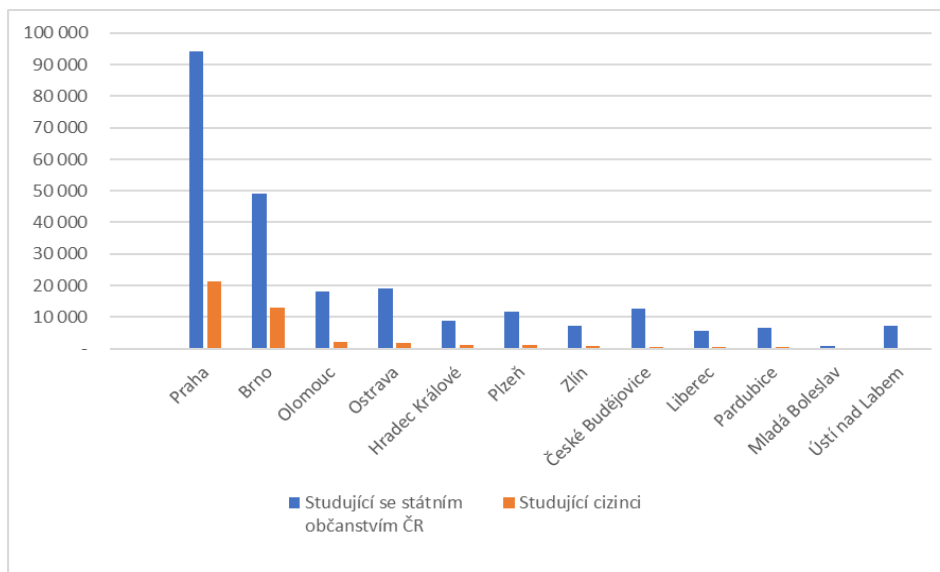

Graf 4: Studenti VŠ-cizinci podle státního občanství v roce 2017 (vybrané země mimo EU), zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Z údajů ČSÚ také můžeme zjistit rozdělení zahraničních studentů podle měst (graf 5). V roce 2017 nejvíce studentů-cizinců bylo v Praze (18,4 % všech studentů), Brně (20,9 %), Olomouci (9,6 %), Ostravě (7,9 %), Hradci Králové (11,3 %), Plzni (8,3 %), Zlíně (10,2 %), Českých Budějovicích (4,1 %), Liberci (7,4 %), Pardubicích (5 %), Mladé Boleslavi (21,5 %) a Ústí nad Labem (2,7 %).

Graf 5: Studenti VŠ podle města, ve kterém studují (rok 2017), zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Na veřejných vysokých školách nejvíce studentů-cizinců v roce 2017 studovalo na Karlově univerzitě (8300), Masarykově univerzitě (6620), Vysokém učení technickém v Brně (3831), Vysoké škole ekonomické v Praze (3137), Českém vysokém učení technickém v Praze (2992) a České zemědělské univerzitě v Praze (2781).² Největší zájem mají cizinci o technické, ekonomické a přírodní vědy.³

Na základě uvedených statistik můžeme konstatovat, že nehledě na postupně klesající počet studentů českých vysokých škol od roku 2010 podíl studentů-cizinců zůstává stále vysoký (v roce 2017 – 14,7 %) a během sledovaného období neustále roste. Z údajů ČSÚ je tak možné zjistit přesný počet zahraničních studentů (včetně poprvé zapsaných a absolventů), země jejich původu, jejich rozdělení podle měst, oborů, studijních programů a počtu na veřejných a soukromých školách. Po provedené analýze lze konstatovat, že každoročně v Česku přibývá několik tisíc zahraničních studentů, jejichž velká část pochází ze zemí bývalého Sovětského svazu.

2.2 Podmínky nástupu cizinců do určitého stupně českého vzdělávacího systému

Cizinci mají v České republice v oblasti základního, středního, vyššího odborného a vysokoškolského vzdělávání stejná práva a povinnosti jako občané České republiky.

² Český statistický úřad. Vzdělávání cizinců na vysokých školách. [online]. [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/vysoke-skoly>

³ Ibid.

Cizincům náleží právo na vzdělání podle Listiny základních práv a svobod.⁴ K předškolnímu, základnímu uměleckému a jazykovému vzdělávání mají cizinci přístup za stejných podmínek jako občané České republiky a států Evropské unie, pokud získali na území České republiky právo pobytu na dobu delší než 90 dnů, případně pokud pobývají na území České republiky za účelem výzkumu, pokud jsou azylanty, žadateli o udělení mezinárodní ochrany, požívají doplňkovou nebo dočasnou ochranu.⁵ Pokud ovšem cizinec chce studovat na české škole, musí si své ukončené studium předcházejícího stupně nechat uznat českým orgánem.

Vzdělání v České republice se dělí na primární, sekundární a terciární. Do primárního vzdělávání patří 1 rok předškolního a 9 let základního školního vzdělávání.⁶ Toto vzdělávání je garantováno státem a je povinné pro státní občany ČR a občany jiného členského státu Evropské unie, kteří na území České republiky pobývají déle než 90 dnů. Dále se povinná školní docházka vztahuje i na další cizince, kteří jsou oprávněni pobývat na území České republiky trvale nebo přechodně po dobu delší než 90 dnů, a na účastníky řízení o udělení mezinárodní ochrany.⁷

Pro žáky-cizince se státní příslušností jiného členského státu Evropské unie, kteří plní povinnou školní docházku, příslušný krajský úřad (KÚ) ve spolupráci se školou zajistí bezplatnou výuku českého jazyka a podle možností ve spolupráci se zeměmi původu žáků podporu výuky mateřského jazyka a kultury země jeho původu, která bude koordinována s běžnou výukou v základní škole.

Po absolvování základní školy cizinci mají přístup „ke střednímu vzdělávání a vyššímu odbornému vzdělávání, včetně vzdělávání při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, pokud pobývají oprávněně na území České republiky.“⁸ Pro studium na české střední škole je třeba doložit doklad o uznání základního vzdělání, pokud bylo získáno v zahraničí. Cizincům při přijímacím řízení na středních a vyšších odborných školách bude na žádost prominuta přijímací zkouška z českého jazyka (§ 60b odst. 5 ŠZ). Znalost

⁴ Listina základních práv a svobod, článek 33, odstavec 1.

⁵ Metodika z oblasti vzdělávání cizinců [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/metodika-z-oblasti-vzdelavani-cizincu>.

⁶ „Od počátku školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne pátého roku věku, do zahájení povinné školní docházky dítěte, je předškolní vzdělávání povinné, není-li dále stanoveno jinak.“ Zákon č. 561/2004 Sb., § 34 odst. 1.

⁷ Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon, ve znění pozdějších předpisů, § 36.

⁸ Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon, ve znění pozdějších předpisů, § 20, odst. 2.

českého jazyka u těchto osob může být ověřena rozhovorem. Žáci, kteří se vzdělávali alespoň 4 z 8 let ve škole mimo území České republiky, mají právo na úpravu podmínek a způsobu konání zkoušky z češtiny a literatury u společné části maturitní zkoušky tak, aby byla zachována rovnost přístupu ke vzdělání. Podrobnosti stanovuje MŠMT prováděcím právním předpisem.

Podmínkou pro přijetí ke studiu v bakalářském nebo v magisterském studijním programu je dosažení středního vzdělání s maturitní zkouškou. Ucházet se o studium na vysoké škole v Česku může i cizinec, který získal středoškolské vzdělání na zahraniční střední škole. Cizinec prokazuje splnění podmínky dokladem o obecném uznání rovnocennosti nebo platnosti zahraničního dokladu, získaným podle školského zákona, nebo zahraničním dokladem o středním vzdělání s maturitní zkouškou, je-li v České republice podle jejích mezinárodních závazků automaticky rovnocenný bez dalšího úředního postupu (pro země, které mají s ČR tzv. ekvivalenční dohodu).⁹ Absolventi bakalářského či magisterského studia na zahraniční vysoké škole, kteří chtějí pokračovat ve studiu na české VŠ, navíc předloží osvědčení o uznání zahraničního vysokoškolského vzdělání.

2.3 Legislativa v oblasti vzdělávání cizinců

V této kapitole uvedeme některé zákony a ustanovení týkající se pobytu a studia cizinců v ČR, abychom zjistili, na co je kladen důraz při zajištění vzdělání pro cizince, jaké se k tomu používají prostředky a jaké instituce jsou za to zodpovědné.

Občané třetích zemí stejně jako občané EU mají přístup ke vzdělávání a školským službám podle § 20 zákona 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)¹⁰ za stejných podmínek jako občané ČR. Tento zákon v § 108 stanovuje podmínky pro uznávání zahraničního základního, středního nebo vyššího odborného vzdělání a náležitosti žádosti o toto uznání, které zahrnují povinnost mít úředně ověřené překlady dokladů uvedených v odstavci 2 nebo 3 (pozn. ŠZ) do českého jazyka, vyhotovené tlumočnickem zapsaným v České republice do seznamu znalců a tlumočnicků.

⁹ Postup podle ekvivalenčních dohod – Slovensko, Polsko, Německo, Maďarsko a Slovinsko [online]. [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/a-postup-podle-ekvivalencnich-dohod-madarsko-polsko>.

¹⁰ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast7>.

Pravidla pobytu cizinců na území ČR upravuje zákon 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.¹¹ Náležitosti žádosti o dlouhodobý pobyt za účelem studia obsahuje § 42d téhož zákona.¹² Zákon také stanovuje případy pro přidělení tlumočnicka v procesu pobytového řízení, uděluje povinnost obstarat si na své náklady tlumočnicka při jednání na zastupitelském úřadu, když žadatel neovládá jazyk, a umožňuje, například, zajistit přítomnost tlumočnicka při provádění výslechu a u jednání soudu pomocí videokonferenčního zařízení.

Studium cizinců na veřejných vysokých školách se řídí zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách).¹³ Cizinec studuje za stejných podmínek jako student ČR. Tento zákon obsahuje postup pro uznání zahraničního vysokoškolského vzdělání a kvalifikace, včetně povinnosti žadatele zajistit úředně ověřené překlady diplomu, vysvědčení nebo obdobného dokladu vydaného zahraniční vysokou školou.

Při jednání s českými úřady cizinec, který neovládá český jazyk, na základě čl. 37 odst. 4 Listiny základních práv a svobod má právo na tlumočnicka. Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, §16 odst. 3 stanovil, že tlumočnick, kterého si cizinec obstará na své náklady, musí být zapsaný v seznamu tlumočnicků. Zahraničnick uchazečů o studium se to týká hlavně při vyřizování žádosti na krajském úřadě o uznání rovnocennosti nebo platnosti zahraničnick dokladu o vzdělání, případně při následném skládání nostrifikačnick zkoušek, pokud dostatečně neovládají český jazyk.

Všechny uvedené zákony, tykající se vzdělávání cizinců nebo pobytu cizinců na území ČR za účelem studia, odkazují na zákon č. 36/1967 Sb., o znalčích a tlumočnickích.¹⁴ To znamená, že tlumočnicki zapsaní v seznamu tlumočnicků jsou považováni za klíčový nástroj k zajištění vzdělání pro nově přichozí cizince, kteří se s nimi pravděpodobně setkají ještě před začátkem svého studia a na všech stupních vzdělání. Ve všech případech během

¹¹ Zákon 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-326>.

¹² Náležitosti žádosti o dlouhodobý pobyt za účelem studia. Odbor azylové a migračnick politiky. [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/informace-pro-skoly.aspx?q=Y2hudW09OA%3D%3D>.

¹³ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111#cast6>.

¹⁴ Zákon č. 36/1967 Sb., o znalčích a tlumočnickích [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36>.

jednání s úřady zákony dovolují přítomnost tlumočnicka, kterého si cizinec obstará na své náklady, nebo dokonce ukládá povinnost zajistit pro cizince tlumočnicka na náklady státu, když se jedná s osobou, která není žadatelem (výslech vedlejšího účastníka řízení, svědka apod.)¹⁵

2.4 Uznávání zahraničního vzdělání a odborné praxe v ČR

Pro Čechy nebo cizince, kteří studovali v zahraničí a plánují pokračovat ve svém studiu v ČR, existuje procedura uznání zahraničního vzdělání. Důvodem k tomu je to, že pro nástup na českou střední, vyšší odbornou nebo vysokou školu je třeba předložit doklad o dokončeném základním, středoškolském nebo vyšším odborném vzdělání, tedy vysvědčení, a prokázat, že získané zahraniční vzdělání odpovídá obdobnému vzdělání v ČR. Uznávání dokladů o dosažení základního, středního nebo vyššího odborného vzdělání v českém právním řádu upravuje § 108 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a jeho prováděcí vyhláška č. 12/2005 Sb., Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, o podmínkách uznání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami.¹⁶

Uznávání základního, středního a vyššího odborného vzdělání se nazývá nostrifikace. Nostrifikovat lze pouze vysvědčení, které bylo získáno na škole, jež je v dané zemi akreditována ministerstvem školství. Žádost o nostrifikaci se podává na místně příslušný krajský úřad (školský odbor), v Praze – na magistrát hlavního města Prahy (MHMP). K vyplněnému formuláři žádosti se navíc dokládají úředně ověřené kopie závěrečného vysvědčení a přehledu absolvovaných předmětů s hodinovou dotací vyhotovené českým notářem a přeložené českým soudním tlumočnickem, doklad o zaplacení správního poplatku, doklad totožnosti žadatele a doklad o místě pobytu v ČR. Na vyřízení žádosti má úřad 30 dní. Během této doby prověřuje a porovnává obsah a rozsah předmětů vyučovaných na zahraniční škole a následně buď vydá nostrifikační doložku, nařídí složení nostrifikační zkoušky nebo žádost zamítne.

¹⁵ Jednací jazyk a tlumočení. [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi-prubeh-rizeni-jednaci-jazyk-a-tlumoceni.aspx>.

¹⁶ Uznání zahraničního vzdělání (s výjimkou VŠ). [online]. [cit. 2020-03-22]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/nostrifikace-uznani-zahranicniho-zakladniho-stredniho-a->

Nostrifikační zkouška má ověřit, zda znalosti a dovednosti žadatele odpovídají úrovni určitého stupně vzdělání v ČR. Zkoušky se zpravidla skládají z předmětů, které se v předloženém studijním plánu nevyskytují nebo mají menší počet hodin, než má obdobný studijní program v ČR. Nejčastěji se nařizují zkoušky ze 2 až 3 předmětů, jejich počet ale může dosáhnout 7. Cizinci nedělají zkoušku z českého jazyka.

Nostrifikační zkouška se koná před komisí, která je nejméně tříčlenná (dva vyučující předmětu a předseda komise). Předseda a ostatní členové jsou jmenováni krajským úřadem. Seznam otázek ke zkoušce je zpravidla přístupný na webových stránkách dané školy. Na začátku zkoušky si student vylosuje jednu z otázek a dostane 15 minut na přípravu. Dalších 15 minut je vyhrazeno na prezentaci jeho odpovědi před komisí. Vypracování úloh z matematiky se provádí písemně na papíře, z informatiky na počítači. Zkouška probíhá v českém jazyce, zkoušený ze zákona může mít tlumočníka. O výsledku zkoušky zkoušející komise sepíše protokol a předá ho krajskému úřadu, který na jeho základě rozhodne o uznání platnosti zahraničního vysvědčení v ČR a vydá nostrifikační doložku.

Absolventi škol v EU po podání žádosti dostanou osvědčení o platnosti zahraničního vzdělání bez posouzení studijních plánů a složení nostrifikačních zkoušek. „K odlišnostem v obsahu a rozsahu vzdělávání se nepřihlíží, pokud bylo zahraniční vysvědčení vydané podle právního řádu členského státu Evropské unie a pokud jsou výstupy absolvovaného vzdělání srovnatelné s výstupy vzdělávání podle školského zákona na základě standardů používaných v Evropské unii. V takovém případě se žádosti o nostrifikaci vyhová. A také pokud zahraniční vysvědčení je v příslušném členském státu považováno za doklad opravňující žadatele k přístupu k vysokoškolskému studiu.“¹⁷

Držitelé dokladů o vzdělání vydaných v Maďarsku, Německu, Polsku, Slovensku a Slovinsku je mohou přímo použít na území ČR bez nutnosti absolvovat proceduru nostrifikace. Jejich vysvědčení jsou totiž rovnocenná s českými na základě tzv. ekvivalenčních dohod, které jsou bilaterálními mezinárodními smlouvami prezidentské kategorie a v českém právním řádu mají v aplikační praxi přednost před zákonem.¹⁸ To znamená, že v případě potřeby (např. další studium na vysoké škole, potvrzení akademické

¹⁷ Nostrifikace dokladu o zahraničním vzdělání [online]. [cit. 2020-03-22]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/nostrifikace-uznani-zahranicniho-zakladniho-stredniho-a>.

¹⁸ Uznání zahraničního vzdělání (s výjimkou VŠ) [online]. [cit. 2020-03-22]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/nostrifikace-uznani-zahranicniho-zakladniho-stredniho-a>.

kvalifikace pro zaměstnavatele) stačí jenom úřední kopie dokladů o vzdělání společně s jejich úředními překlady do českého jazyka. Pokud ovšem konkrétní doklad o vzdělání není v dohodě zmíněný nebo byl vydán institucí, která není součástí vzdělávacího systému státu, resp. není tímto státem uznána, v takovém případě se na něj vztahují obecná pravidla nostrifikace.¹⁹

Proces uznávání zahraničního vysokoškolského vzdělání rovněž probíhá formou nostrifikace. Uznávat lze pouze ukončený stupeň vysokoškolského studia a diplom získaný na škole, která je v dané zemi akreditovaná Ministerstvem školství.²⁰ Uznání rovnocennosti vysokoškolského zahraničního vzdělání zajišťuje veřejná vysoká škola, která uskutečňuje akreditovaný obsahově obdobný studijní program. Postup pro podání žádosti je zpravidla k nalezení na webových stránkách dané školy.²¹ V případě zamítnuté žádosti je odvolacím orgánem MŠMT (odbor vysokých škol). Ministerstvo také určuje příslušnost vysoké školy k uznání, pokud taková vysoká škola v ČR není, rozhodne o uznání samo. O vysokoškolském vzdělání získaném v zahraničí v oblasti vojenství rozhoduje Ministerstvo obrany (odbor vzdělávací politiky), o vysokoškolském vzdělání v oblasti činnosti policie a požární ochrany rozhoduje Ministerstvo vnitra (odbor bezpečnostního výzkumu a policejního vzdělávání).

Uznání vysokoškolského vzdělání může být jak součástí akademického uznávání, tak i profesního uznávání. Akademické uznávání je uznávání diplomu jedné vzdělávací instituce jinou vzdělávací institucí obvykle pro přijetí a pokračování ve studiu. Výsledkem je pak rozhodnutí o tom, zda vzdělání získané v zahraničí je rovnocenné vzdělání poskytovanému v ČR.

Profesní uznávání neboli uznávání odborných kvalifikací slouží pro výkon regulovaného povolání pro osoby, na které se vztahuje Zákon o uznávání odborné

¹⁹ Postup podle ekvivalenčních dohod [online]. [cit. 2020-03-22]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/a-postup-podle-ekvivalencnich-dohod-madarsko-polsko?lang=1>.

²⁰ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, § 89–90.

²¹ UK v Praze – sekce nostrifikace [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <http://www.cuni.cz/UK-6452.html>

MU v Brně – sekce nostrifikace [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.muni.cz/uchazeci/uznavani-vzdelani>

UP v Olomouci – sekce nostrifikace [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.upol.cz/studenti/studium/nostrifikace-a-potvrzeni-o-studiu/>.

kvalifikace.²² Profesní uznávání se zaměřuje na posouzení znalostí a dovedností konkrétní osoby, které mohou být doloženy například dokladem o formálním vzdělání, praxí v oboru, zdravotní způsobilostí nebo bezúhonností. Každé regulované povolání má vlastní požadavky, jejichž seznam je v databázi regulovaných povolání.²³ Tudiž výsledkem procesu profesního uznávání je rozhodnutí o tom, zda dotyčná osoba má dostatečné znalosti a dovednosti, aby mohla vykonávat konkrétní povolání.

2.5 Porovnání situace v ČR s vybranými evropskými zeměmi

2.5.1 Uznání vzdělání získaného v rámci EU

Školské systémy v zemích Evropské unie jsou velmi různorodé a v mnohých aspektech odlišné. Nicméně i přes některé značné rozdíly v zavedených tradicích, místních podmínkách a kontextech se dá říct, že jednotlivé vzdělávací systémy EU jsou celkem kompatibilní. Jejich porovnání umožňuje Mezinárodní klasifikace pro vzdělávací programy ISCED a Evropský rámec kvalifikací (EQF). Zatímco ISCED se orientuje spíše na délku studia, EQF na jeho výsledky.²⁴

Mezi hlavní rozdíly v rámci primárního (ISCED 1) a nižšího sekundárního vzdělávání (ISCED 2) v zemích EU patří stanovený věk pro zahájení povinné školní docházky a organizační modely struktury povinného vzdělávání.²⁵ Podstatou organizačního modelu je linearita obou stupňů základní školy, kdy žáci buď musí absolvovat oba stupně základní školy najednou, nebo po ukončení 1. stupně přecházejí na 2. stupeň se stejným všeobecným základem, nebo po ukončení určitého ročníku mohou nebo musejí přejít do třídy s určitým oborovým zaměřením a na konci nižšího sekundárního vzdělání získají odlišnou úroveň certifikátů. Kompozice základní školy, jak ji známe z ČR, není ve světě obvyklá, proto se řadí do smíšeného typu organizační

²² Zákon č. 18/2004 Sb. o uznávání odborné kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států EU a některých příslušníků jiných států, § 1.

²³ Databáze regulovaných povolání. [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: https://uok.msmt.cz/uok/ru_list.php.

²⁴ Jaký je rozdíl mezi ISCED a EQF? [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/eqf/jaky-je-rozdil-mezi-isced-a-eqf>.

²⁵ European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The Structure of the European Education Systems 2018/19: Schematic Diagrams. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

struktury. Podobu „základní školy“ nalezneme nejčastěji ve skandinávských a postkomunistických zemích.²⁶

Přestože se jednotlivé evropské vzdělávací systémy vzájemně liší, v určitých aspektech lze nalézt hodně podobností. Hlavně vstupem do Evropské unie byl občanům jejích členských zemí umožněn bezproblémový přechod mezi jednotlivými stupni vzdělání ve všech členských státech a až na některé výjimky bylo garantováno automatické uznání předchozí dosažené úrovně vzdělání.

V systému terciárního (ISCED 6 a ISCED 7) vzdělávání tato situace je ještě jednodušší díky vytvoření jednotného evropského prostoru vysokoškolského vzdělávání a účasti evropských zemí v boloňském procesu, který předpokládá zavedení třístupňového systému vysokoškolského vzdělávání složeného z bakalářského, magisterského a doktorského studia a zajištění vzájemného uznávání kvalifikací a období studia absolvovaného v zahraničí na jiných univerzitách.²⁷

Sice občané EU mají po dosažení určitého stupně vzdělání v domovské zemi volný přístup ke studiu na vysoké škole v kterémkoli členském státě EU a nárok na stejné podmínky jako státní příslušníci dané země, to ale neznamená, že následně získaný diplom bude platit v každé evropské zemi. Pro uznávání vysokoškolských diplomů totiž v EU existuje speciální postup pro uznávání platnosti zahraničního vysvědčení. Proto pro pokračování studia na univerzitě v jiné členské zemi je třeba požádat o uznání akademické kvalifikace.

2.5.2 Uznání středoškolského vzdělání získaného mimo EU

Zatímco občané EU mají volný přístup na evropské VŠ za stejných podmínek jako občané dané země,²⁸ občané některých třetích zemí proto, aby zde mohli pokračovat ve studiu, musejí ve většině případů podstoupit proceduru uznání dosaženého stupně zahraničního vzdělání, ať už se jedná o základní, střední, vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání. Vzhledem k tomu, že se v naší diplomové práci zaměřujeme na

²⁶ Komparativní analýza vzdělávacích systémů ve vybraných zemích EU–ISCED 1, 2. [online]. [cit. 2020-06-12]. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/41/file/1360764270-an-ka3-komparace.pdf>.

²⁷ Boloňský proces a Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání [online]. [cit. 2020-06-12]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_cs.

²⁸ Na základě Evropské úmluvy o rovnocennosti dokladů umožňujících přístup na vysoké školy, č. 15 (Paříž, 11. 12. 1953).

nostrifikační zkoušky v procesu uznání středoškolského vzdělání, budeme zde porovnávat tento proces s jinými evropskými zeměmi. Primárně se zaměříme na podmínky pro uchazeče ze zemí bývalého Sovětského svazu.

Každá evropská země stanovuje vlastní podmínky pro přijetí cizinců ke studiu na svých vysokých školách. Obecně ale platí, že občanům třetích zemí je umožněn nástup ke studiu jenom po zvláštním posouzení již dosaženého vzdělání. Proces uznání středoškolského vysvědčení neboli tzv. nostrifikace se stát od státu liší. Jako nejvíce problematická se v tomto procesu jeví délka předchozího studia, která ve východních zemích může být o rok kratší než ve většině evropských zemí, a standardy maturitních zkoušek umožňujících přístup na VŠ. I přes to, že vydané středoškolské vysvědčení opravňuje držitele k nástupu na VŠ v jeho zemi, některé evropské země ho neuznávají. Mezi způsoby, jaké se používají v zemích EU pro ověření a zajištění rovnocennosti středoškolských vysvědčení patří především splnění minimálního počtu let školní docházky prodloužením studia na navazujícím stupni vzdělání v zemi původu, absolvování speciálního přípravného kurzu (tzv. *foundation*), ověření žadatelových znalostí pomocí srovnávacích zkoušek nebo přijetí na základě zahraničního vysvědčení bez jakýchkoliv speciálních podmínek.

Mezi vybrané evropské země, které mají speciální podmínky pro neobčany EU, patří Německo, Rakousko, Španělsko, Itálie, Nizozemsko, Dánsko, Norsko a další. Všeobecně platí, že uchazeč, který má za sebou méně let školní docházky, než je standardní doba studia v dané zemi, a chce pokračovat ve studiu na VŠ v jedné z uvedených zemí, musí buď dostudovat 1 až 2 roky v zemi původu, nebo se přihlásit na speciální kurz. Přípravný kurz (na některých školách nultý ročník) může trvat jeden až 4 semestry v závislosti na zvoleném oboru a slouží k jazykové a oborové přípravě budoucího studenta. VŠ často nařizuje v závislosti na zvoleném oboru a předchozím studiu doplňkové zkoušky, bez nichž uchazeč nemůže být přijat ke studiu. Tyto zkoušky slouží pro uznání dosaženého zahraničního vzdělání jako rovnocenného poskytovanému v dané zemi.

Například Itálie a Španělsko vůbec neumožňují studium na svých VŠ uchazečům, kteří mají za sebou méně než 12 let školní docházky. Proto se zájemcům z východních zemí nabízí možnost dostudovat jeden až dva roky na střední odborné nebo vysoké škole v rodné zemi, aby byla splněna tato podmínka, a teprve potom se hlásit na bakalářské studium v těchto zemích.

Německo má pro zájemce o studium na německých VŠ se zahraničním vysvědčením vydaným podle jiného právního řádu než členského státu Evropské unie speciální přípravné školy (*Studienkollegs*). Roční přípravný kurz probíhá v němčině, připravuje studenta na budoucí studium podle vybrané specializace a končí závěrečnou zkouškou *Feststellungsprüfung*, která ověřuje, zda student má stejné znalosti a předpoklady pro studium na německé VŠ jako absolvent německé střední školy.

Rakouský přípravný kurz (*Vorstudienlehrgang* (VWU)) předpokládá jazykovou a oborovou přípravu budoucího studenta na studium na jedné z rakouských VŠ. Pokud maturitní vysvědčení uchazeče není rovnocenné rakouskému, uchazeč musí před zahájením studia absolvovat doplňkové zkoušky v rámci přípravného kurzu na vídeňských univerzitách. Pro uchazeče ze zemí mimo EU přijímací komise nařizuje zkoušky pro ověření znalostí některých školních předmětů, např. matematiky, biologie, fyziky, chemie, zeměpisu atd. Zkoušky probíhají v němčině a po jejich úspěšném složení student získá potvrzení o rovnocennosti dosaženého vzdělání rakouské maturitě a bude přijat ke studiu. Pokud uchazeč prokáže studium na jiných univerzitách, počet požadovaných doplňkových zkoušek se snižuje nebo zcela vynechává.

Polsko, jedná z oblíbených destinací studentů z postsovětských republik, nemá žádné zvláštní podmínky pro přijetí ke studiu na své VŠ. Pro uchazeče z Ukrajiny a Běloruska na základě smlouvy o spolupráci mezi těmito zeměmi stačí předložit vyšší úřední ověření středoškolského vysvědčení (tzv. apostilu), pro uchazeče z Ruska, Kazachstánu a jiných zemí je třeba podstoupit proceduru nostrifikace. K tomu je třeba podat všechny potřebné dokumenty spolu se žádostí do Rady školství (pol. *Kuratorium oświaty*) a dočkat se výsledku posouzení.

Ve Španělsku se akademické uznávání, obdobné české nostrifikaci, označuje za homologaci (šp. *homologación*), kdy Ministerstvo vzdělání, kultury a sportu na základě předložených dokladů rozhodne o uznání či neuznání bez nařízení jakýchkoliv zkoušek, ověřujících znalosti žadatele.

V Belgii obdobnou proceduru provádí speciální organizace *Équivalence service*, výsledkem je doklad *Équivalence*, potvrzující uznání předchozího stupně vzdělání.

Aby zahraničnímu studentovi bylo umožněno studium na italské VŠ, jeho středoškolské vysvědčení musí taktéž projít proceduru nostrifikace (*Procedura di riconoscimento dei titoli*). Při kladném výsledku posouzení všech předložených dokladů

sociální odbor italského konzulátu vydává *Dichiarazione di Valore*, obdobu nostrifikační doložky v Česku.

Jinými slovy každá evropská země má vlastní pravidla pro přijetí zahraničních studentů ke studiu a libovolně na základě vlastních vnitřních předpisů nakládá s rozdíly ve středoškolských vysvědčeních. Tudíž neexistuje jednotný postup ani obdobná organizace zajišťující tuto proceduru. Každá země sice vychází z mezinárodních klasifikací pro porovnání vzdělávacích programů, avšak samostatně volí způsoby pro ověření a zajištění rovnocennosti zahraničních vysvědčení se standardy používanými v Evropské unii. Mezi specifika v přístupu České republiky k uznání rovnocennosti zahraničních vysvědčení patří to, že ČR umožňuje nástup na českou VŠ zájemcům s méně než 12 lety školní docházky s odlišnostmi v obsahu a rozsahu dosaženého vzdělání za podmínky složení zkoušek ze školních předmětů s chybějící hodinovou dotací. Dalším rozdílem od jiných zemí je zakotvení ve správním řádu možnosti složení nostrifikačních zkoušek ve zvoleném jazyce s tlumočnickem. Podle veřejně dostupných informací jiné země toto neumožňují a požadují složení obdobných zkoušek v jazyce, v němž bude následně probíhat výuka na VŠ.

3 Teoretické pohledy na roli a postavení tlumočnicka v různých komunikačních situacích

3.1 Role tlumočnicka v širším kontextu

Jelikož v empirické části diplomové práce budeme zkoumat roli tlumočnicka u zkoušek, v této kapitole nejprve uvedeme několik pohledů zahraničních autorů na role, které tlumočníci mohou zastávat v různých komunikačních kontextech.

Většina současných autorů prosazuje aktivní roli tlumočnicka, který se v tlumočené komunikaci skoro nikdy neomezí na pouhý „převod“ sdělení, ale bude jejím plnohodnotným účastníkem a v menší či větší míře ovlivní její průběh. Dokonce ani samotní tlumočníci nesouhlasí s rolí tlumočnicka jako „stroje“ na převod sdělení a necítí se jako neviditelní v průběhu tlumočené komunikace. Ve výzkumu americké badatelky Claudie Angelelliové (2003) v USA, Kanadě a Mexiku, kterého se účastnili konferenční, soudní a komunitní tlumočníci z angličtiny, se ukázalo, že ani jedna z dotázaných skupin tlumočnicků se nepovažuje za neviditelnou. Na základě výsledků výzkumu autorka vytvořila inventář interpersonálních rolí tlumočnicka (*Interpersonal Role Inventory*) podle subjektivního pojetí tlumočnicků jejich viditelnosti a podle rolí, jež běžně zastupují (ibid.,

s. 17). Viditelnost tlumočnicků v procesu tlumočení je ovlivněna faktory, jako je například náklonnost k jednotlivým stranám, získání jejich důvěry, převod emotivních složek sdělení, vysvětlování kulturních rozdílů a další. Mnohem širší pohled na roli tlumočnicka mají i zdravotníci a samotní tlumočníci ve výzkumu Pöchhacker (2000) v oblasti zdravotnictví v Rakousku. Pöchhacker neutrální roli jazykového zprostředkovatele považuje za samozřejmou, proto zkoumá, zda mezi úkoly tlumočnicka podle názorů dotázaných tlumočnicků, zdravotnického personálu v nemocnicích a sociálních pracovníků v terapeutických centrech ve Vídni patří něco navíc. Podle výsledků se tlumočníci a jiní pracovníci institucí shodli na tom, že do role tlumočnicka nepatří jenom jazykový převod, ale i řada dalších úkolů, jako je třeba vysvětlování, pokládání doplňujících otázek, poskytování informací a další (Pöchhacker, 2000, s. 62). I přes některé neshody obou skupin na konkrétní náplni práce tlumočnicka hlavním výsledkem výzkumu bylo zjištění, že zároveň se zachováním maximální úplnosti výchozího sdělení v tlumočeném projevu, jak to vymezuje normativní pojetí role, zadavatelé upřednostňují daleko aktivnější roli tlumočnicka v tlumočené interakci, která povede k efektivnější komunikaci a naplnění komunikačních potřeb klientů.

Cecilia Wadensjö (1998) ve svém dialogickém modelu uvádí dvě základní role, které tlumočnick zastává: jazykový převod, kdy se soustředí na sdělení jako text, a koordinaci komunikace, zaměřenou na komunikaci jako společnou činnost všech účastníků (Holkupová, 2010, s. 14). Jazykový převod předpokládá produkci textů s malým zásahem tlumočnicka do tlumočeného sdělení. Tlumočnick však navíc kromě zprostředkování jazykového významu příjemci sdělení může ovlivňovat průběh a obsah komunikace, regulovat rychlost a srozumitelnost projevu, určovat pořadí promluv, pomáhat sdílení komunikace mezi všemi účastníky, překonávat jazykové rozdíly a rozdíly mezi perspektivami účastníků (Wadensjö, 1998, s. 105). Koordinační role může být realizována buď na textové úrovni, např. žádost o vysvětlení nesrozumitelných výrazů, přerušování řečníka a žádost o čas pro tlumočení, komentáře tykající se přetlumočeného sdělení, zopakování nezřetelné nebo nedostatečně hlasité výpovědi, nebo na úrovni komunikační, např. dodržení pořadí při střídání, předání slova, ukončení a započítání promluvy, žádost o zodpovězení otázky (ibid., s. 110). Tlumočnick může koordinovat komunikaci implicitně v rámci převodu obsahu sdělení z jednoho jazyka do druhého, například zkracováním, parafrázováním, ponecháním bez překladu apod. (ibid., s. 108), a explicitně, tedy činností, která je orientovaná na aktivní organizaci tlumočeného rozhovoru. Tlumočnick je zde

plnohodnotným účastníkem komunikace, který se podílí na vytvoření záměrů sdělení spolu s ostatními účastníky. Koordinační zásah tlumočnicka do komunikace může způsobit i naplnění recepční a procesuální kapacity tlumočnicka, která negativně ovlivní kvalitu tlumočení, a proto tlumočnick musí zasáhnout, aby upozornil účastníky na ztížení podmínek pro tlumočení, například při zrychleném tempu promluvy, nezřetelné výslovnosti, nedostatečné hlasitosti, současném mluvení více účastníků (Pöllabauer, 2004, s. 155). O koordinační roli tlumočnicka se taktéž zmiňují Pöchhacker (2000) a Angelelliová (2003).

V praxi komunitního tlumočení se často stává, že klient z menšinové kultury se ocitne v znevýhodněné pozici oproti zaměstnanci instituce, který je představitelem většinové společnosti a držitelem určitých pravomocí. Proto tlumočnick občas vystoupí ze své role objektivního a nestranného jazykového zprostředkovatele a postaví se na stranu klienta, aby hájil jeho zájmy (Angelelli, 2003). Klient může předpokládat, že tlumočnick je s ním proto, aby vyřešil jeho problém a sám se domluvil s představitelem instituce, obzvlášť když tlumočnick sám pochází z menšinové kultury klienta. Často je tato role tlumočnicka-obhájce klienta zmiňovaná v souvislosti s tlumočením ve zdravotnictví (např. Pöchhacker, 2000; Angelelli, 2003).

Aktivní přístup tlumočnicka v řízení o udělení azylu taktéž prosazuje kanadský tlumočnick Robert F. Barsky. Z výsledků jím provedené analýzy tlumočených pohovorů s žadateli o azyl v 80. letech 20. století v Kanadě vyplývá, že azylové řízení téměř nikdy nedopadne ve prospěch žadatele, pokud tlumočnick nezasáhne v roli mezikulturního vyjednavče (Barsky, 1996, s. 52). Hlavní podmínkou kladného rozhodnutí o žádosti je prezentace žadatele v souladu s očekáváním rozhodujících orgánů, jeho věrohodné a logické vystupování, plynulost, přesvědčivost a stylová konzistentnost projevu. Kdyby žadatel z odlišného a západní kultury vzdáleného prostředí nebyl schopen dodržovat zavedené komunikační normy a konvence, tlumočnick musí zasáhnout a pomoci překonat kulturní a sociální rozdíly, vyvážit emocionální a stylistickou stránku projevu. Autor dokonce uznává situaci, kdy tlumočnick vstoupí do komunikace s vlastními otázkami a komentáři, aby pomohl zvýšit šanci klienta na získání azylu (Barsky, *ibid.*, s. 58).

Pöllabauerová ve své práci o komunitním tlumočení v azylovém řízení v Rakousku rovněž dospěla k závěru, že tlumočnicki se snaží chránit vlastní tvář a tvář ostatních účastníků komunikace a „v případě konfliktu nebo v situaci, kdy může dojít k ohrožení tváře, snaží se vyhovět úředníkům“ (Pöllabauer, 2004, s. 175, cit. dle Holcupová, 2010, s. 16). Autorka popisuje tlumočnicki jako asistenty instituce, kteří se snaží o urychlení a

zefektivnění pohovorů s žadateli o azyl, podílí se na komunikaci a ovlivňují její průběh. Tento pohled svědčí o zásahu tlumočnicků do rolí úředníků, dbání na předepsaný postup a dodržení formálních pravidel instituce, jejíž představitelé podle Pöllabauerové tento přístup tolerují a někdy dokonce očekávají.

Během tlumočení v institucionalizovaném prostředí mezi představitelem většinové společnosti a cizincem, který pochází z odlišné kultury, může dojít ke vzájemnému nedorozumění v důsledku kulturních rozdílů. Tlumočnick se je může pokusit překonat, aby se obě strany mohly domluvit. V této situaci Robertsová (1997) mluví o tlumočnickovi jako o mezikulturním zprostředkovateli. Když tlumočnick narazí na podobný problém, může postupovat dle Jalbertové (Leanza, 2005, s. 170) jako kulturní informátor, kdy poskytne informace pro pochopení klientovy kultury, nebo jako kulturní prostředník, aby přiblížil účastníkům odlišné realie a napomohl překonání kulturních rozdílů.

O roli tlumočnicka jako „odborníka“ ve zdravotnických zařízeních ve Švýcarsku se zmiňuje Leanza (ibid.). Jedná se o situaci, kdy tlumočnick delší dobu pracuje pro určitou instituci a tlumočí stejné téma v opakujících se případech se zavedenými rutinními postupy. Postupně se z něj stává „dvojjazyčný odborník“ na danou problematiku a představitel systému. Tlumočnick bude mít tendenci aplikovat své znalosti oboru při tlumočení mezi primárními účastníky, předávat pacientovi normy a hodnoty většinové kultury a diskutovat s lékařem o medicínských záležitostech. Jako příklad této role Pöchhacker (2000) ve svém výzkumu tlumočnických rolí uvádí samostatnou formulaci otázek tlumočnickem a předávání informací klientovi na žádost zástupce instituce.

O další roli tlumočnicka, která přímo nesouvisí s tlumočením, se znovu dočteme u Leanzý (2005, s. 186). V rámci role integračního činitele tlumočnick komunikuje s klientem ještě před setkáním s představitelem instituce, podává mu základní informace o fungování instituce a roli jejích zástupců, vysvětluje, jak správně postupovat, a po ukončení zprostředkované komunikace zodpovídá na dotazy klienta a pomáhá s vyplňováním formulářů. Dokonce může být s klientem v kontaktu i zcela mimo instituci jako poradce či pomocník v rámci klientovy komunity (Leanza, 2005, cit. dle Holkupová, 2010, s. 17).

3.2 Pohled na roli tlumočnicka v kontextu soudního tlumočení

Pro srovnání uvedeme několik pohledů na tlumočnicka v kontextu soudního tlumočení. Jedná se o úplně jiný typ tlumočené komunikace než v předchozí kapitole, hlavně z důvodu institucionalizace a právního zakotvení norem soudního tlumočení v

legislativě mnoha zemí světa. Řada jak soudních tlumočnicků, tak i pracovníků institucí při práci v komunitním prostředí může být ovlivněna tímto normativním pohledem. Proto je důležité popsat všechna možná východiska ovlivňující jednání tlumočnicků v různých kontextech. Kromě toho, komplexní teoretické vymezení tlumočnických rolí umožní následné porovnání a vytvoření vlastního pohledu na jednání tlumočnicků v našem zkoumaném kontextu nostrifikačních zkoušek, o kterém bude pojednáno v následujících kapitolách.

I přesto, že rozsah práce soudního tlumočnicka je přísně vymezen právními normami, které často předpokládají přímo doslovný převod sdělení a zakazují interpretaci podle vlastního úsudku tlumočnicka, řada autorů vystupuje proti vnímání tlumočnicka jako „stroje“, jak se od něj v právní oblasti vyžaduje. Morrisová tvrdí, že právo tlumočnickům zakazuje uplatňovat právě ty aspekty tlumočení, které by jim umožnily tlumočit s větší přesností (Morris, 2005, s. 26, cit. dle Holkové, 2010, s. 14). Mikkelsenová (1998, s. 31) uvádí, že tlumočníci v právní oblasti by se neměli omezovat pouze na doslovný převod, a požaduje jejich větší účast na komunikaci. V právním kontextu zastávají názor větší aktivity tlumočnicka také Haleová, Berk-Selligsonová, Masonová a Barsky. Přesnost v tlumočení se podle nich totiž neprojevuje v doslovnosti, ale v pragmatické ekvivalenci, kdy záměr původního sdělení působí na posluchače tlumočeného sdělení se stejnou silou, jako by působil na posluchače ve výchozím jazyce (Hale, 2004, s. 238). Podstatou zásady ekvivalence je zachování všech základních prvků a charakteristik originálu jako jsou pauzy, váhání, styl, tón a intonace projevu. Tento princip by podle jeho zastánců přispěl k větší rovnosti cizojazyčných mluvčích s mluvčími ovládajícími úřední jazyk v soudním řízení.

Do jaké míry se tlumočnickům daří zachovat všechny extralingvistické prvky projevu zkoumala americká badatelka Marianne Masonová (2008). Autorka vycházela z předpokladu o věrném a přesném tlumočení, ve kterém jsou zachovány pragmatické elementy výchozího sdělení, například opakování, hezitační zvuky a pauzy a porovnávala teorii s praxí soudních tlumočnicků ve Spojených státech. Závěry experimentů ukázaly, že v tlumočených projevech často docházelo ke změnám stylu, syntaxe a záměrů sdělení. Tyto většinou nevědomé zásahy do projevů mají vliv na vnímání sdělení účastníky interakce, a dokonce i na úsudky soudních orgánů. Výzkumnice dospěla k závěru, že příčinou posunů může být přílišná délka originálních projevů (Mason, 2008, s. 39). Střídání aktivního poslechu a tlumočení a délka originálu mají obecně podstatný vliv na

přesnost formulací, dodržení stylu, rejstříku a záměru sdělení tlumočnickem. Kromě toho badatelka podotýká, že 38 % chyb lze přičíst na vrub právě přílišné délce originálu, v jejímž důsledku došlo k nadměrnému zatížení kognitivní kapacity tlumočnicka (Vorlická, 2019, s. 35). Právě z toho důvodu Masonová varuje tlumočnický před kognitivním zahlcením a zbytečným zatížením pracovní paměti, které vede ke změnám a redukcím tlumočeného projevu.

Australská badatelka v oblasti soudního tlumočení Sandra Haleová předkládá tři pohledy na roli soudního tlumočnicka (Hale, 2004, s. 8). Mezi dvěma protilehlými póly (obhájce klienta a doslovný převod) autorka upřednostňuje nestranné vystupování tlumočnicka, který je zároveň účastníkem komunikace, usiluje o zachování záměru řečníka, ale zároveň nenese odpovědnost za výsledek a efektivnost komunikace. Je možné toho docílit tak, že se tlumočnick bude držet stylu původního sdělení a zachová všechny jazykové a mimojazykové složky projevu, včetně chyb, neobratností, pauz a váhání (Hale, 2004, s. 156). Tlumočnick v roli věrného zprostředkovatele (*faithful renderer*) musí usilovat o to, aby cizinec byl ve stejné pozici, jako je rodilý mluvčí (Hale, 2008, s. 119). Autorka rovněž podotýká, že na roli tlumočnicka má vliv i mocenské postavení všech účastníků soudního řízení. To znamená, že mezi státním zástupcem, svědkem a do jisté míry i tlumočnickem dochází k mocenskému soupeření (Hale, 2004, s. 199, cit. dle Koudelková, 2016, s. 28).

3.3 Očekávání jednotlivých účastníků tlumočené komunikace od tlumočnicka

Pro vytvoření komplexního pohledu na roli tlumočnicka je zapotřebí brát v potaz, jak na roli tlumočnicka nahlíží justiční činitelé, samotný tlumočnick, řečníci a klienti (Berk-Seligson, 2002, s. 2).

Vzhledem k nejednoznačnému vymezení role tlumočnicka různými autory a chybějícím kodifikačním normám popisujícím úlohu tlumočnicka v jednotlivých komunikačních situacích lze očekávat rozdílný pohled účastníků komunikace na přítomnost tlumočnicka. Tedy ti, kteří musejí pracovat s tlumočnický, nevědí, co od tlumočnicka mohou očekávat a jak se tlumočnick zachová v různých situacích. Požadavky na tlumočnicka se navíc od instituce k instituci mohou lišit (Pöchhacker, 1999).

Vnímání tlumočnicka představiteli institucí ve velké míře záleží také na tom, zda dotyční mají vlastní zkušenosti s tlumočením nebo o tom uvažují v obecné rovině (Wadenjsö, 1998). Tudíž ti, kteří se nikdy nezapojili do tlumočené komunikace a mluví o tom jen obecně, vnímají tlumočení pouze jako převod sdělení mezi jazyky. Ovšem ti, kteří

vyzkoušeli tlumočení v praxi (jak tlumočníci, tak i ostatní účastníci), pojmají proces tlumočení jako společnou činnost všech účastníků, která zahrnuje např. předání slova, pokládání otázek, vyjádření souhlasu a přerušování druhé strany.

Závislost jednání tlumočnicka na očekávání primárních stran sledovala rakouská badatelka Sonja Pöllabauerová ve svém výzkumu tlumočení v azylovém řízení ve Štýrském Hradci (Pöllabauer, 2004). Autorka se domnívá, že nesoulad v očekávání účastníků interakce nutí tlumočnický zaujímat rozporuplné, tzv. diskrepantní role (*discrepant roles*) a způsobuje tzv. rolové konflikty (*role conflicts*), které vedou k porušení nestrannosti a upřednostnění komunikačních cílů výše postavených účastníků, v daném výzkumu úředníků (Gutvirthová, 2008, s. 34). Podle jejích zjištění čím víc je tlumočnick obznámen s průběhem a technikou vedení pohovoru s žadateli o azyl, tím víc usiluje o naplnění komunikačních potřeb úředníků i bez předchozí společné domluvy. Mezi projevy solidarity s úředníky podle badatelky patří žádosti o upřesnění výpovědi, pokládání vlastních dotazů, menší tendence zmírňovat výroky žadatele, které mohou vést k ohrožení jeho tváře, a projednávání některých záležitostí s úředníkem bez následného přetlumočení druhé straně. V případě výroků nejasných, popřípadě ohrožujících tvář tlumočnicka, tlumočníci vystoupili z první osoby, aby se distancovali od výchozího sdělení a zbavili se odpovědnosti za případné nedorozumění (Pöllabauer, 2004, s. 160).

Existuje několik názorů na zkoumání očekávání účastníků komunikace od tlumočení. První skupina vědců (např. Shlesinger, 1994) vyjadřuje pochybnosti o relevantnosti a užitečnosti studií očekávání klientů. Jak Kurzová podotýká, kromě samotného jazykového projevu tlumočnicka vnímání kvality uživatelem ovlivňuje řada dalších faktorů, tím pádem kvůli vlastním zájmům některé úseky sdělení mohou být podrobeny přísnější kontrole (Kurz, 2001, s. 403–404 in Downie, 2015). Z toho plyne závěr, že pouze tlumočníci mají kvalifikaci k posouzení kvality tlumočeného projevu.

Stoupenci opačného názoru sice souhlasí s tím, že vnímání uživatele nikdy nemůže být objektivním měřítkem kvality (pokud je to vůbec možné), ale to neznamená, že má být jednoduše ignorováno. Naopak to znamená, že tlumočníci musejí brát v potaz očekávání klientů a udělat maximum pro jejich naplnění, přičemž si musejí být vědomi, že ne všechna očekávání bude možné či reálné naplnit (*ibid.*).

I přes veškeré rozpory ve výzkumech v této oblasti se dále pokusíme zaměřit na kontextualizované pohledy účastníků tlumočené komunikace na práci s tlumočnickem. Největší rozpory plynou z toho, zda mají být zkoumána očekávání uživatelů v obecné

rovině, jejich zkušenosti s konkrétním typem akcí nebo obojí, a také z nedostatku jednotné metodologie a teoretického rámce pro vyhodnocení a porovnání výsledků výzkumů (Downie, 2015). V následujících kapitolách budeme vycházet z výzkumů očekávání z různých institucionálních prostředí, hlavně prostředí soudního.

3.3.1 Z pohledu tlumočnicka

Pohled samotných tlumočnicků na vlastní roli je ve velké míře ovlivněn omezujícími právními normami, profesními kodexy a zásadami, a v neposlední řadě očekáváními ostatních účastníků komunikace, ovšem u většiny nepředpokládá úlohu pouze „neviditelného převaděče“ sdělení, jak ukazují některé výzkumy.

Ve výzkumu viditelnosti u Angelelliové (2003) ani soudní, ani konferenční tlumočníci se nepovažují za neviditelné účastníky tlumočené komunikace, u komunitních tlumočnicků stupeň viditelnosti byl dokonce ještě výrazně vyšší. Názory tlumočnicků ve zdravotnictví a zdravotnického personálu na roli tlumočnicka najdeme i ve výzkumech Mesové (2000) a Leanzy (2005). Oba autoři při porovnání odpovědí obou skupin dospěli k závěru, že jejich pohled je rozdílný, a tlumočníci svoji roli vidí šířeji, než ji vidí zdravotníci. U Mesové respondenti z řad tlumočnicků přikládají velký význam roli mezikulturního zprostředkovatele na rozdíl od zdravotníků. U Leanzy se dočteme, že při pohovoru lékaře s pacientem tlumočníci nejčastěji plní jenom funkci jazykového zprostředkovatele, v méně případech i funkci dvojjazyčného odborníka, kdy diskutují s lékařem o odborných věcech kolem problematiky, která nesouvisí přímo s tlumočením. Přičemž druhá role byla pro tlumočníky více naplňující a přinášela větší uspokojení z odvedené práce.

3.3.2 Z pohledu instituce

Zástupci institucí zastávají dva odlišné pohledy na přítomnost tlumočnicka. Buď ho vnímají jako nutné zlo (Wadensjö, 1998, cit. dle Holcupová, 2010) a snaží se jeho účast v komunikaci co nejvíce omezit. Nebo, jak vyplývá z výsledků výše uvedených výzkumů, zejména Pöchhacker a Pöllabauerové, využívají jeho přítomnosti k tomu, aby na něj delegovali část své práce (vyplňování formulářů, pokládání dotazů klientům, hájení zájmů instituce) nebo pomohli zefektivnit komunikaci (vysvětlování kulturních rozdílů, koordinace komunikace, vynechání irelevantních a opakujících se informací).

První pohled je více typický pro tlumočení v právní oblasti. Pöllabauerová v práci o tlumočení v azylovém řízení uvedla, že žádný policista při výslechu nerad pracuje

s tlumočnickem (Pöllabauer, 2004, s. 148). Tlumočnickou činnost v řadě zemí (včetně Česka) řídí kodifikační normy a předpisy, které omezují jakoukoliv činnost, která by umožnila tlumočnickovi vlastní interpretaci tlumočeného sdělení, větší přesnost a podrobnější výklad komunikačního záměru mluvčího. Haleová (2004) v těchto situacích porovnává tlumočnicka se strojem, který všechno převádí doslova na úkor smyslu a koherentnosti výsledného textu. Tuto roli tlumočnicka podle Haleové zastávají právníci, protože preferují vlastní interpretaci informací namísto tlumočnicka, který navíc často nemá právnické vzdělání a jeho zásah do obsahu může působit rušivě (ibid., s. 12). Autorka v tomto případě varuje před doslovným tlumočením a opomíjením pragmatické stránky komunikace, kdy absence analýzy v procesu tlumočení může způsobit nepřesný převod a použití špatných gramatických konstrukcí (ibid.). Podobný pohled na tlumočnicka jako na neviditelný a neutrální nástroj k získávání a předávání informací mají zdravotníci ve výzkumech Leanzý (2005) a Mesové (2000) ve zdravotnictví. Mesová navíc uvádí, že respondenti dbají na jazykovou vybavenost tlumočnicka, přesnost a správnost tlumočení.

Zcela opačné závěry vyplynuly z výzkumů Pöchlhackera (2000) ve vídeňských nemocnicích a Pöllabauerové (2004) v azylovém řízení ve Štýrském Hradci, kde tlumočnick byl vnímán jako pomocná ruka a odborník na komunikaci s cizinci. V důsledku větších očekávání zadavatelů tlumočnickovi bylo dovoleno zasahovat do průběhu interakce mnohem výrazněji, než je vymezeno v normativním pojetí, vyžadujícím úplnost a naprostou přesnost tlumočeného projevu.

3.3.3 Z pohledu klienta

Jeden ze tří pohledů na roli soudního tlumočnicka, které uvedla Sandra Haleová, předpokládá pomoc klientovi, pro kterého se tlumočí, aby v řízení uspěl (Hale, 2004, s. 11). Tlumočnick se snaží převádět všechny informace co nejpřesněji a nejsrozumitelněji pro klienta a jeho odpovědi tlumočí tak, aby vedly ku prospěchu dané osoby. Tato role tlumočnicka je nejbližší roli advokáta (Koudelková, 2016, s. 27).

Haleová s tímto vnímáním role tlumočnicka nesouhlasí a pokusy o upřesnění nebo zjednodušení promluv tlumočnickem považuje za zásah do taktiky obhájce (Hale, 2004, s. 13). Navíc jakékoliv odchylování a nepřesné tlumočení odpovědí zkušeného, které povede k ovlivňování výsledků jednání, v české praxi soudního tlumočení může být považováno za křivé tlumočení. Tresty za trestní čin křivého tlumočení upravuje zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. V souladu s § 347 odst. 1: „Kdo jako tlumočnick nesprávně, hrubě zkresleně nebo neúplně tlumočí nebo písemně překládá v řízení před orgánem

veřejné moci nebo v souvislosti s takovým řízením skutečnosti nebo okolnosti, které mají podstatný význam pro rozhodnutí orgánu veřejné moci, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.“²⁹

Haleová taktéž tvrdí, že klienti většinou nevědí, jaká je běžná role a povinnosti soudního tlumočnicka, proto od něj často očekávají poskytnutí pomoci a považují ho za osobu, která jim poradí a morálně je podpoří (Hale, 2004, s. 11). Z výsledků průzkumu v této oblasti vyplývá (Hale and Luzardo, 1997 in Hale, 2006, s. 224), že pouze zhruba polovina respondentů vnímá soudní tlumočnický jako nezávislé profesionály, kteří postupují podle etického kodexu. Ostatní na ně spoléhají jako na své krajany, pomocníky nebo pracovníky sociálních služeb (ibid., s. 224).

4 Tlumočení v kontextu školního prostředí

4.1 Tlumočení ve vzdělávání

Tlumočení ve školním prostředí se řadí do kategorie tlumočení ve vzdělávání (educational interpreting), často se jedná o podkategorii tlumočení komunitního (Mikkelson, 1999, s. 6). Tento typ tlumočení se v poslední době aktivně vyvíjí, zejména mezi tlumočnický znakového jazyka. Mikkelsonová (ibid.) charakterizuje tlumočení ve vzdělávání jako tlumočení konsektivní nebo simultánní ve školním prostředí pro studenty, kteří nerozumějí jazyku výuky, jakožto i tlumočení mezi učiteli a rodiči, na zasedáních školní rady a disciplinární komise.

Pöchhacker (2004) ve své publikaci taktéž zmiňuje tlumočení ve školství, hlavně ve vztahu k tlumočení znakového jazyka v USA. Pöchhacker (ibid., s. 14) považuje tuto oblast tlumočení za jednu z nejvýznamnějších v rámci tlumočení uvnitř jedné komunity nebo společnosti (*intra-social interpreting*), protože umožňuje různým skupinám obyvatelstva stejný přístup ke vzdělání, a tím zvyšuje celkový blahobyt společnosti.

Vzhledem k tomu, že se o tlumočení ve vzdělávání mluví převážně v souvislosti se znakovým jazykem, oblast tlumočení mluvené řeči ve vzdělávacím prostředí není zcela probádána. V zahraničních zdrojích můžeme najít zmínky o komunitním tlumočení ve vzdělávacích zařízeních pro děti-cizince nebo pro jejich rodiče. Většinou se jedná o komunikaci s přistěhovalci s využitím komunitních tlumočnicků nebo kulturních mediátorů,

²⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., zákon trestní zákoník. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> [cit. 05.03.2020].

kteří nad rámec samotného tlumočení často poskytují pomoc s vyplňováním dokumentů, podávají praktické informace, vysvětlují kulturní rozdíly, řeší nedorozumění mezi stranami, aktivně se zapojují do výuky a působí jako asistenti učitelů. Podrobným rozбором této problematiky s ohledem na působení žáků-cizinců na českých školách se zabývá česká diplomová práce *Komunitní tlumočení a jazykové zprostředkování na základních školách v Praze* (Vávrová, 2015). Tlumočení znakového jazyka ve vzdělávacích zařízeních v České republice byla věnována bakalářská práce Adély Efflerové *Faktory ovlivňující tlumočnický výkon ve vzdělávacím zařízení* (2013).

Předním průkopníkem ve výzkumu tlumočení mluvené řeči ve vzdělávacím prostředí je Jihoafrická republika. Jihoafrická ústava zavedla jazykovou politiku zaměřenou na podporu a správu institucionální mnohojazyčnosti, zejména v oblasti vzdělávání. Pojem „mnohojazyčnost“ má v jihoafrické jazykové politice jedinečnou povahu a také klade zvláštní nároky na vysokoškolská zařízení. Na mnoha univerzitách využití služeb tlumočnicků zjednodušuje přístup a v podstatě umožňuje studentům studovat ve zvoleném jazyce. Tlumočení přednášek z afrikánštiny do angličtiny v rámci dlouhodobých tlumočnických projektů se osvědčilo na třech univerzitách Jihoafrické republiky a prokázalo, že tlumočení ve vzdělávání je vhodný způsob pro provádění mnohojazyčné politiky a implementaci různých jazyků do vzdělávacího procesu. Využití tlumočnicků v procesu výuky na vysokých školách popisují mimo jiné magisterské práce *Rozvoj tlumočení ve vzdělávání pro efektivní výuku a učení v rámci právnické fakulty na Stellenboschově univerzitě* (Brewis, 2012) a *Tlumočení ve vzdělávání na vysokých školách: vnímání studentů, přednášejících a tlumočnicků* (Booyesen, 2015).

Brewis (in Booyesen, 2015, s. 13) pojednává o tlumočení mluvené řeči ve vzdělávání na základě sociálně-situačního modelu tlumočené interakce badatelky Alexievy (1997). Brewis charakterizuje tento typ tlumočení podle takových faktorů, jako je dodržení určité vzdálenosti mezi lektorem, studentem a tlumočnickem, která se může měnit v závislosti na situaci, různé role a mocenské postavení všech účastníků ve třídě, změny rejstříku od velice formálního až po velice neformální v průběhu neustále se měnících komunikačních situací a změny ve spolupráci účastníků s přeměnou společných cílů na protichůdné.³⁰

Z výzkumu na Stellenboschově univerzitě (ibid.), ve kterém autor zkoumal vnímání tlumočení během vysokoškolských přednášek ze strany tří hlavních aktérů (studentů,

³⁰ Vlastní překlad autorky diplomové práce.

lektorů, tlumočnicků), vyplynulo pozitivní vnímání tlumočení, jež bylo označeno za dobrý způsob zapojení různých jazyků do výuky na univerzitě. Pozitivní vnímání roste spolu se zkušenostmi s využitím tlumočnicka ve vzdělávání. Nejdůležitějším návrhem vyplývajícím z tohoto zjištění bylo, že studenti a lektori by měli být informováni (více) o tom, co tlumočení znamená, jak jsou tlumočníci vyškoleni a jak se připravují na přednášky, což by mělo vést k pozitivnějšímu vnímání a většímu využívání těchto tlumočnických služeb.

4.2 *Tlumočnick v procesu uznání zahraničního středoškolského vzdělání*

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, každoročně do Česka míří několik tisíc studentů, hlavně ze třetích zemí (zemí mimo EU), s cílem získat vzdělání na české vysoké škole. Nově přichází cizinci, kteří zatím dobře neovládají český jazyk, využívají služeb zprostředkovatelských agentur nebo soukromých jazykových škol. Nicméně při procesu nostrifikace zahraničního vzdělání, které je zapotřebí pro studium na české vysoké škole, obzvlášť důležitou roli hraje soudní tlumočnick.³¹ Student jedná s tlumočnickem sám nebo prostřednictvím své jazykové školy, která často zařizuje nejen výuku českého jazyka a přípravu na přijímací zkoušky na vysokou školu, ale i ostatní záležitosti týkající se víza nebo nostrifikace.

V procesu uznání zahraničního středoškolského vzdělání je nutno nejprve připravit všechny náležitosti žádosti pro podání na krajský úřad (v Praze na MHMP). Student (žadatel), zákonný nebo zplnomocněný zástupce žadatele předkládá k žádosti originál zahraničního vysvědčení nebo jeho úředně ověřené kopie přeložené českým soudním tlumočnickem a originál dokladu o obsahu a rozsahu vzdělání ze zahraniční školy (přehled předmětů s hodinovou dotací za jednotlivé roky studia) nebo jeho úředně ověřené kopie přeložené českým soudním tlumočnickem. Často je potřeba tlumočení při podání žádostí na příslušném krajském úřadě.³² Následně student obdrží buď hotovou nostrifikační doložku, nebo ve většině případů nařízení krajského úřadu o složení nostrifikačních zkoušek s přidělením konkrétní střední školy. Student si může zvolit, zda bude komunikovat se školou ohledně stanovení termínů nostrifikačních zkoušek sám, nebo prostřednictvím svého zástupce nebo tlumočnicka, a zda půjde na zkoušku sám, nebo s tlumočnickem. Podle

³¹ Do konce roku 2020 platí Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnicích, kde se nerozlišuje pojem tlumočnick a překladatel. Dle tohoto zatím platného zákona pojem „tlumočnick“ pokrývá obě činnosti, tj. jak překlad, tak tlumočení. Dle kontextu proto budeme v textu DP konkretizovat, ač to nebude odpovídat znění zákona, ale aby to bylo pro čtenáře srozumitelnější.

³² Formulář žádosti o uznání zahraničního vzdělání pro podání na MHMP je v příloze č. 5

legislativních norem, uvedených v předchozí kapitole, překlady všech dokumentů a tlumočení nostrifikačních zkoušek může zajistit jenom tlumočnický zapsaný na seznamu tlumočnicků Ministerstva spravedlnosti. Jedním z cílů této diplomové práce je zjistit, zda je tomu vždy tak.

4.3 Určení druhu a typu tlumočení

V této kapitole zkusíme určit druh tlumočení u zkoušek podle několika kritérií. Co se týče způsobů dělení podle metody (módu) tlumočení nostrifikačních zkoušek může probíhat formou simultánního tlumočení šepem (Čeňková, 2008, s. 15), čímž se rozumí souběžné tlumočení bez technické aparatury (tzv. šušotáž), kdy tlumočnický sedí vedle studenta nebo těsně za ním a šepem mu souběžně tlumočí. U zkoušek může také být použito tlumočení konsektivní neboli následné (s tlumočnickým zápisem či bez zápisu) a tlumočení z listu (např. tlumočení otázek na papíře před zkouškou nebo protokolu o nostrifikační zkoušce)³³ nebo kombinace všech uvedených metod.

Dále posoudíme tlumočení nostrifikačních zkoušek podle typu komunikační situace, konstelace jejích účastníků a prostředí, ve kterém se odehrává. V souvislosti s tím většina autorů dělí tlumočení na dvě hlavní kategorie – konferenční a komunitní (Hale, 2007). Náš typ tlumočení zřejmě bude patřit do specifické kategorie soudního tlumočení, které někteří autoři z hlediska jeho asymetrické a dialogické povahy řadí k tlumočení komunitnímu (Hale, 2007, s. 26; Kalina, 2015, s. 10). Nicméně vzhledem k tomu, že soudní tlumočení se v České republice řídí zákonem o znalcích a tlumočnicích (od 01. 01. 2021 zákonem o soudních tlumočnicích a soudních překladatelích), vyžaduje zvláštní odbornou přípravu tlumočnicků a jejich jmenování soudem, tento typ tlumočení má v České republice zvláštní postavení. Přesněji řečeno, podle zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, §16 odst. 3 v řízení o žádosti (včetně žádosti o uznání zahraničního vzdělání) žadatel má právo na tlumočnicka zapsaného v seznamu tlumočnicků, kterého si obstará na své náklady. Tudíž student, neovládající dostatečně češtinu, se musí dostavit na nostrifikační zkoušky se soudním tlumočnickem. Z tohoto pohledu je zařazení soudního tlumočení do kategorie komunitního tlumočení v České republice sporné.

Podle situačního kontextu náš typ tlumočení řadíme k tlumočení v oblasti školství, což pro soudní tlumočení také není zcela obvyklé. Soudní tlumočení podle některých

³³ Příklad viz příloha č. 6

autorů (Roberts, 1997; Gentile, 1997; Mikkelson, 1999) spadá do tlumočení v právní oblasti (*legal interpreting*). Když vydělíme z kategorie tlumočení v oblasti školství tlumočení nostrifikačních zkoušek, které má specifické postavení kvůli statusu soudních tlumočnicků, zbývající tlumočnické situace (tlumočení třídních schůzek, individuálních schůzek s pedagogem, zápisu do školy) jednoznačně budou patřit do oblasti komunitního tlumočení.

Další možné dělení je podle konstelace komunikační interakce. U zkoušky jsou zpravidla přítomni dva zkoušející, student a tlumočnick, občas navíc předseda komise, tedy pouze přímí aktéři komunikace. Z komunikace jsou tak zpravidla vyloučeni nepřímí účastníci (svědkové, diváci), proto nepodléhá vnější kontrole. Zkouška probíhá formou dialogu, proto tlumočení nostrifikace řadíme k bilaterálnímu neboli dialogickému tlumočení, kde tlumočnick ovládající oba jazyky zprostředkovává komunikaci mezi dvěma či více klienty nehovořícími stejným jazykem (Anderson 1976/2002, in Pöchhacker, 2004, s. 16).

Podle Pöchhackera naše tlumočnická situace odpovídá charakteristice komunitního tlumočení: má dialogický, bilaterální charakter, komunikace probíhá „tváří v tvář“, účastníci komunikace nemají rovnocenné postavení (Pöchhacker, 2004, s. 16). Tím autor myslí to, že instituce při jednání s účastníky řízení mají nepochybnou autoritu, a tím je staví do podřazené pozice.

Německá teoretička tlumočení Sylvia Kalina (2015, s. 71) na základě nerovnocenného postavení účastníků komunikace pojednává o asymetrických kontextech. To znamená, že jeden účastník komunikace je zpravidla odborník zastupující nějakou instituci (v našem případě se jedná o zkoušejícího, představitele střední školy, odborníka na konkrétní předmět), ten druhý je zahraniční student, který vystupuje sám za sebe. Zástupce instituce je v nadřazené pozici a je příslušníkem většinové kultury, zaujímá v komunikaci dominantní postavení, rozhoduje o jejím charakteru, trvání a průběhu. Oba účastníci mají odlišnou úroveň vzdělání a pocházejí z odlišných sociálních a kulturních prostředí. Student zpravidla nemá s podobným typem komunikace zkušenosti a není zvyklý dorozumívat se prostřednictvím tlumočnicka. V komunikaci zaujímá podřízené postavení bez možnosti působit na její průběh. Navíc pro studenta je tato situace velmi důležitá a stresující v rámci rozhodování o jeho budoucím studiu, proto také pohlíží na tlumočnicka jako na svého osobního poradce, obhájce, spojence a kulturního zprostředkovatele. Toto pojetí asymetrického kontextu je v mnoha ohledech shodné

s definicí komunitního tlumočení, z tohoto důvodu práce tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek může přesahovat tradiční neutrální roli soudního tlumočnicka.

4.4 Specifika tlumočnické situace při tlumočení nostrifikačních zkoušek

Ačkoliv se tlumočení nostrifikačních zkoušek účastní soudní tlumočníci, zde se jedná o zcela odlišné prostředí a jiný situační kontext, než ve kterém běžně působí většina z nich. Tento specifický typ tlumočení v oblasti školství má vlastní rysy a povahu odlišnou od tlumočení u soudu a na policii.

Nostrifikační zkouška je typickým příkladem interakce probíhající v institucionálním prostředí. Charakteristickým rysem institucionálního prostředí je formalizovaný průběh komunikace, projevující se zcela specifickou terminologií a způsobem komunikace, normovanými vnitřními předpisy, rituály a jazykovými konvencemi příslušné instituce (Gutvirthová, 2008, s. 31). Představitel instituce má dominantní postavení a více možností k prosazení vlastních komunikačních cílů. V procesu nostrifikace komunikace mezi primárními účastníky má podobu asymetrické interakce (Pöllabauer, 2006, s. 40) s různým rozsahem pravomocí a možností aktérů zasahovat do jejího průběhu. V této situaci je pro tlumočnicka velice těžké zachovat neutrální postoj, poněvadž tlumočení probíhá mezi zástupci instituce (v našem případě učiteli středních a vyšších odborných škol) a osobami (žadatelé o nostrifikaci), které mnohdy nemají žádné zkušenosti s tlumočnickem a nacházejí se ve vypjaté situaci, mají trému a strach z neznámého prostředí (Čeňková, 2008, s. 17).

K objektivním faktorům jakékoliv komunikační situace patří projev ve výchozím jazyce se svými lingvistickými prvky a takové extralingvistické faktory, jako je třeba intonace, tempo a pauzy. Výchozí projev mluvčího u zkoušky může být jak připravený (pasivní forma řeči), například čtení předem napsané odpovědi studentem, nebo produktivní neboli nepřipravený, například pokládání otázek vyučujícím. Písemně připravený projev postrádá přidané informace vyjádřené zvukovými prostředky, intonace je nepřirozená, projev je monotónnější, tempo je rychlejší (Čeňková, 2008, s. 40).

Komunikace u zkoušky vždy probíhá „tváří v tvář“, kdy kvalitu přenosu informací mohou ovlivnit vnější zvuky a šumy (Pöchhacker, 2004, s. 127). Tlumočnick má přímý výhled na mluvčího a posluchače, a proto má možnost vnímat jejich extralingvistické projevy (gesta a mimiku).

Z hlediska situačního kontextu se tlumočení nostrifikačních zkoušek vyznačuje zejména faktem, že práce tlumočnicka občas začíná už před začátkem samotné zkoušky. Tlumočníci se setkávají s klienty na chodbě a během čekání na zkoušku mnohdy čelí otázkám typu: „Co myslíte, jaká je komise? Je náročná?“, „Kolik toho musím umět, abych dostal aspoň za tři?“, „Co všechno chtějí slyšet?“, „Jak to probíhá?“, „Co když něco nebudu vědět, řeknete to za mě?“³⁴ Tlumočnick jedná s klientem čili nostrifikantem, který ho nevnímá jen jako tlumočnicka, ale i toho, kdo mluví jeho řečí a kdo mu může pomoci zorientovat se v neznámém prostředí, kdo se vyzná v dané situaci, kdo už má zkušenosti a je schopný poradit (Havlín, 2013). Stává se, že tlumočnick dostává otázky podobného typu i od zkoušející komise: „Nostrifikační zkoušky tu máme poprvé“, „S tlumočnickem jsme to ještě nedělali“, „Co je zač ten student/ta studentka? Odkud je? Na jakou školu se hlásí?“ „Co myslíte, co umí?“. Zkrátka i na druhé straně je tlumočnickovi podsouvána role jakéhosi studentova opatrovníka, průvodce, zástupce, tedy role mnohem širší, než jak ji vymezuje zákon o znalcích a tlumočnicích (Havlín, 2013). Během samotného tlumočnického úkonu je nezbytná přesná znalost terminologie zkoušeného předmětu a orientace v dané látce natolik, aby tlumočnick byl schopný rozeznat a přeložit i chyby a nepřesnosti. Kromě toho, je třeba dbát i na využití neverbálních a suprasegmentálních prostředků, aby tlumočnick, byť v dobrém úmyslu, studentovi nenapovídal.

4.5 Požadavky kladené na tlumočnicka nostrifikačních zkoušek

Předtím než se zaměříme na vlastní empirický výzkum, je třeba popsat profil tlumočnicka, který tlumočí nostrifikační zkoušky. Zde sepíšeme, jakou kvalifikaci musí mít tlumočnick a také jaké speciální znalosti a dovednosti jsou potřeba pro výkon této činnosti.

Jak již bylo řečeno, student může vzít s sebou ke zkoušce jenom tlumočnicka, který je zapsán v seznamu znalců a tlumočnicků Ministerstva spravedlnosti České republiky. Tudíž by se tlumočnick měl řídit především Zákonem č. 36/1967 Sb., o soudních znalcích a tlumočnicích,³⁵ který bude nahrazen Zákonem č. 354/2019 Sb., o soudních tlumočnicích a

³⁴ Netlumočnická role tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <http://ruskyjazyk.cz/netlumocnicka-role-tlumocnika-u-nostrifikacnich-zkousek/>.

³⁵ Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnicích, v platném znění. KST ČR [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <https://www.kstcr.cz/cz/legislativa-zakony-zakon-c-36-1967-sb-o-znalcich-a-tlumocnicich-v-platnem-zneni>.

soudních překladatelích.³⁶ Nový zákon má nabýt účinnost 01. 01. 2021. V roce 2019 na základě připomínek odborné veřejnosti nový zákon procházel novelizací a na začátku roku 2020 Senátem Parlamentu ČR byl schválen návrh poslanců na vydání zákona, kterým se mění nový zákon o soudních tlumočnicích a soudních překladatelích. Co se týče hlavních změn, tento zákon přinese mimo jiné oddělení tlumočnicků od překladatelů, novou povinnost archivace nebo zavedení možnosti odevzdání překladu v elektronické podobě.

„Jako hlavní problémy [iniciativa Za lepší zákon o soudních tlumočnicích a soudních překladatelích] pak uvedla zejména nemožnost odmítnutí úkonu z důvodů jiných, než jsou vážné zdravotní a vážné rodinné důvody [...]“; „velmi problematickým bodem návrhu zákona je i rozšíření katalogu sankcí a zvýšení maximální hranice pokut až na 500 000 Kč [...].“³⁷

Rovněž se tlumočnick má řídit etickým kodexem organizace, jejíž je členem. Od roku 2015 platí etický kodex Komory soudních tlumočnicků ČR, jehož dodržování je závazné pro všechny členy této profesní organizace. Kodex vychází hlavně ze zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnicích (Jirkovská, 2018, s. 38).

Dalšími profesními organizacemi tlumočnicků a překladatelů v České republice s vlastním etickým kodexem jsou: Jednota tlumočnicků a překladatelů (JTP), Asociace konferenčních tlumočnicků (ASKOT) a Česká komora tlumočnicků znakového jazyka (ČKTZJ). Jednotlivé kodexy se vyjadřují k podobným aspektům tlumočnické a překladatelské činnosti (zachování mlčenlivosti, přesné tlumočení, kompetence, příprava, profesní rozvoj, profesní integrita a kolegiálnita, práva tlumočnicků) a jejich obsah je velmi shodný.

Navíc v roce 2013 v neziskové organizaci *META*, o.p.s. vyšel v České republice vůbec první Etický kodex komunitních tlumočnicků.³⁸ Tato organizace se od roku 2006 věnuje oblasti integrace cizinců v rámci českého vzdělávacího systému. *META*, o.p.s. – *Společnost pro příležitosti mladých migrantů* již realizovala řadu projektů zaměřených na

³⁶Zákon č. 354/2019 Sb., o soudních tlumočnicích a soudních překladatelích, v platném znění. KST ČR [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <https://www.kster.cz/cz/legislativa-zakony-legislativa-0>.

³⁷ Soudní tlumočení a překlad na půdě Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. *ToP: tlumočení, překlad*. XXX (134). s. 11. JTP [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://docs.google.com/viewer?url=http://www.jtpunion.org/getattachment/O-JTP/Clanky-a-zajimavosti/ToP-134-zima-2019/ToP-134_zima_2019.pdf.aspx.

³⁸ Etický kodex komunitních tlumočnicků, 2013. Meta o.p.s.: Společnost pro příležitosti mladých migrantů [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/eticky_kodex_aktualni.pdf.

vzdělávání a pracovní uplatnění cizinců jako komunitních tlumočnicků. Například v roce 2014 byl realizován projekt „Komunitní tlumočníci ve víru integrace“, jehož cílem bylo zvýšení informovanosti odborné a laické veřejnosti o komunitních tlumočnících. V rámci tohoto projektu vznikla publikace *Komunitní tlumočníci ve víru integrace*,³⁹ která pojednává o komunitním tlumočení v České republice, etických principech komunitního tlumočení, situacích z praxe a obsahuje příručku pro úspěšnou spolupráci s tlumočnickem. Několik komunitních tlumočnicků se v ní vyjadřuje k tlumočení nostrifikačních zkoušek a sdílí se čtenářem své zkušenosti s tímto typem tlumočení. Proto jedním z cílů této diplomové práce je zjistit, jak probíhá účast komunitních tlumočnicků na nostrifikačních zkouškách.

V neposlední řadě by tlumočnick neměl zapomenout na patřičnou přípravu na tlumočení, která je předpokladem pro kvalitní tlumočnický výkon. Pro potřeby zajištění kvality tlumočení Sylvie Kalina rozdělila proces tlumočení na čtyři fáze (Kalina, 2005, s. 778). Do pre-procesu autorka zařadila „přípravnou část“ jako relevantní faktor ovlivňující kvalitu tlumočení. Do přípravy, podle Kaliny, patří zejména podkladové materiály, glosáře, možnost konzultace s klientem, rozdělení práce mezi tlumočnický apod. Vzhledem k délce trvání zkoušky (cca 20–30 minut včetně přípravy studenta) tlumočnick u zkoušky pracuje sám, tudíž má větší zodpovědnost za plnohodnotnou přípravu a může se spolehnout jenom sám na sebe. Také Etický kodex KST ČR zdůrazňuje nutnost řádné přípravy na tlumočnický úkon. Místo spisů a podkladů k jednání by tlumočnick před zkouškou měl nastudovat seznam a okruh otázek ke zkoušce, který je k dispozici na webu každé střední školy, kde se konají nostrifikační zkoušky.⁴⁰ Při detailnějším pohledu na tyto seznamy z různých škol je zřejmé, že se nepatrně liší svým obsahem a počtem otázek, nicméně by měly vycházet z obsahu studijních programů pro české střední školy. Proto by tento seznam mohl být dobrou podporou, nikoli vyčerpávajícím materiálem pro přípravu na tlumočení.

Dalším důležitým aspektem je to, jak je tlumočnick obeznámen se situačním kontextem. Situační kontext bezprostředně ovlivňuje kvalitu a průběh všech typů

³⁹ Komunitní tlumočníci ve víru integrace, 2014, Meta o.p.s.: Společnost pro příležitosti mladých migrantů [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/meta_komunitni_tlumocnici.pdf.

⁴⁰ Příklady seznamů otázek ke zkoušce z biologie. Gymnázium Postupická: <https://www.postupicka.cz/wp-content/uploads/2015/08/Biologie.pdf> Akademické gymnázium Štěpánská: http://www.agstepanska.cz/cs/site/n_studium/nostrifikace/nostr_okruhy_Bi.pdf [cit. 2020-02-20].

tlumočení, včetně soudního. Správné pochopení situačního kontextu umožňuje tlumočnickovi zvolit vhodné tlumočnické strategie (pravděpodobnostní prognózování, princip ekonomie), použít suprasegmentální (intonace, tempo, pauzy) a extralingvistické prostředky (Čeňková, 2008, s. 38). Kromě situačního je neméně důležitý i jazykový kontext, který taktéž hraje roli při dosažení požadovaného komunikačního efektu.

4.6 Role tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek

Jak vyplývá z předchozích kapitol, tlumočnick může v různých komunikačních situacích plnit různé role, počínaje neutrálním „kanálem“, přes koordinátora komunikace, kulturního informátora, odborníka na probíranou problematiku a konče asistentem instituce nebo obhájcem zájmů klienta. Základním problémem při určení role českého tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek je jeho netypické postavení v dané situaci. Ze zákona tento typ tlumočení musí vykonávat soudní tlumočnick, ovšem zde se nejedná o soudní tlumočení, jak ho běžně chápeme. V tomto případě tlumočnick netlumočí u soudu nebo před justičními orgány, ale v prostředí, které řada autorů označuje za komunitní. V Česku je běžné, že soudní tlumočnick funguje v jiném prostředí, než je soudní (např. svatby, zkoušky na řidičský a zbrojní průkaz atd.). Zde ovšem nastává problém s pojmáním jeho role. Čím se má řídit soudní tlumočnick při tlumočení nostrifikačních zkoušek? Zda v tomto kontextu může docházet k rozšíření jeho role a jak ji chápou ostatní účastníci tlumočené interakce?

Z právních norem, zásad profesních organizací a etických kodexů, platných v České republice a regulujících činnost soudních tlumočnicků, fakticky nejde přesně vymezit roli soudního tlumočnicka. V zákoně o znalcích a tlumočnicích, etickém kodexu KST a trestním řádu ČR je kladen důraz především na výkon tlumočnicka, zahrnující přesnost, úplnost a věrnost projevu v cílovém jazyce, nestrannost, mlčenlivost, odpovědnost za úkon a do určité míry i koordinaci komunikace tlumočnickem, která slouží k zajištění maximální srozumitelnosti původního sdělení a vytvoření vhodných pracovních podmínek pro tlumočení. Kromě zásad, omezujících vlastní zásahy tlumočnicka do tlumočeného sdělení, se tam nedočteme o úloze tlumočnicka v konkrétních tlumočených kontextech, které se od sebe v praxi liší nejenom složením aktérů, ale i zcela odlišným komunikačním prostředím (tlumočení u soudu, u policie, v azylovém řízení, na svatbách, u notáře, u zkoušek, pro nezletilé atd.).

Český etický kodex soudního tlumočnicka rovněž přímo nařizuje zásadu nezávislosti a nestrannosti, a „z projevu tlumočnicka nesmí vyznívat, že je na straně některého

z účastníků řízení.“⁴¹ Proto pomoc tlumočnicka studentům u nostrifikační zkoušky nespadá do kompetence soudního tlumočnicka, ale naopak svědčí o porušení právních předpisů (zejména zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnicích). Rakouská translatožka Sonja Pöllabauerová tvrdí, že „tlumočnická zaujímá celou řadu nesourodých rolí a často se od něj očekává příliš („*role overload*“), což naznačuje, že tradiční tlumočnické etické kodexy v praxi neplatí“ (Pöllabauer, 2004, s. 175, cit. dle Holkové, 2010, s. 22).

Pedagog, jako odborník na zkoušený předmět, může vyžadovat přesný až doslovný převod sdělení, protože se domnívá, že se tlumočnická nevyzná ve zkoušené látce natolik, aby mohl jakýmkoliv způsobem interpretovat a upravovat odpovědi studenta.

Klient, v našem případě student u zkoušky, pravděpodobně očekává, že tlumočnická bude plnit roli jakéhosi obhájce jeho zájmů. Navíc se v tomto případě jedná o komerční službu, kdy klientovi nevzniká nárok na poskytnutí tlumočnicka státem a klient vybírá sám z více nabídek na trhu a za své peníze očekává co nejlepší provedení a vstřícný přístup ze strany tlumočnicka. Student má pocit, že za zkoušku „platí“, a tudíž počítá s kladným výsledkem. Kurzová ve výzkumu očekávání klientů dokonce nabízí při posouzení kvality vycházet z teorie marketingu a Total Quality Managementu (Kurz, 2001, s. 394-395, 404–405 in Downie, 2015). Tlumočení je v tomto případě považováno za produkt nebo službu, kdy zpětná vazba od klienta je subjektivním měřením rozdílu mezi tím, co klient očekával, a tím, co skutečně dostal. Podle autorky je samozřejmé, že právě zákazník, nikoliv odborná analýza a úsudky jiných profesionálů, hraje velkou roli při měření kvality, z čehož se následně odvíjí vyjednávání lepších platů a podmínek pro tlumočnická.

Zároveň na studenta u zkoušky působí řada vnějších faktorů jako je nejistota, strach z neznámého prostředí, neznalost komunikačních norem a nadřazené postavení zkoušejícího. V neposlední řadě výkon studenta u zkoušky a hodnocení výpovědi zkoušejícím jsou ovlivněny i osobnostními rysy studenta, například stupněm asertivity, zdvořilostí, vyjadřovacími schopnostmi, přesvědčivostí, logickou a konzistentní formulací myšlenek. Za takových podmínek se zvyšují nároky na tlumočnická z pohledu klienta, který v něm vidí jedinou osobu schopnou tyto komunikační překážky překonat. V některých případech nepostradatelnost tlumočnicka vede k přenašlení odpovědnosti nejen za průběh, ale i celkový výsledek komunikační situace na tlumočnická (Angelelli, 2000).

⁴¹ Etický kodex soudního tlumočnicka, čl. 9. Dostupný z <https://www.kstcr.cz/cz/kst-cr-eticky-kodex>.

4.7 *Vybrané tlumočnické strategie a jejich možný vliv na průběh zkoušky*

Jak ukazují výsledky mnoha empirických studií, i přes veškerou snahu normativně omezit působení tlumočnicka na komunikaci obzvláště v právní oblasti, jeho přítomnost, míra porozumění mluvčímu, znalost komunikačního záměru, vlastní interpretace přesnosti a ekvivalence, jazykové znalosti a profesní zkušenosti se vždy do určité míry promítnou do tlumočeného sdělení. Proto má osobnost tlumočnicka stejně jako volba určitých strategií vliv na průběh komunikace a vnímání sdělení cílovým příjemcem. V situaci, kdy přesnost a věrnost tlumočení má rozhodující vliv na výsledek celé komunikace, tlumočnick musí být obzvláště obezřetný ve výběru vhodných strategií. Ve většině komunikačních situací úspornější a konzistentnější tlumočnickův projev napomáhá komunikačnímu toku a urychluje celý proces, u zkoušky je naproti tomu potřeba precizně dbát na převod všeho, co zazní od studenta, včetně chyb, nepřesností, váhání a přeráknutí, poněvadž nevhodně zvolená strategie může mít jak kladný, tak i záporný vliv na výsledek zkoušky.

Vzhledem k nedostatku vědeckých výzkumů z oblasti tlumočení zkoušek se zaměříme na obecné tendence v použití strategií v tlumočení a zkusíme je aplikovat na školní prostředí.

Nejčastěji pozorovaným jevem při tlumočení je zásah do stylistické roviny a její neutralizace tlumočnickem. Volba formálnějších a méně stylově příznakových prostředků se projevuje jak na lexikální, tak i gramatické a syntaktické úrovni. Tlumočnicki tak mají tendenci posouvat původní sdělení do vyšší stylové roviny, používat spisovné a emocionálně neutrální výrazy, kromě toho v důsledku vynechání opakujících se, irrelevantních a nekoherentních prvků výchozí sdělení působí zdvořileji (Pöllabauer, 2004). Neutralizace pragmatické složky však původní výpověď zkresluje a má vliv na její vnímání posluchačem. Navíc zrovna detaily a rozbor tématu do hloubky je požadován zkoušejícím s cílem zjistit, do jaké míry se zkoušený vyzná v probírané problematice. Další otázkou je schopnost tlumočnicka rozeznat podstatné informace od irelevantních slovních vycpávek, kdy se student pouze snaží získat více času. Při tlumočení zkoušek zřejmě nebude platit pravidlo časové úspornosti projevu tlumočnicka (2/3 nebo 3/4 délky původního projevu), aby zkoušející neměl pocit, že tlumočnick něco vynechává.

Haleová sice tvrdí, že převod všech suprasegmentálních prostředků a formulačních nedostatků je v soudním tlumočení obzvláště důležitý (2004, s. 104), je otázkou, jak budou působit špatné gramatické a syntaktické konstrukce, opakování, slovní vycpávky, hezitace

a nedorečenosti na příjemce sdělení. Cecilia Wadensjö (1998, s. 19) má za to, že pokud během komunikace dojde k nedorozumění, a tlumočnickův projev bude znít nelogicky a nesmyslně, obě strany budou hledat pochybení na straně tlumočnicka, ne výchozího sdělení. V tom případě je během zkoušky na učiteli, aby rozpoznal, jestli se jedná o nedostatečné vyjadřovací schopnosti tlumočnicka nebo se do výsledného projevu promítá nejistota a neobratnosti v řeči studenta.

Tlumočnick má ve většině případů zájem o úspěšné naplnění komunikačních potřeb účastníků, proto se snaží vědomě či nevědomě udržet komunikaci preferovaným směrem. Tlumočnick může z vlastní iniciativy pozastavit komunikaci a dát jedné straně šanci své sdělení opravit či formulovat jinak. Při nedostatečně explicitním vyjádření jednoho z účastníků ho tlumočnick může vyzvat k reformulaci a zopakování promluvy, která by podle něj více odpovídala očekávání druhé strany a zajistila příznivější průběh komunikace i přesto, že význam původního sdělení byl od začátku jasný (Pöllabauer, 2004, s. 156). Na tuto strategii může být nahlíženo jako na pokus o nápovědu studentovi, poněvadž student může opravit odpověď, aniž by původní „špatná“ byla přetlumočena zkoušejícímu.

Kromě výsledků komunikace tlumočnickovi stejně jako ostatním účastníkům záleží na hladkém a nekonfliktním průběhu interakce a na vytvoření pozitivních vzájemných vztahů. Tlumočnick se navíc snaží nejenom o zachování vlastní tváře, ale i tváři ostatních aktérů. Během tlumočené komunikace nesmí docházet k ohrožení důvěryhodnosti, autority, znalostí a odbornosti jednotlivých účastníků. Každý si přeje být pozitivně vnímán svým sociálním okolím a zanechat dobrý dojem. Konflikt může vzniknout i z důvodu odlišného vnímání skutečnosti různými kulturami, proto by se tlumočnick měl vyhýbat rizikovým faktorům potenciálních rozporů. Tlumočnick v rámci strategie ochrany tváře může neutralizovat silně expresivní výraz mluvčího nebo vynechat negativní osobní komentář vyslovený proti druhé straně (Pöllabauer, 2007). Jestliže přijde na ohrožení tváře tlumočnicka v očích ostatních účastníků a při pochybnostech o pravdivosti či správnosti výchozího sdělení, tlumočnick může vystoupit z první osoby a tím zdůraznit svůj odstup od původní promluvy, přetlumočit sdělení v nepřímé řeči, využít pasivní konstrukci namísto aktivní, identifikovat skutečného autora promluvy a zbavit se tím odpovědnosti za komunikační selhání (Berk-Seligson, 2002). U zkoušky je výskyt věcných chyb ve výpovědi studenta velice pravděpodobný a časté vystupování z role tlumočnickem by působilo rušivě, prodlužovalo by délku tlumočeného projevu a zbytečně by poukazovalo na odtažitý postoj tlumočnicka.

Proto můžeme konstatovat, že pomocí vhodně zvolených strategií tlumočnick může směřovat konverzaci určitým způsobem, který buď prospěje, nebo uškodí jedné ze stran. Na základě pozorování tlumočené rusko-české nostrifikační zkoušky můžeme tvrdit, že generalizace odpovědí studenta a nahrazení odborných termínů obecnými může vést k zjednodušení a ochuzení projevu, což bude mít záporný vliv na jeho hodnocení zkoušejícím (ocet místo kyselina octová, vynechání rozdílu kyselý a zásaditý roztok v chemii). Stejně tak jako nepřesnosti v přetlumočení otázky položené učitelem vedou ke špatnému pochopení zadání studentem („uvedte příklady z průmyslu“ místo „potravinářství“) nebo naopak lépe upozornují na záměr mluvčího (nahrazení pojmu glukóza slovem cukr v otázce „zda mozek obsahuje glukózu“). Dalo by se říct, že tlumočnick je schopen ovlivnit průběh konverzace pomocí různých tlumočnických strategií. S tím je těsně spojená otázka vnímání role, protože na základě toho, jak tlumočnick vnímá svoji roli, bude volit určité strategie. Tlumočnick, který vnímá svoji roli šířeji a chce se aktivně podílet na interakci, zřejmě bude více zasahovat do jejího obsahu a snažit se komunikaci koordinovat. O vnímání role tlumočnicka u zkoušky bude pojednáno v následující části této práce.

5 Empirická část

5.1 Příprava výzkumu

5.1.1 Předmět a cíl výzkumu

V této části práce popíšeme provedený výzkum, vyhodnotíme jeho výsledky, shrneme závěry a vypracujeme doporučení. Výzkum se zaměřuje na vnímání role tlumočnicka u nostrifikační zkoušky jak tlumočnickými samotnými, tak i uživateli tlumočnických služeb (učiteli a zahraničními studenty).

Jak již bylo zmíněno v teoretické části, existuje řada různých názorů na rozsah role tlumočnicka. V našem případě se jedná o tlumočení v prostředí ne úplně typickém pro soudního tlumočnicka. Česká legislativa a etický kodex soudního tlumočnicka, který z něj vychází, sice nařizuje určitá pravidla a omezení pro výkon práce soudního tlumočnicka (mlčenlivost, přesnost, nestrannost atd.), domníváme se ale, že v daném prostředí může docházet k rozšíření úlohy pouze pasivního jazykového převodu. Tlumočnicki v této oblasti mohou být ovlivněni prostředím, které spíše připomíná komunitní než soudní, zvláštními požadavky klientů a zavedenou praxí na českém trhu. Chceme také prozkoumat, jak na práci tlumočnicků nahlíží představitelé institucí a klienti, jak vnímají jejich roli, zda se potýkají v komunikaci s tlumočnickem s problémy a jak tyto problémy řeší. Máme tedy za cíl v rámci této případové studie vytvořit komplexní pohled na práci českých soudních tlumočnicků ve školním prostředí, zmapovat současnou situaci a popsat specifika tlumočení nostrifikačních zkoušek pro zahraniční studenty.

5.1.2 Výzkumné otázky

Před zahájením empirické studie na základě pozorování několika autentických tlumočených interakcí na pražských gymnáziích jsme stanovili předpoklad, že u nostrifikačních zkoušek může docházet k rolovým konfliktům mezi jejich účastníky.

Základním předpokladem je, že tlumočnicki, kteří pracují se zahraničními studenty, budou mít tendenci k odchýlení se od obecných zásad soudního tlumočení a k větším zásahům do tlumočené komunikace, které se projeví snahou o koordinaci komunikace s cílem zvýšit její efektivitu a předejít případným nedorozuměním.

Dále předpokládáme, že klienti, často nezletilí a bez předchozích zkušeností s tlumočením, dosazují tlumočnicka do role jakéhosi zástupce, důvěrníka, rádce nebo ochránce. Student vnímá tlumočnicka jako „most“ mezi ním a zkoušejícími, jako člověka,

který mluví jeho řečí a který mu může pomoci zorientovat se v neznámém prostředí. Předpokládáme, že klienti nebudou vědět, jaká je běžná role tlumočnicka a jakými právními předpisy se tlumočnický řídí. V praxi je běžné, že i student, který dostatečně ovládá češtinu, bere ke zkoušce tlumočnicka, pro případ, kdyby došlo k problémům s dorozuměním se se zkoušejícím. Tlumočnický je vnímán jako ten, kdo pomůže případné problémy vyřešit, proto se domníváme, že ho studenti budou v řadě případů stavět do rolí, které jsou v rozporu s právními předpisy.

Na druhou stranu od pedagogů očekáváme přísnější pohled na zkoušku s tlumočnickem. Máme za to, že učitelé dbají na úplnost, správnost a přesnost tlumočených sdělení. Hlavně z toho důvodu, že musejí dohlížet na dodržení všech formálních náležitostí, ověřit znalosti studenta a celý průběh zkoušky zaznamenat do protokolu. Učitel je v pozici, kdy často nerozumí výchozímu jazyku a musí spoléhat na to, co slyší od tlumočnicka. Zkoušející si sice jsou vědomi toho, že úkon tlumočnicků u zkoušky je upraven právními předpisy (včetně požadavku účasti soudního tlumočnicka jmenovaného ministerstvem spravedlnosti nebo krajským soudem), je ale těžko zjistit, zda učitelé vědí, jakými právními předpisy se řídí tlumočnický a jak je výkon soudního tlumočnicka kodifikován, že všichni jmenovaní tlumočnický, nehledě na to, zda jsou členy profesních organizací, musejí dodržovat platné právní normy a jednat v souladu se zákonem o tlumočnických.

Negativní vliv na pověst soudních tlumočnicků jednoznačně zanechaly případy, kdy na několika školách došlo k incidentům, kdy byla odhalena nápověda ze strany tlumočnicka a kdy byl dokonce student kvůli tlumočnický od zkoušky vyhozen.⁴² Po takových případech učitelé ztratí důvěru k tlumočnickým a začnou se stavět méně tolerantně k aktivním zásahům tlumočnicka do tlumočeného sdělení. Navíc, podle studií rolí soudního tlumočnicka (Hale 2004) se ukázalo, že právníci jsou přesvědčeni, že tlumočnický nemá kvalifikaci na to, aby posoudil, zda výpověď účastníka řízení je pro daný případ relevantní, a proto vyžadují přesné, ne-li doslovné tlumočení. Držíme se názoru, že zkoušející budou mít podobný pohled na roli tlumočnicka u zkoušky.

⁴² Netlumočnická role tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <http://ruskyjazyk.cz/netlumocnicka-role-tlumocnika-u-nostrifikacnich-zkousek/>.

5.2 Metodologie

5.2.1 Dotazníkové šetření

Pro sběr kvantitativních dat bylo pro tlumočníky, učitele středních, základních a vyšších odborných škol a zahraniční studenty vytvořeno dotazníkové šetření.⁴³ Každá skupina respondentů měla vlastní dotazník, vypracovaný s ohledem na profesní a osobní profil. Dotazník pro tlumočníky obsahuje třicet šest otázek, dotazník pro pedagogy třicet, pro studenty třicet dva, včetně podotázek. Přičemž některé otázky byly nepovinné (např. upřesnění profilu respondentů, názvy institucí, komentáře a připomínky k dotazníku atd.).

Dotazníky byly vytvořeny v elektronické podobě přes aplikaci Google Docs pro snadnější šíření mezi respondenty, vyplňování a následné zobrazení a zpracování výsledků. Tento online formát dotazníků zaručuje pro respondenty absolutní anonymitu, umožňuje snadné rozeslání odkazu na dotazník a vytváří z výsledků jednotlivých otázek přehledné koláčové a sloupcové grafy.

5.2.2 Struktura dotazníků

Dotazníky byly určeny pro respondenty, kteří s tlumočenou nostrifikační zkouškou mají zkušenosti. Tato informace byla uvedena jak v doprovodném dopise v případě rozeslání na e-maily, u popisu příspěvku na sociálních sítích, tak i přímo v hlavičce dotazníku. Přesto jsme zařadili na začátek dotazníku vyřazovací otázku na osobní zkušenosti s tlumočením, která pomohla vyřadit respondenty, kteří tuto zkušenost nemají, a jednoduše je nepustila k dalšímu vyplňování.

Stěžejní část dotazníku byla zaměřená na vnímání role tlumočnicka. Na základě osobních pozorování a odborných zdrojů jsme se rozhodli využít soubor rolí, podle kterých popíšeme úlohu tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek. Vycházeli jsme z typologie, kterou navrhla a použila ve svém výzkumu o roli komunitního tlumočnicka z hlediska očekávání účastníků tlumočnické komunikační situace Jiřina Holkové (2010). Stejně jako autorka zmíněné práce jsme se rozhodli ponechat šest hlavních tlumočnickových rolí. Neutrální komunikační „kanál“ převádí informace co nejpřesněji a nejdoslovněji, působí výhradně jako pasivní jazykový zprostředkovatel bez jakýchkoliv zásahů a komentářů. Koordinátor komunikace kromě jazykového převodu zároveň usměrňuje tok sdělení a dohlíží na jeho rychlost, délku, srozumitelnost a „přetlumočitelnost“, upozorňuje na nedorozumění a žádá

⁴³ Formuláře dotazníků pro tlumočníky, učitele a zahraniční studenty jsou v přílohách č. 1, 2 a 3

o čas na přetlumočení. Tlumočník jako aktivní účastník komunikace usiluje o zefektivnění konverzace tím, že zasahuje do jejího obsahu a snaží se zpřehledňovat a sumarizovat nekoherentní a opakující se výroky, používá jednodušší jazyk, pokud jedna strana nerozumí, vysvětluje odborné termíny a vynechává irelevantní informace. Kulturní informátor vysvětluje oběma stranám kulturní rozdíly s cílem předejít nedorozumění. Odborník na projednávanou problematiku je poměrně autonomní role, kdy tlumočník na pokyn zástupce instituce samostatně formuluje dotazy a podává informace, které jsou rutinní, často se opakují a tlumočník je dobře zná. V neposlední řadě je třeba zmínit roli zástupce jedné ze stran, kdy tlumočník buď hájí zájmy instituce, nebo vystupuje jako asistent cizince.

Cílem tohoto členění je tedy zjistit, zda tlumočníci a pracovníci institucí považují tyto role za vhodnou součást tlumočnického výkonu. Dotazník pro tlumočníky a učitele obsahuje celkem dvanáct stejných škálových otázek k těmto rolím, které byly převedeny na konkrétní jazykově komunikační činnosti. Respondenti na základě vlastních zkušeností a postojů volili jako odpověď na otázku, zda tlumočník má vykonávat určitou činnost, mezi variantami rozhodně ano / spíše ano / spíše ne / rozhodně ne. Otazník pro studenty obsahuje pouze přímé otázky na očekávání určitého jednání ze strany tlumočnicka (jazykový převod, morální podpora, podávání informací o zkoušce, nápovědy atd.).

Podobné rozdělení rolí použila ve své diplomové práci o komunitním tlumočení a jazykovém zprostředkování na základních školách v Praze Kateřina Vávrová (2015) a Jana Gutvirthová ve výzkumu zaměřeném na role tlumočnicka v azylovém řízení s čínsky hovořícími migranty (2008). Podobnost směru a metodologie s uvedenými pracemi umožní následné vzájemné porovnání výsledků těchto výzkumů z různých tlumočnických kontextů.

Kromě jiného dotazníky obsahují řadu uzavřených a polouzavřených otázek, do kterých respondenti mohli doplnit vlastní odpověď. Tyto otázky slouží pro sběr kvantitativních dat a týkají se především profilu dotazovaných a konkrétních zkušeností s tlumočenou zkouškou.

Do dotazníků byly taktéž zařazeny otevřené otázky, ve kterých se respondenti mohli podrobně vyjádřit k projednávané problematice, sdělit své názory na tlumočení u zkoušky a uvést problematické aspekty spolupráce mezi jejími účastníky.

5.2.3 Rozhovor

Pro získání rozsáhlejšího vzorku kvalitativních dat, ucelenějšího pohledu na komunikační situaci a podrobnějších odpovědí jsme se rozhodli uspořádat hloubkové rozhovory. Ve všech případech se jednalo o polostrukturovaný rozhovor, tedy rozhovor s připraveným souborem otázek, jejichž pořadí a pokládání doplňujících otázek záleželo na průběhu a odpovědích dotazovaného. Rozhovory pomohly získat větší množství dat a informace, s nimiž se na začátku nepočítalo. Kombinace obou metod umožnila nasbírat rozsáhlejší a kvalitnější materiál a zaměřit se na výzkum z různých úhlů pohledu.

Před zahájením rozhovoru byl respondent vždy seznámen s předmětem a cílem výzkumu a také požádán o poskytnutí písemného souhlasu s pořízením zvukového záznamu rozhovoru a následným citováním vybraných anonymizovaných úseků v uvedené diplomové práci.⁴⁴ Všichni dotazovaní formulář podepsali a souhlasili s nahrávkou a zveřejněním.

Pro analýzu byly pořízeny doslovné přepisy nahrávek rozhovorů. Z přepisů byly vynechány nerelevantní informace a jména osob, jež tam zazněla. V přepisu a při jeho citování v diplomové práci jsme označili respondenty podle profese (tlumočnick – T, učitel – U) a pořadového čísla pořízených rozhovorů (T1, T2, U1, U2 atd.).

Otázky v rozhovoru se týkaly konkrétního průběhu vzájemné spolupráce a podobných aspektů zkoumané tlumočnické komunikační situace jako v dotazníku, ovšem mířily více do hloubky a vyžadovaly detailnější rozbor praxe a zkušeností dotazovaného. Celkově se rozhovor dá rozdělit do několika dílčích částí, které jsou navzájem propojeny a navazují na sebe. Rozhovory se všemi respondenty se odehrály podle tematické návaznosti otázek: obecné zkušenosti s tlumočenou zkouškou, příprava na zkoušku, průběh zkoušky, zpětná vazba o spokojenosti se spoluprací, pohled na roli tlumočnicka u zkoušky a problémy ve spolupráci nebo komunikaci mezi jejími účastníky. Oběma skupinám respondentů byly položeny totožné otázky, ovšem s ohledem na jejich profesní zaměření. Výsledky rozhovorů budou zpracovány v návaznosti na dotazníkové šetření a budou představeny jako součást celého výzkumu, jelikož slouží spíše pro doplnění a upřesnění některých aspektů zkoumané problematiky.

⁴⁴ Podepsané souhlasy za účelem anonymizace jsou uloženy v archivu diplomantky.

5.3 *Výběr a oslovení respondentů*

Při výběru cílové skupiny tlumočnicků jsme vycházeli z předpokladu, že podle právních předpisů k tlumočení nostrifikačních zkoušek může být přivolán pouze tlumočnick jmenovaný krajským soudem nebo Ministerstvem spravedlnosti ČR k výkonu soudního tlumočení. Ovšem víme, že v praxi dochází k tomu, že se ke zkoušce dostaví tlumočnick bez průkazu, proto jsme náš výzkum neomezovali pouze na soudní tlumočnick s cílem zjistit, zda je tomu skutečně tak. Z tohoto důvodu do dotazníku byla zařazena otázka na kvalifikaci v případě tlumočnicků a otázka týkající se kontroly totožnosti tlumočnicků před zkouškou v případě pedagogů. Podobně položená otázka zazněla i při rozhovorech. Jediným kritériem pro všechny skupiny respondentů pro účast ve výzkumu byla minimálně jedna zkušenost s tlumočenou zkouškou (ať už v roli tlumočnicka, představitele instituce nebo klienta).

Cílové skupiny všech respondentů lze tedy považovat za otevřené z toho důvodu, že není možné zjistit, kolik z akreditovaných tlumočnicků chodí tlumočit zkoušky, kolik z pověřených učitelů se setkalo u zkoušky s tlumočnický, údaje o nostrifikantech a protokoly o průběhu zkoušek ukládají krajské úřady bez zveřejnění. Proto při uvádění číselných údajů (procento studentů s tlumočnickem, jazyky tlumočení, počet aktivních tlumočnicků v dané oblasti atd.) budeme vycházet ze subjektivních názorů a zkušeností dotazovaných.

První fáze dotazníkového šetření proběhla na podzim roku 2019. Pro oslovení skupiny respondentů z řad tlumočnicků jsme se rozhodli umístit odkaz na dotazník v zájmové skupině soudních tlumočnicků Komora soudních tlumočnicků ČR na sociální síti Facebook, která sdružuje nejenom soudní tlumočnický, ale i všechny zájemce o dění v KST ČR. Z tohoto důvodu jsme oslovili členku Komory soudních tlumočnicků, která je zároveň správkyní této skupiny, s prosbou o zveřejnění dotazníku. Tato skupina je otevřená, tudíž se k ní může přihlásit kdokoliv, a tak jsme předpokládali, že tam budou i tlumočnicki, kteří nemají kulaté razítko, ale třeba mají zkušenosti s tímto typem tlumočení. Tento způsob distribuce nám přinesl pouze 6 vyplněných dotazníků.

V případě učitelů jsme postupovali trochu jinak. Vzhledem k tomu, že pracovník Odboru školství, mládeže a sportu MHMP nám poskytnul jenom omezený seznam pražských škol s právem provádět nostrifikační zkoušky, museli jsme tyto školy vyhledat samostatně. Zaměřili jsme se především na gymnázia, protože většina zahraničních studentů žádá právě o uznání středoškolského vzdělání. Postupně jsme prohledávali

webové stránky pražských a mimopražských gymnázií s cílem najít informace o tom, zda tato konkrétní škola má právo zkoušet cizince z nostrifikačních zkoušek. Tímto způsobem se nám podařilo dohledat 8 pražských a 5 mimopražských gymnázií (gymnázia Poděbrady, Kutná Hora, Mladá Boleslav, Nymburk, Kolín). V první fázi jsme oslovili pomocí elektronické pošty jenom ředitele, zástupce ředitelů nebo odpovědné osoby za vyřízení nostrifikací na zmíněných gymnáziích s žádostí o šíření dotazníků mezi kolegy. Do skupiny respondentů učitelů byli zařazeni i ředitelé a zástupci ředitelů, kteří se často účastní nostrifikačních zkoušek jako předsedové komisí nebo i sami zkouší z některých předmětů. Nevíme, zda naše žádost byla vyslyšena a zda docházelo k šíření dotazníků mezi učiteli, v této fázi jsme obdrželi 9 vyplněných dotazníků.

Při hledání vzorku z řad zahraničních studentů jsme se obrátili na jednu pražskou soukromou jazykovou školu, která provozuje roční kurzy češtiny pro uchazeče z ruskojazyčných zemí (Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán, Ázerbájdžán, Uzbekistán a dalších). Většina studentů této školy přijede po ukončení střední školy ve své rodné zemi a navštěvuje kurzy češtiny za účelem přípravy na následné studium na vysoké škole v ČR. Jazyková škola garantuje nejenom jazykovou a oborovou přípravu ke studiu na vybrané VŠ, ale i vyřizuje víza, pojištění, ubytování a další náležitosti včetně podání přihlášek na přijímací zkoušky na VŠ a žádosti o nostrifikační zkoušky pro své studenty. Ředitel školy byl ochoten nám pomoci s výzkumem a s jeho souhlasem nám byl poskytnut seznam e-mailových adres studentů školy ze školních let 2016–2017, 2017–2018 a 2018–2019. Škola neví, kolik přesně studentů šlo k nostrifikační zkoušce s tlumočnickem, proto se nám nepodařilo vyřadit ze seznamu irelevantní kontakty, ale její zaměstnanci byli ochotni sdělit, jak probíhá spolupráce mezi školou a tlumočníky. Zjištěné informace budou zahrnuty do kapitoly spolu s výsledky empirického výzkumu. Dotazník pro zahraniční studenty byl pro pohodlí uživatelů přeložen do ruštiny a spolu s doprovodným dopisem v ruštině o cílech a podmínkách výzkumu byl zaslán na všech celkem 300 e-mailů. Z toho jsme obdrželi 41 vyplněných dotazníků. I v tomto případě nelze určit návratnost, jelikož dotazník byl zaslán i těm studentům, kteří dělali zkoušky bez tlumočnicka, totiž těm, kdo není naší cílovou skupinou.

Abychom získali větší počet odpovědí, ve druhé fázi jsme se rozhodli oslovovat konkrétní osoby, u nichž jsme se domnívali, že by mohli mít potřebné zkušenosti, prostřednictvím personalizovaného e-mailu. Dohledali jsme další gymnázia, která provádějí nostrifikační zkoušky, a oslovovali tentokrát kromě ředitelů a jejich zástupců i

jednotlivé učitele, jejichž adresy byly k nalezení na webech škol. V této fázi, která probíhala od června do srpna 2020, bylo odesláno 59 dotazníků pro učitele na jejich veřejně dostupné adresy. Další metoda, u které je těžko vzhledem k povaze výzkumu určit, zda se osvědčila, je oslovování potenciálních respondentů prostřednictvím dvou profesně zaměřených skupin Inspirace pro učitele gymnázií a 2. stupně ZŠ a Učitelé + na sociální síti Facebook. V prvním případě se jedná o veřejnou skupinu, do které se může přihlásit a přidávat příspěvky téměř kdokoli, ve druhém se jedná o uzavřenou skupinu, ve které jeden ze správců zveřejnil dotazník na naši žádost. Po druhém snažení nám přišlo 12 vyplněných dotazníků. Celkem jsme tedy obdrželi 21 dotazníků od učitelů.

Ve druhé vlně hledání a oslovování respondentů mezi tlumočnický jsme se rozhodli znovu využít sociální sítě. Tentokrát jsme se „obrátili“ na bezprostřední uživatele jejich služeb, tj. na zahraniční studenty. V ruskojazyčné skupině Nostrifikace. Česká Republika na sociální síti Vkontaktě jsme vyhledali doporučení na tlumočnický, které jsme následně oslovili s jistotou, že budou mít zkušenosti potřebné pro náš výzkum. Další pátrání probíhalo na internetu, kde jsme vyhledávali na osobních stránkách tlumočnicků z různých jazyků informace o poskytovaných službách. V případě, že se v nabídce služeb zmiňovaly nostrifikační zkoušky, dotyčnému byl zaslán personalizovaný e-mail s prosbou o účast ve výzkumu a vyplnění dotazníku. Vyhnuli jsme se tak plošnému oslovování náhodných kontaktů z veřejného seznamu soudních tlumočnicků, jelikož tato metoda, jak se ukázalo v předešlých diplomových pracích, nebyla funkční. Občas jsme od některých respondentů dostali doporučení na další kolegy a metodou sněhové koule šířili dotazník dál. Také jsme se pokusili oslovit organizaci Meta a její komunitní tlumočnický s cílem zjistit, zda mezi nimi je někdo, kdo tyto zkoušky tlumočí. Celkem tedy bylo odesláno 32 osobních e-mailů, ze kterých se nám vrátilo 14 vyplněných zpět. V tomto případě návratnost zaokrouhlená na celá čísla činila 44 %. V obou fázích dotazníkového šetření jsme obdrželi celkem 20 vyplněných dotazníků od tlumočnicků. Shrnutí a komentář k výsledkům dotazování bude představen v další kapitole.

Další část výzkumu zahrnuje rozhovory s vybranými představiteli ze skupin respondentů učitelů a tlumočnicků. Původní oslovování osob pro rozhovor mělo probíhat po obdržení vyplněných dotazníků, které obsahovaly otázku: Byl/a byste ochotný/á mi poskytnout krátký rozhovor na toto téma? Pokud ano, uveďte prosím Vaši emailovou adresu, abych se Vám mohla ozvat. Tím pádem bychom obdrželi kontakty na ty dotázané, kteří s rozhovorem souhlasí, mají potřebné zkušenosti a při pokládání otázek při rozhovoru

bychom mohli vycházet z informací, již poskytnutých v rámci dotazníkového šetření. Nakonec jsme od této metody odstoupili a rozhodli jsme se oslovit vybrané respondenty zvlášť, bez ohledu na vyplnění dotazníku dotyčným.

Nejprve byli osloveni ředitelé škol prostřednictvím e-mailů, případně jejich zástupci nebo odpovědné osoby, s žádostí o pomoc s provedením výzkumu a dotazem na termín konání nostrifikačních zkoušek. Od jedné ze škol jsme obdrželi rozpis termínů nostrifikací a povolení provést rozhovory s učiteli přímo v den konání zkoušek. Ve stanovený den se uskutečnily 2 rozhovory se zkoušejícími a 1 rozhovor s ředitelem jednoho pražského gymnázia, který jednak působí jako předseda komise, jednak z některých předmětů zkouší sám.

Dále byli osloveni vybraní tlumočníci z ruštiny, u kterých jsme se domnívali, že mají dostatek potřebných zkušeností nebo na doporučení jejich kolegů. Rozhovory proběhly v červnu 2020 s celkem třemi tlumočníky.

5.4 Vyhodnocení výzkumu: analýza dotazníků a rozhovorů

5.4.1 Profil respondentů

Doprovodný dopis a samotný úvod dotazníků obsahoval informace o podmínkách účasti ve výzkumu, tj. minimálně jednu zkušenost s tlumočenou zkouškou, přesto dotazník otevřeli a pokusili se vyplnit i ti, kteří naší cílovou skupinou nejsou. V otázce na osobní zkušenosti byl vyrazen a nepuštěn k dalšímu vyplňování 1 respondent ze skupiny tlumočnicků a 2 respondenti ze skupiny učitelů. Budeme tedy analyzovat odpovědi jenom kompletně vyplněných dotazníků, tj. 19 od tlumočnicků, 19 od učitelů a 41 od studentů. Všichni respondenti mají zkušenosti se zkoumaným typem tlumočené akce.

5.4.2 Tlumočníci

Mezi respondenty ve skupině tlumočnicků výrazně převažují ženy (68,4 %) oproti mužům (31,6 %). Věková struktura respondentů je představena následovně: nejvíce respondentů spadá do věkové kategorie 40–49 let (47,4 %), dalšími početnými skupinami jsou kategorie 50–59 let a nad 60 let (obě 21,1 %). Nejméně početnou věkovou skupinou je kategorie 30–39 let (10,5 %).

Mateřským jazykem většiny respondentů je čeština (9), dále uvedlo 6 respondentů jako mateřský jazyk ruštinu, další uvedli ukrajinštinu, srbštinu a arménštinu. Pracovními jazyky respondentů kromě češtiny jsou ruština (13), ukrajinština (5), angličtina (5), srbština (1), běloruština (1), arménština (1) a turečtina (1).

Většina tlumočnicků tlumočí nostrifikační zkoušky pravidelně (58 %). Jeden respondent na otázku „Jak často tlumočíte nostrifikační zkoušky?“ odpověděl denně, jeden vybral možnost několikrát týdně, devět respondentů nostrifikační zkoušky praktikují několikrát měsíčně, osm s nimi přicházejí do styku jen „výjimečně“. Z rozhovoru a z komentářů k dotazníku od jednoho z respondentů jsme se dozvěděli, že objednávky tlumočení nostrifikačních zkoušek mají „sezonní“ povahu.

„Je to sezonní záležitost, zkoušky jsou většinou na podzim, potom ke konci roku a pak zase na jaře. Takže když je vlastně ta sezona, tlumočnicků, kteří chodí na zkoušky, je málo, takže tam chodím prakticky denně.“ T3

Největší poptávka je v době, kdy se koná nejvíce zkoušek, a to zpravidla na podzim (říjen–listopad), v zimě (leden–únor) a na jaře (březen–květen). V době školních prázdnin a v létě se zkoušky nekonají, termíny jsou zcela závislé na otevírací době škol, na kterých tyto zkoušky probíhají.

„Přitom nostrifikační zkoušky bývají dle mého obvykle nařizovány hromadně ke konci školního roku, od března do června, a tehdy většina tlumočnicků tlumočí "několikrát týdně" a "několikrát měsíčně". Občas jsou termíny i v září nebo v lednu, ale z hlediska celého roku se ty zkoušky a tedy i vytíženost tlumočnicků soustřeďují cca do 3–4 měsíců, takže i ti "nejvytíženější" tlumočníci vám musí odpovědět "výjimečně". Dotazník pro tlumočnický č. 17

Je z této otázky proto těžké posoudit skutečné vytížení tlumočnicků, protože nevíme, zda tlumočníci uvedli četnost během „sezony“, průměrnou četnost za rok nebo třeba za období, kdy je těch zkoušek nejméně.

Pokud jde o kvalifikaci k výkonu tlumočnické činnosti, téměř 90 % (17) dotázaných uvedlo, že má status soudního tlumočnicka. Zbývající dva vybrali možnost VŠ v oboru translatologie, a zároveň jeden z nich v další otázce uvedl, že se věnuje komunitnímu tlumočení. Můžeme tedy shrnout, že v našem vzorku respondentů máme 17 soudních a jednoho komunitního tlumočnicka. Pracovní zaměření jednoho respondenta není možné z dotazníku zjistit. Přičemž více než polovina soudních tlumočnicků (53 %) se věnuje i komunitnímu tlumočení.

Co se týče délky obecné tlumočnické praxe, 18 respondentů se věnují tlumočení déle než 10 let, jeden respondent má praxi 5–10 let. Tudíž v našem vzorku významně převažují tlumočníci s dlouholetou praxí. Naprostá většina dotázaných (68,4 %) není

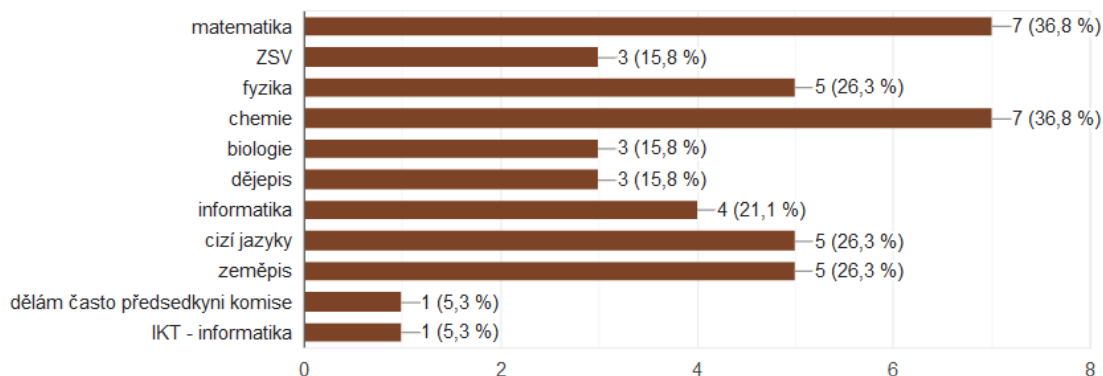
členem žádné profesní tlumočnické organizace. Pouze 5 tlumočnicků (26,3 %) uvedlo KST ČR, jeden z nich je také členem JTP a ASKOT. Jeden tlumočnick z srbského je členem zahraniční organizace.

Dále jsme u tlumočnicků zjišťovali, zda se specializují na tlumočení určitých předmětů nebo tlumočí bez ohledu na to, o jaký předmět se jedná. Čtvrtina respondentů (26,3 %) uvedla, že se specializuje na konkrétní předměty, nejčastěji se jednalo o informatiku (4x), zeměpis (4x), základy společenských věd (ZSV) (3x), a také dějepis (2x), biologie (1x) a humanitní předměty obecně (1x). Zároveň z výsledků jedné z otázek pro studenty vyplývá, že se jedná o nejčastěji nařizované předměty spolu s chemií a fyzikou.

5.4.3 Učitelé

V této skupině jsou zastoupeni učitelé všech předmětů, ze kterých probíhají nostrifikační zkoušky na uznání středoškolského vzdělání. Jedna z dotázaných sdělila, že dělá často předsedkyni komise, tedy se účastní zkoušek z více různých předmětů. Ze stejných předmětů byli zkoušeni respondenti ze skupiny studenti (viz podkapitola studenti), což odpovídá i seznamům na webech jednotlivých škol. Většina učitelů uvedla více než jeden předmět.

Graf 6: Aprobace učitelů pro zkoušení z nostrifikačních zkoušek

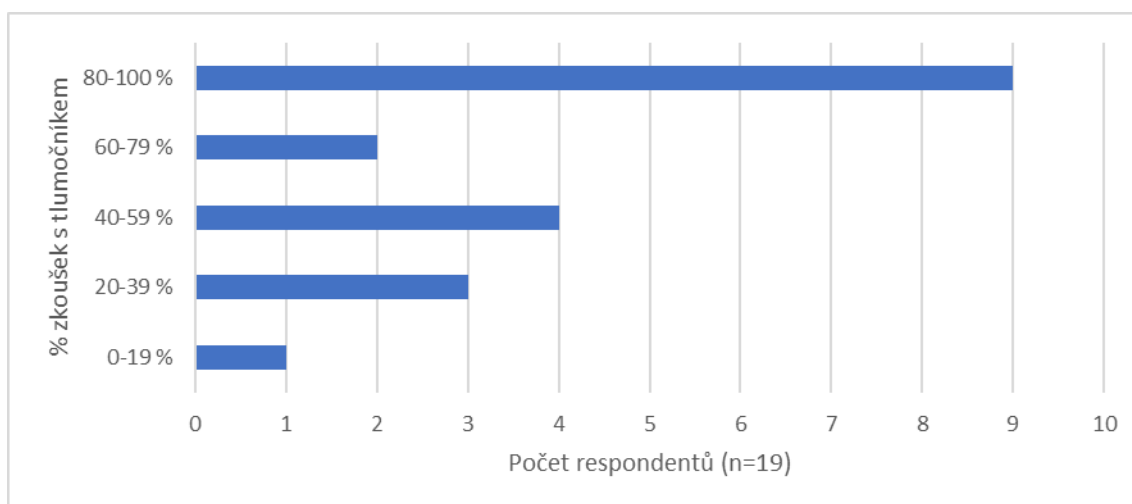

V dotazníku pro pedagogické pracovníky figurovala také otázka zjišťující národnost studentů, kteří jsou nejčastěji zkoušeni u nostrifikačních zkoušek. Všichni respondenti uvedli země bývalého Sovětského svazu, tedy hlavně Rusko, Ukrajinu a Kazachstán, několikrát byla zmíněna Čína, Vietnam, Mongolsko a Sýrie. Toto zjištění odpovídá statistikám zahraničních studentů, uvedeným v kapitole Vývoj zahraničních

studentů v ČR. Na základě toho můžeme konstatovat, že nejčastějším jazykem tlumočení budou jazyky těchto převážně rusky hovořících zemi.

Další otázka se týkala podílu tlumočených zkoušek na celkovém počtu zkoušek. Podle odhadu největší skupiny respondentů (9x) více než 80 % zkoušek probíhá s tlumočnickem. Dva učitelé uvedli, že se setkají s tlumočnickem v 60–79 % případů. Čtyři dotázaní tvrdí, že podle jejich zkušeností 40 až 59 % studentů přijde s tlumočnickem. Stejný počet respondentů uvedl 39 a méně procent tlumočených zkoušek na jejich celkovém množství (viz Graf 7).

Graf 7: Procento zkoušek s tlumočnickem podle odhadů skupiny respondentů Učitelé

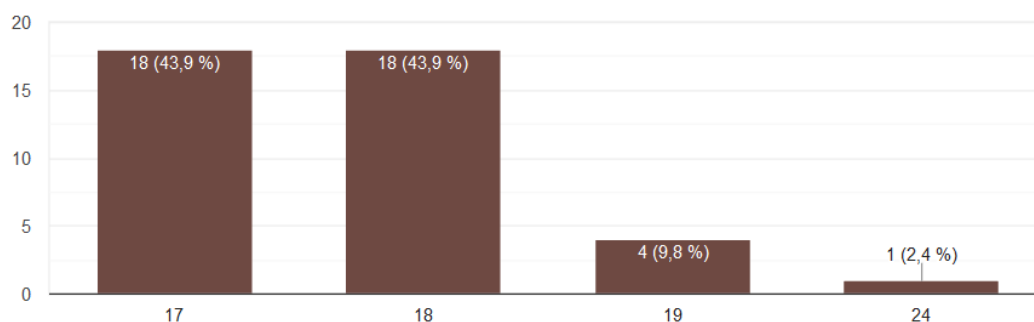

Jedna z otázek, která nebyla povinná, zjišťovala školy, na kterých vyučují a zkouší respondenti. Několik učitelů uvedlo jenom typ školy (gymnázium), případně název a adresu. Název školského zařízení byl uveden v 16 dotaznících, z nichž jsme zjistili, že máme respondenty z gymnázií v Praze (9x), Kutné Hoře (3x), Nymburku (2x), Poděbradech (1x) a Rychnově nad Kněžnou (1x).

5.4.4 Studenti

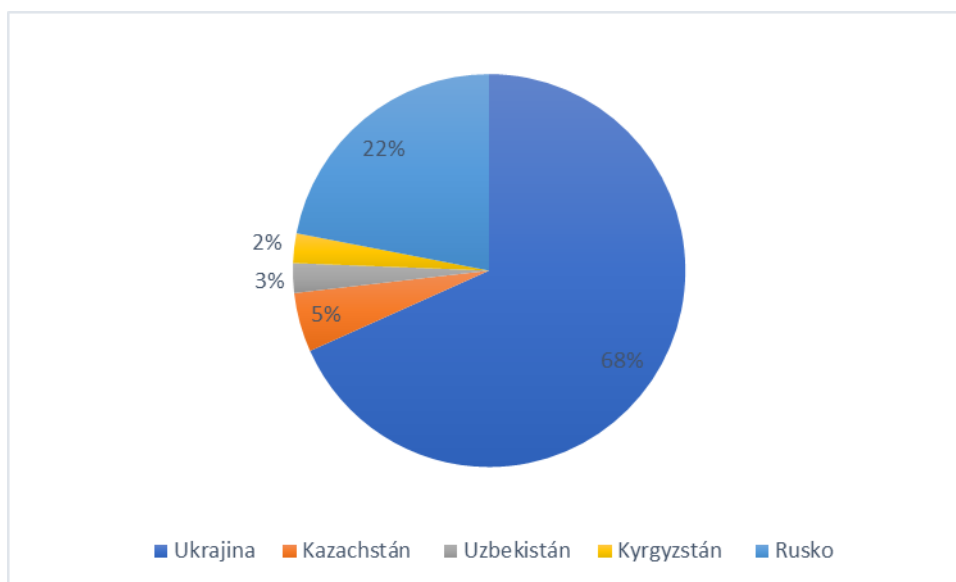
Mezi respondenty ve skupině studentů výrazně převažují ženy (70,7 %) oproti mužům (29,3 %). Věková struktura respondentů je poměrně vyrovnaná, s výjimkou kategorie respondentů starších 19 let, která je zastoupena jenom jedním respondentem (2,4 %). Otázka zněla „Kolik vám bylo let v době skládání nostrifikačních zkoušek?“ (viz Graf 8). Průměrný věk nostrifikantů je tedy 17 až 19 let, přičemž 43,9 % oslovených respondentů během procedury nostrifikace byli nezletilí.

Graf 8: Věková struktura respondentů

Co se týče země původu respondentů, většina (68,3 %) pochází z Ukrajiny, 22 % z Ruska, 4,9 % z Kazachstánu a po jednom respondentu (2,4 %) z Uzbekistánu a Kyrgyzstánu.

Graf 9: Země původu respondentů

Všichni respondenti absolvovali stejnou soukromou jazykovou školu v Praze, kde se učili česky a připravovali se ke studiu na vysoké škole. Jejich nostrifikace probíhaly od února 2018 do listopadu 2019, přitom většina zkoušek se konala v prosinci, lednu, únoru, březnu, dubnu a květnu, tj. během těchto šesti měsíců bylo zkoušeno 68,29 % všech dotázaných, což potvrzuje „sezonnost“ těchto zkoušek. Vliv na termín zkoušek samozřejmě má i datum podání žádosti. V době letních prázdnin žádný z respondentů zkoušen nebyl.

Nejčastěji respondenti v našem výzkumu měli nařízeny tři nostrifikační zkoušky (85,4 %), 12,2 % skládalo čtyři zkoušky, a 2,4 % pouze jednu zkoušku. Dotázaní byli

zkoušení z následujících předmětů: matematika, ZSV, fyzika, chemie, biologie, informatika, anglický jazyk a zeměpis, tedy z klasických předmětů, které se běžně vyučují nejenom na českých středních školách, ale i na školách v zemích původu respondentů.

Pokud jde o to, na kolika a jakých zkouškách studenta doprovázel tlumočnick, 78 % uvedlo, že na všech, zbývající 22 % na jednu či více zkoušek šli bez tlumočnicka. Z těchto devíti respondentů, kteří na některé zkoušky nevzali tlumočnicka, šest uvedlo, že se jednalo o zkoušku z angličtiny, v ostatních případech to byla zkouška z chemie, ZSV, zeměpisu a matematiky. Tedy jeden respondent neměl tlumočnicka hned na dvou zkouškách ze tří. Z výsledků dotazníků je patrné, že nikdo si nebere tlumočnicka na zkoušku z angličtiny, což je dáno tím, že se na ni zkouší znalost cizího jazyka. Ačkoliv jeden respondent v komentáři k dotazníku napsal: „na zkoušce z informatiky nebylo co tlumočit, tlumočnick vzal peníze, přestože vůbec nemluvil“⁴⁵ (dotazník pro studenty č. 32). Ve skupině na sociální síti, ve které uživatelé sdílí své zkušenosti s nostrifikacemi, se nedoporučuje brát tlumočnicka právě na zkoušku z informatiky z toho důvodu, že zkouška je ve většině škol praktická, tj. úkol se plní a odevzdává na počítači, proto účast tlumočnicka je v tomto případě minimální. Všechn šestnáct respondentů z našeho výzkumu, kteří skládali zkoušku z informatiky, tlumočnicka měli.

U studentů jsme rovněž zjišťovali, zda měli předtím zkušenosti s tlumočnickem, jak dlouho se učili česky před nostrifikačními zkouškami a jejich předpokládanou úroveň češtiny během nostrifikací.

Nejčastěji respondenti v našem výzkumu neměli žádné předchozí zkušenosti s tlumočnickem. Poprvé se s prací tlumočnicka setkalo u zkoušky 80,5 %, zhruba pětina (19,5 %) respondentů zkušenosti s tlumočnickem již měla.

Dalším bodem, který chceme v práci zkoumat, je reálná potřeba tlumočení u zkoušek pro studenty, kteří již ovládají češtinu. V informativní části dotazníku jsme se zeptali studentů, jak dlouho v okamžiku skládání zkoušek se učili česky a jak hodnotí své znalosti češtiny v té době. Hodnocení respondentů bylo subjektivní a zakládalo se pouze na osobních pocitech a dojmech. Ve vzorku máme respondenty, kteří se k okamžiku skládání zkoušek učili česky většinou od 2 do 9 měsíců, a hodnotili své znalosti na úrovni A2 (46,3 %) a B1 (51,2 %), jeden respondent je ohodnotil na úroveň B2 (2,4 %). Předpokládáme, že většina respondentů je s Evropským referenčním rámcem jazykových úrovní obeznámená, protože jejich jazyková škola je pravidelně testuje a po absolvování kurzu garantuje

⁴⁵ Vlastní překlad z ruštiny.

5.5 Příprava na úkon tlumočení

Příprava na tlumočenou zkoušku ze strany tlumočnicka zahrnuje obdržení a přijetí zakázky, upřesnění termínu a předmětu tlumočení, terminologickou a obsahovou přípravu, kromě toho někteří tlumočníci navíc vystupují i jako zprostředkovatelé komunikace mezi studentem a školou, domlouvají termíny, hledají podklady a okruhy otázek pro studenta ke zkoušce, konzultují se studenty telefonicky a osobně, poskytují materiály pro přípravu a dohlížejí na to, aby studenti dodržovali stanovená pravidla (upozorňují na včasný příchod a potřebu mít doklad totožnosti, originál usnesení krajského úřadu, propisovací tužku atd.).

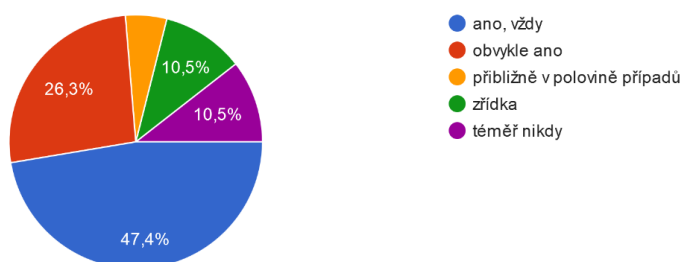
Všichni tlumočníci v našem výzkumu uvedli, že se snaží systematicky doplňovat znalosti a dovednosti v oblasti tlumočení (68,4 %), jazykové oblasti (68,4 %), všeobecném přehledu (73,7 %) a v rámci své specializace (57,9 %).

Dále jsme u tlumočnicků zjišťovali, zda a jak pravidelně se připravují na nostrifikační zkoušky. Téměř polovina respondentů (47,4 %) uvedla, že se připravuje vždy, 26,3 % se tomu věnuje zpravidla, 5,3 % to dělá v polovině případů, 10,5 % zřídka, a stejný počet respondentů (10,5 %) sdělil, že se na zkoušky nepřipravuje téměř nikdy (viz Graf 11). To, že se velká část dotázaných nevěnuje pravidelné přípravě na tlumočení, by se dalo vysvětlit opakující se náplní zkoušek, probíhajících na stejných školách se stejnou komisí pedagogických pracovníků.

„Teď bych spíše řekl, že tím, jak jsme na těch zkouškách, tak vlastně víme kde, co, jaký učitel a jak to probíhá, co oni chtějí, takže v podstatě já už teď jako dokážu, ať už se jedná o biologii, chemii, zeměpis, ZSV, tak dokážu na jakoukoliv tu otázku odpovědět, pamatuju si to, protože se to opakuje 100krát, nesčetněkrát, prostě co oni po nich chtějí, takže pro mě je tím jednodušší to tlumočit, protože když učitel položí otázku, tak já vím, co po něm chce, a samozřejmě se jí snažím přeložit tak, aby se ten student dokázal nějak zorientovat.“
T3

Graf 11: Tlumočníci

Připravujete se na tlumočení nostrifikačních zkoušek?
19 odpovědí

Zajímavou skutečností v souvislosti s přípravou na tlumočení je to, že se tlumočnick bezprostředně před zkouškou může připravovat spolu se studentem na otázku, kterou dotyčný vytáhne.

„Já si pamatuju, když pan (...) ty první 2–3 roky chodil s velkým slovníkem a v podstatě podle tažené otázky se připravoval spolu s tím nostrifikantem, aby k tý dané otázce tu terminologii měl zvládnutou.“ U3

„[Tlumočnick] musí vědět, jaká je to otázka, aby se na to dopředu tak nějak připravil, protože třeba někdy, když se jedná o biologii a tam si student vytáhne třeba nějaké hlavonožce, protože na tom neděláte tak často, tak samozřejmě když mám čas, tak si to ještě projdu, protože tam je to složitější na tlumočení. No a student se připravuje sám, v podstatě ten tlumočnick ani není potřeba, takže většinou máme čas, a jako normální tlumočnick už se na to připravuje, takže pokud to není vyloženě téma, které ovládá bravurně, tak si to ještě jednou projde, protože je to potřeba opakovat. Když tam bude nějaká taková otázka, která není tolik častá, je tam hodně terminologie, většinou já to mám tak, že si to ještě jednou projdu. Když to není něco, co ovládám na 100 procent.“ T3

Podívejme se tedy nyní na to, jak a podle čeho si studenti vybírají tlumočnický. Nejčastěji respondenti v našem výzkumu volili tlumočnicka na doporučení svých přátel a známých (61 %) nebo na doporučení své jazykové školy (41,5 %). Pouze zlomek hledal kontakty v inzerátech na internetu (7,3 %), na seznamu Ministerstva spravedlnosti ČR (2,4 %), na stránkách Komory soudních tlumočnicků (2,4 %) nebo se obrátil na tlumočnicka, se kterým již měl zkušenosti (4,9 %).

To, že jazykové školy zprostředkují tlumočnický svým studentům, potvrdil i jeden respondent během rozhovoru.

„Spolupracujeme s jazykovými školami. Každý tlumočnick má prostě svoje školy. Ať už jsme domluveni, že jim budeme fakturovat jednou měsíčně a že nám budou posílat svoje studenty, nebo že teda studenti budou chodit sami. Protože to jsou většinou ještě nezletilé osoby, takže oni se těžko orientují a ty školy prostě tak to svým způsobem dělají správně, že jakoby organizují a vlastně mají záruku, že ten tlumočnick je to skutečně osoba, která to dělá. Protože to není tak, že by to mohl dělat každý, je potřeba se na to připravit a mít asi i vztah ke studentům, to znamená, že nejlepší je, když to jsou současně třeba pedagogové nebo bývalí učitelé, mají prostě nějaký vztah k tomu, protože je potřeba někdy nějakým způsobem suplovat třeba tu školu.“ T3

Rovněž jazyková škola, mezi jejíž studenty probíhal výzkum, nám na požádání poskytla seznam „smluvních“ tlumočnicků, se kterými pravidelně spolupracuje, ať už při zajištění soudních překladů nebo tlumočení. Většinou se jednalo o tlumočnický z jazyků zemí původů studentů (ukrajinština, ruština, kazachština atd.).

5.6 Očekávání studentů od tlumočnicka

V následujících otázkách jsme zjišťovali důvody, proč studenti využívají služeb tlumočnicků u zkoušek, a také jsme se jich ptali na jejich očekávání od tlumočnicka před zkouškou.

V tabulce níže jsme se pokusili přehledně zobrazit důvody, které studenti uvedli jako odpověď na otázku „Proč jste se rozhodli dělat zkoušky s tlumočnickem?“ Respondenti mohli uvést více důvodů, které byly následně shrnuty a převedeny na procenta. Nejčastější důvody byly jazykové, ovšem jedna varianta předpokládá nemožnost složení zkoušky v češtině z důvodu nedostatečného ovládnutí, druhá – volba jednoduššího způsobu vyjadřování ve své mateřštině.

Tabulka 3: Důvody studentů ke zkoušce s tlumočnickem

Proč jste měl/a u zkoušky tlumočnicka?	Absolutní četnost (n=41)	Relativní četnost (%)
volba mateřského jazyka z důvodu lepších vyjadřovacích schopností	23	56,1 %
nedostatečná znalost češtiny	22	53,7 %
spolehnutí na jednodušší průběh zkoušky s tlumočnickem	4	9,8 %
na návrh mé jazykové školy	1	2,4 %
mít tlumočnicka pro případ vzniku problémů	1	2,4 %
nebude třeba se učit pojmy v cizím jazyce, které následně nebudu potřebovat	1	2,4 %

Dále jsme u studentů zjišťovali jejich představy o tlumočené zkoušce a očekávání od tlumočnicka před zkouškou. Tato otázka směřovala k roli tlumočnicka, jakou studenti čekali, že bude plnit, a také k tomu, zda věřili tlumočnickovi a jeho profesním schopnostem. Získané odpovědi shrnuje tabulka níže.

Tabulka 4: Očekávání a představy studentů před zkouškou

Očekávání a představy před zkouškou	Absolutní četnost (n=41)	Relativní četnost (%)
přítomnost osoby, která mě u zkoušky morálně podpoří	21	51,2 %
neutrální postoj tlumočnicka, jeho neviditelnost během zkoušky	12	29,3 %

poskytnutí nápověd a naznačování správných odpovědí	7	17,1 %
strach ze špatného tlumočení mých odpovědí examinatorovi	6	14,6 %
nervozita z přítomnosti další cizí osoby u zkoušky, která mě může rušit	4	9,8 %

Z tabulky 4 je patrné, že jenom 29,3 % studentů vidělo tlumočnicka jako neutrálního jazykového zprostředkovatele, ostatní čekali od tlumočnicka morální podporu, pomoc a nápovědu, a také nevěděli, jak s tlumočnickem pracovat, měli strach z jeho přítomnosti a z toho, zda vůbec bude schopný přetlumočit vše potřebné.

O tom, že studenti neuvažovali o tlumočnickovi jako o nezávislém profesionálovi, který jenom vykonává jazykový převod, svědčí i to, jak si zvolili tlumočnicka podle národnosti. Zhruba polovině respondentů nezáleželo na tom, odkud pochází tlumočnick (51,2 %). Více než třetina volila za tlumočnicka příslušníka vlastní národnosti a rodilého mluvčího svého mateřského jazyka (34,1 %), menšina se obrátila na tlumočnicky z řad majoritní společnosti, tedy k rodilým mluvčím češtiny (14,6 %). Z tohoto zjištění vyplývá, že část respondentů upřednostnila za tlumočnicka příslušníka vlastní národnostní menšiny.

O tom, zda byla naplněna očekávání respondentů, bude pojednáno v následujících kapitolách.

5.7 Organizace a podmínky nostrifikačních zkoušek

Než se začneme věnovat hlavnímu tématu našeho výzkumu, a to roli tlumočnicka u zkoušek, rádi bychom rovněž shrnuli informace týkající se organizace a průběhu zkoušek. Zaměříme se na názory jednotlivých účastníků na komunikaci tlumočnicků a klientů mimo místo konání zkoušky a zkušenosti učitelů s tlumočnicky bez průkazů.

Nejdříve jsme položili tlumočnickům otázku, zda komunikují se studenty před začátkem zkoušky a pokud ano, zda s nimi řeší něco nad rámec organizačních záležitostí. Všichni tlumočnicki odpověděli kladně, navíc ve dvou otázkách měli možnost upřesnit, co konzultují se studenty a jaké informace jim jsou ochotni poskytnout před zkouškou.

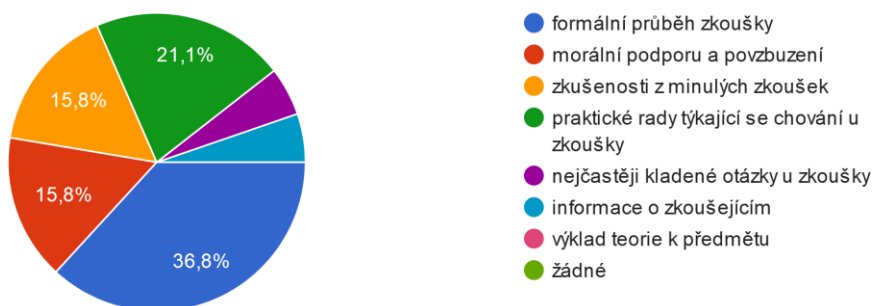
Tabulka 5: Konzultace se studenty před zkouškou

Konzultujete se studenty před začátkem zkoušky? (možnost volby více variant)	Absolutní četnost (n=19)	Relativní četnost (%)
ano, ohledně průběhu zkoušky	14	73,7 %
ano, snažím se je morálně podpořit a uklidnit	11	57,9 %
ano, popisují zkušenosti z minulých zkoušek	9	47,4 %
ne	0	0 %

Graf 12: Odpovědi tlumočnicků

Jaké informace jste ochotný/á poskytnout studentovi před zkouškou?

19 odpovědí

Z tabulky 5 a grafu 12, jež zahrnují výsledky dvou otázek, je patrné, že tlumočnick již před začátkem zkoušky usiluje o získání důvěry studenta, navazuje přátelskou atmosféru, snaží se ho morálně podpořit, radí ohledně chování u zkoušky, a dokonce vysvětluje teorii k předmětu. Několik tlumočnicků v komentáři k dotazníku upozornilo, že kdyby otázka z grafu 12 měla možnost volby více variant, zvolili by více odpovědí. Stále zůstává nejasné, zda tlumočnicki konzultují se studenty z vlastní iniciativy, nebo na jejich žádost.

„Samozřejmě jim to všechno říkám, protože kdyby to pak slyšeli až na tý zkoušce, tak by jenom ztráceli čas, takže jim samozřejmě dopředu řeknu, že budou vypisovat protokol a že tam musí napsat jméno, ať mají tužku, pas. To jsou drobnosti, ale to všechno zdržuje, potom třeba ta komise taky nemá ráda, když tam student přijde a nemá pas, nemá tužku. Pak se několik minut ztratí tím, že bude hledat svůj pas a ten čas běží, oni to mají nastavený prostě po 15 minutách, a jakákoliv taková drobnost vlastně ho obere o čas, který by měl v rámci přípravy, takže samozřejmě to říkáme dopředu a říkáme to pořád, a ne všichni i přes to opakování to udělají, ale je to potřeba to dělat, je to v zájmu těch studentů.“ T3

„Nabízím jim odpovědi na všechny otázky a učebnice, protože se většinou připravují z internetu, ale ta informace není vždy úplně pravá, co potřebují, a potřebují normální

obyčejné učebnice, aby věděli, co mají odpovídat. Ten student (odnést dokumenty na úřad) zvládne sám, ale pomůžu jemu se připravit k té nostrifikační zkoušce.“ T2

Jiná tlumočnice na konzultování se studenty má opačný názor a varuje před rizikem navazování důvěrných vztahů před zkouškou, což může vést ke zkreslenému vnímání role tlumočnicka u zkoušky.

„Můj názor na to je, že v případě nostrifikačních zkoušek by tlumočnick neměl jakoby navazovat bližší kontakt s tím studentem, to znamená vyplňovat pro něho žádosti, nebo jaksi pomáhat s vyhledáváním informací atd., protože pak to může způsobit, neříkám, že způsobí, ale může způsobit situaci, že ten student bude mít jakási větší očekávání při samotné zkoušce, že tlumočnick mu jaksi pomůže nebo napoví, tam to riziko je poměrně vysoké.“ T1

Skutečnost, že mezi tlumočnickem a studentem dochází k vzájemné interakci ještě před příchodem do učebny, potvrzují odpovědi studentů na otázku „Komunikovali jste s tlumočnickem před zkouškou? Pokud ano, čeho se to týkalo?“ Relativně malé množství respondentů (19,5 %) uvedlo, že k žádné konzultaci před zkouškou nedošlo. Ostatní zvolili jednu nebo více s nabízených variant. Níže uvádíme shrnutí odpovědí studentů na tuto otázku.

Tabulka 6: Odpovědi studentů

Komunikovali jste s tlumočnickem před zkouškou? Pokud ano, čeho se ten rozhovor tykal?	Absolutní četnost (n=41)	Relativní četnost (%)
ano, o průběhu zkoušky (délka zkoušení, způsob pokládání otázek atd.)	28	68,3 %
ano, tlumočnick mě podpořil a uklidnil	14	34,1 %
ano, popisoval zkušenosti z minulých zkoušek	23	56,1 %
ano, dál praktické rady týkající se chování u zkoušky	20	48,8 %
ano, informoval mě, na co se nejčastěji ptají examinátoři	18	43,9 %
ano, podal informace o zkoušející komisi	7	17,1 %
ano, vysvětlil mi teorii k předmětu	17	41,5 %
ne	8	19,5 %

Jedna z tlumočnic při rozhovoru upozornila, že rozbor teorie k předmětu před zkouškou může být kontraproduktivní, často to studenta mate a dělá nepořádek v tom, co se už naučil předtím.

„Už jsem přestala dělat to, co jsem používala na začátku, že před zkouškou jsme se do něj snažili nacpat co nejvíc materiálů. Zažila jsem velice nepříjemnou situaci, když jsem vysvětlovala studentům něco z biologie, a když studentka dostala otázku, tak už měla v hlavě mišmaš. V ten moment, kdy začala odpovídat, tak v té hlavě byl takový salát, že začala odpovídat úplně nesmysly, a tak jsem pochopila, že před zkouškou, v žádném případě žádnou informaci podávat nebudu. Buď se naučil a umí to, pokud mám otázku tak na ni odpovím, nic víc, ale sama už nebudu nikdy, což dělá spousta tlumočnicků. Před zkouškou se snaží do toho studenta nacpat všelijaké materiály. Už to nedělám.“ T1

Podobná otázka byla položena i pedagogickým pracovníkům, abychom zjistili jejich názor na to, že tlumočníci konzultují se studenty. Respondenti z řad učitelů se mohli vyjádřit ke stejným oblastem jako tlumočníci, a označit je podle svého názoru za vhodné k projednání před zkouškou mimo učebnu, či nikoliv. Respondenti měli na výběr 8 variant odpovědí a mohli zvolit jednu nebo více variant podle vlastního uvážení.

Tabulka 7: Odpovědi učitelů

Je podle vás vhodné, když tlumočník konzultuje se studenty před začátkem zkoušky?	Absolutní četnost (n=19)	Relativní četnost (%)
ano, o průběhu zkoušky (délka zkoušení, způsob pokládání otázek atd.)	13	68,4 %
ano, když chce podpořit a uklidnit	11	57,9 %
ano, popisuje zkušenosti z minulých zkoušek	6	31,6 %
ano, dává praktické rady týkající se chování u zkoušky	7	36,8 %
ano, dělí se o nejčastěji kladené otázky u zkoušky	2	10,5 %
ano, podává informace o zkoušející komisi	1	5,3 %
ano, vysvětluje teorii k předmětu	2	10,5 %
ne	3	15,8 %

Z uvedené tabulky 7 můžeme vyvodit několik závěrů. Většina učitelů (74,2 %) připouští možnost informování studentů tlumočnickem o záležitostech týkajících se zkoušky. Pedagogičtí pracovníci spíše upřednostnili podání informací o chodu zkoušení (68,4 %) a, v případě potřeby, i morální povzbuzení a uklidnění studenta (57,9 %). Méně kladně ovšem hodnotili sdělení informací o proběhlých zkouškách (31,6 %) a praktické rady ohledně chování u zkoušky (36,8 %). Zhruba 16 % respondentů by si nepřálo, aby mezi tlumočnickem a studentem probíhala jakákoliv slovní interakce bez přítomnosti pedagogického pracovníka.

Rovněž skutečnost, zda podání informací o zkoušejícím a sdělení informací o předchozích zkouškách je nebo není porušením zásady mlčenlivosti ze strany tlumočnicka, bude posouzena v diskusi k výsledkům výzkumu.

Závěrem této kapitoly se ještě stručně věnujeme problematice účasti nesoudních tlumočnicků na nostrifikačních zkouškách a pokusíme se prozkoumat, zda k tomu na českých školách dochází a jaké s tím mají zkušenosti naši respondenti ze skupiny učitelů. V teoretické části této práce jsme stanovili, že podle §16 odst. 3, zákona č. 500/2004 Sb. (správní řád) tlumočnick, kterého si cizinec obstará na své náklady, musí být zapsaný v seznamu tlumočnicků Ministerstva spravedlnosti ČR. Z veřejně dostupných informačních zdrojů (např. brožury o komunitním tlumočení) a rozhovorů s tlumočnickými a studenty máme důvod se domnívat, že v praxi může docházet k tomu, že tlumočení poskytuje neakreditovaný tlumočnick.

„Zažil jsem to, ale ne v Praze. Tady v Praze vyloženě všude chtějí, aby to byl akreditovaný tlumočník, ale za Prahou to nevyžadují. Na některých školách jsem byl svědkem, že tam teda byli tlumočníci, kteří to razítko nemají, že vlastně tam v podstatě oni to berou jako doprovod. A ani ty tlumočnický nezapisují do toho protokolu. Takže tam se to stává, že tam to prostě není soudní tlumočník, asi tak dvě školy, o kterých vím mimo Prahu.“ T3

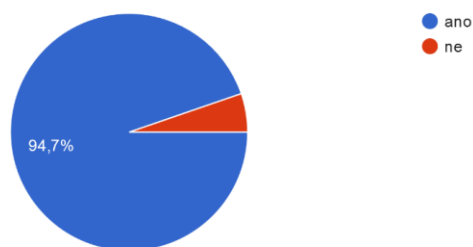
„Ano, chodí, ale ne tady v Praze. Mimo Prahu. Ale ti učitelé tam k tomu přistupují jinak trochu.“ T1

U respondentů z řad pedagogických pracovníků jsme tuto skutečnost zjišťovali pomocí následujících otázek.

Graf 13: Odpovědi učitelů

Kontrolujete vždy průkaz tlumočníka, který se dostaví se studentem ke zkoušce?

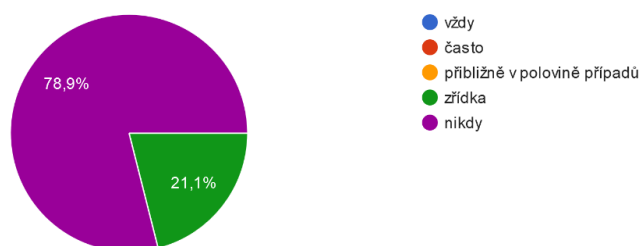
19 odpovědí

Graf 14: Odpovědi učitelů

Stává se, že student přivede tlumočníka, který nemá žádný tlumočnický průkaz?

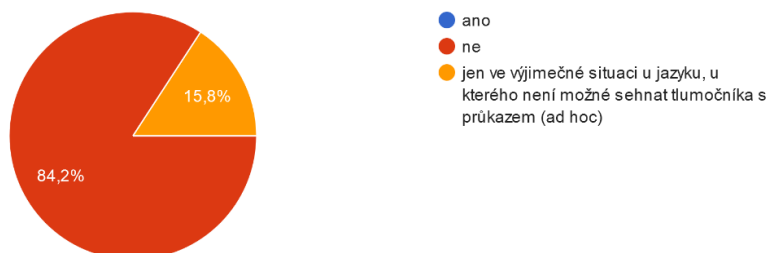
19 odpovědí

Graf 15: Odpovědi učitelů

Necháte tlumočnicka bez průkazu tlumočit zkoušku?

19 odpovědí

Po zhlédnutí grafů 13, 14, 15 dospíváme ke zjištění, že v našem výzkumu se 4 učitelé z 19 setkali s tím, že studenta doprovázel tlumočnick bez průkazu. Tři učitelé (15,8 %) by u některých jazyků přistoupili na tlumočení ad hoc, jeden učitel nekontroluje vždy, zda tlumočnick má průkaz. Z těchto čtyř respondentů dva jsou zaměstnanci pražských, a dva jsou z mimopražských gymnázií, a tak výsledky v našem vzorku nejsou jednoznačné. Navíc vzhledem k malému množství respondentů nelze usuzovat, jaká je situace všeobecně, ať už na školách v Praze či jinde v České republice.

5.8 Průběh tlumočených nostrifikačních zkoušek

V této části se zaměříme na to, jakou metodu tlumočení volí tlumočnicki, jak řeší případné problémy a nedorozumění, zda zasahují do tlumočeného projevu, a jak se řeší situace, kdy studenti umějí česky a učitelé rozumějí výchozímu jazyku.

Podívejme se tedy nyní na to, jaký druh tlumočení volí tlumočnicki u nostrifikačních zkoušek.

Graf 16: Odpovědi tlumočnicků

Jak tlumočíte u nostrifikační zkoušky? (druh tlumočení)

19 odpovědí

Většina respondentů neuvedla žádnou konkrétní metodu a zvolila možnost „záleží na situaci“. Zbývající tlumočníci vybrali konsekutivu bez notace (32,6 %), konsekutivu s notací nebo bez (5,3 %) a simultánní tlumočení (5,3 %). Tlumočníci během rozhovorů naopak více zmiňovali tlumočení simultánní, i když není úplně jasné, jak to přesně mysleli, protože za daných podmínek a bez technické aparatury se nedá zpravidla mluvit o klasickém simultánním tlumočení.

„Budu tlumočit hned to, co říká student, simultánně, protože se jinak ztratí spousta informací.“ T2

„Simultánní je samozřejmě lepší, je to snazší, je to pro toho tlumočnicka výhodnější než konsekutivní, protože tam pokud by to byl nějaký velký úsek, tak zase, musí tam být notace, ne každý tlumočnick, který chodí na nostrifikace, to dokáže, takže tam si myslím, že každý z těch tlumočnicků se snaží tlumočit simultánně, i k tomu vedou toho studenta, aby ne příliš rychle odpovídal.“ T3

„Tlumočení by mělo být pouze simultánní.“ (komentář k dotazníku pro tlumočnický č. 19)

Na základě pozorování tlumočených zkoušek můžeme konstatovat, že se nejčastěji používá tzv. šušotáž (simultánní tlumočení šeptem). Tlumočníci většinou mluví zároveň se studentem nebo nechávají minimální odstup a snaží se přetlumočit celou výpověď hned.

Oproti tomu učitelé se vyjádřili ve prospěch tlumočení konsekutivního:

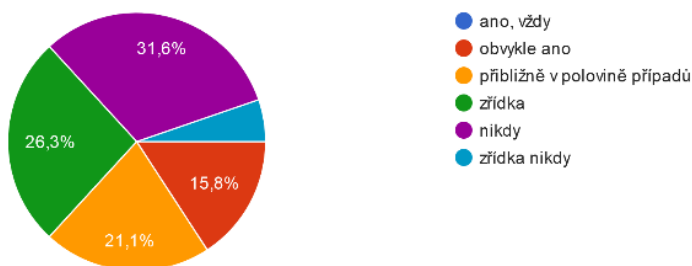
„Je lepší určitě, když student domluví a oni to překládají, jinak se to tam potom v podstatě tluče. Určitě první student a druhý tlumočnick.“ U1

„Většinou ty tlumočníci chtějí, aby ten student vždycky přerušil to povídání, a že to přeloží.“ U2

Vzájemné spolupráce se týkaly otázky, v nichž jsme chtěli zjistit, zda při tlumočení dochází k tomu, že učitel nebo student rozumí výchozímu jazyku, odmítne tlumočení nebo se snaží sám mluvit cizím jazykem. Níže uvádíme shrnutí odpovědí všech respondentů.

Graf 17: Odpovědi učitelů

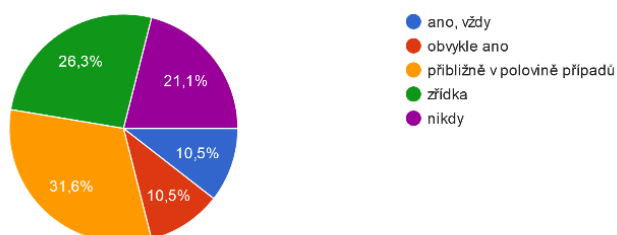
Stává se, že odmítnete tlumočení, protože rozumíte odpovědím studenta v jeho jazyce?
19 odpovědí

Graf 18: Odpovědi učitelů

Stává se, že zkoušející nepotřebuje tlumočení, protože rozumí studentovi v jeho jazyce, a tlumočíte jenom otázky zkoušejícího studentovi? (jednosměrné tlumočení)

19 odpovědí

Při porovnání odpovědí učitelů a tlumočnicků je patrné, že zkušenosti obou skupin jsou velmi totožné. Velkou shodu pozorujeme u odpovědí obvykle ano (15,8 % / 10,5 %), přibližně v polovině případů (21,1 % / 31,6 %) a zřídka (26,3 % / 26,3 %). Vzhledem k převažujícímu počtu nostrifikantů z ruskojazyčných zemí mnoho učitelů nemá problémy s porozuměním a často z důvodu úspory času odmítá tlumočení do češtiny. Někteří učitelé během našeho výzkumu, který probíhal i přímo na školách a zahrnoval osobní účast a pozorování těchto zkoušek, sdělili, že zkouší cizince už řadu let, pokládají stejné otázky, ovládají základy ruštiny nebo umějí správné odpovědi v cizím jazyce nazpaměť. Také tlumočníci, kteří se dlouhodobě věnují tomuto typu tlumočení a chodí tlumočit na stejné školy, vědí, že někteří učitelé studentům dobře rozumějí a tlumočí odpovědi studentů jen na jejich výslovnou žádost v případě nepochopení některých úseků.

„Ten tlumočnick takřka nikdy nepřekládá úplně všechno, protože my dost věcí rozumíme, je to ta terminologie, takže spoustu věcí víme a někdy prostě my to odkývem tomu studentovi a tlumočnick vidí, že můžeme jít dál. Takže spousta tlumočnicků se na začátku té zkoušky přímo ptá, jestli chceme překládat. (...) Když tady je Izraelec třeba, tak tam je to úplně bezpředmětný, v angličtině jsem nikdy nikoho nezažila, takže většinou je to v podstatě ta ruština nebo ukrajinština.“ U1

„Část těch tlumočnicků opravdu ani netlumočí, jakože opravdu přijdou, zeptají se, asi budete rozumět té ruštině, jako já to moc nechápu. (...) V těchto případech vždycky trvám, aby tlumočili, protože je mi líto toho studenta, který si to zaplatil a tlumočnick zahájí tímto.“ U1

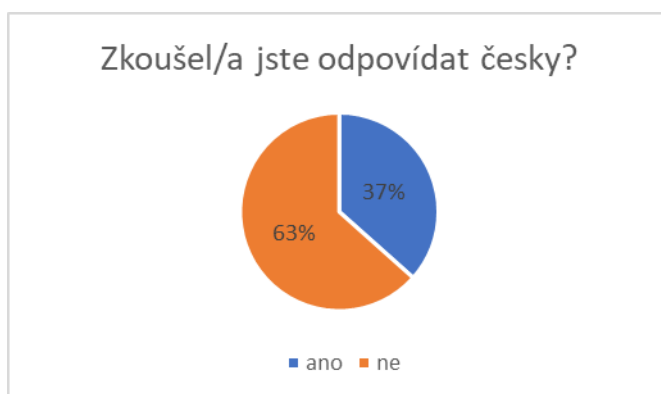
„Oni někteří vědí, že částečně rozumíme, tak někteří se pak i ptají, jestli chceme, aby překládal, anebo jestli rozumíme, tak někdy rozumíme, ale v podstatě by měl překládat všechno, aby nebyl ten student poškozen, o to se jedná.“ U2

„My u některých předmětů, když jsme třeba v komisi dva nebo tři, kteří rozumíme rusky, tak si vlastně nenecháváme tlumočit ani to, co říká ten student, protože mu rozumíme, v podstatě se ten tlumočnick omezuje na to, že naše česky kladené dotazy překládá jenom do

tý ruštiny, je to pak rychlejší, takový plynulejší, samozřejmě někdy se třeba výjimečně stane, že některému vyjádření nerozumíme, tak si ho necháme jednotlivě přeložit tím, že požádáme tlumočnicka.“ U3

Obdobnou shodu názorů a zkušeností učitelů a tlumočnicků pozorujeme i u otázky „Snaží se student odpovídat sám česky?“ V dotazníku pro studenty taktéž figurovala otázka zjišťující míru pochopení česky mluvícího zkoušejícího a snahu odpovídat česky. Ze získaných odpovědí jsme vyhodnotili, že 97,6 % studentů rozumělo položeným otázkám examinátora v češtině a 36,6 % dotázaných studentů se snažilo odpovídat česky.

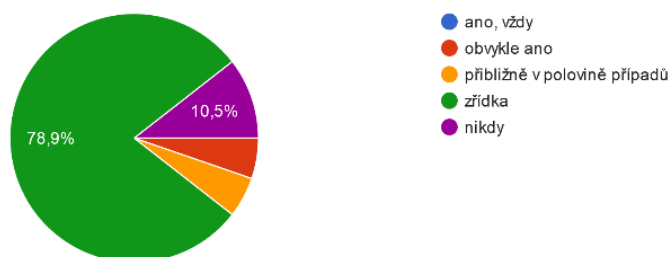
Graf 19: Odpovědi studentů

Učitelé a tlumočníci se taktéž shodli na tom, že se zřídka (78,9 % / 57,9 %), v polovině případů (5,3 % / 10,5 %) nebo se dokonce běžně (5,3 % / 5,3 %) stává, že studenti i přesto, že mají tlumočnicka, zkouší odpovídat česky.

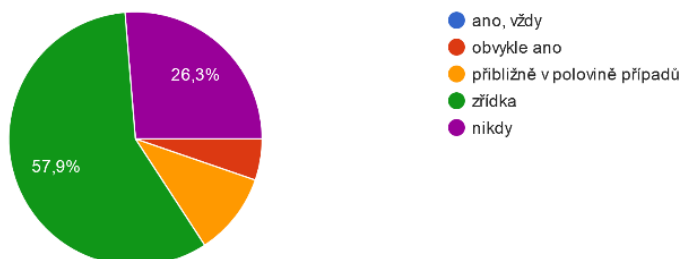
Graf 20: Odpovědi učitelů

Stává se, že student i přesto, že má tlumočnicka, odpovídá česky?
19 odpovědí

Graf 21: Odpovědi tlumočnicků

Stává se, že student odpovídá sám česky, proto jeho odpovědi netlumočíte?
19 odpovědí

Tyto výsledky potvrzují naši domněnku o tom, že i studenti ovládající češtinu alespoň na komunikační úrovni se schopností plynně odpovídat česky stejně jdou ke zkoušce s tlumočnickem. Mimo jiné 31,7 % dotázaných studentů používalo během přípravy materiály v několika jazycích včetně češtiny a 2,4 % se učilo na zkoušku z podkladů v češtině, z čehož si můžeme odvodit, že terminologii v češtině mají zvládnutou. Podobný názor mají i učitelé, se kterými proběhl rozhovor.

„Myslím si, že kolikrát ten student, který přijde s tlumočnickem, umí mnohem líp česky než ten, který přijde bez tlumočnicka, skončí zkouška, já na něj promluví a mluví plynně česky. Myslím si, že si prostě spoléhají na ty tlumočnický jako na takovou pojistku, že by tam mohli jim prostě pomoci.“ U1

„Jako určitě jsem se nesetkala s tím, že by jako některý ten student uměl tak špatně, že by uměl hůř než kterýkoli jiný student, který jde bez tlumočnicka, vždycky se jako tady aspoň ty slovanské jazyky s námi bez problému domluví, když třeba tam ještě tlumočnick není a potřebuje si zatím vylosovat otázku tak normálně spolu mluvíme.“ U1

5.9 Vnímání role tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek

Poměrně rozsáhlá část dotazníků je věnována našemu stěžejnímu bodu výzkumu – vnímání role tlumočnicka u zkoušek. Otázka zněla: „Které z následujících činností by měl podle Vás tlumočnick při tlumočení nostrifikačních zkoušek pro cizince vykonávat?“ Otázka zahrnuje dvanáct tvrzení, popisujících určitý komunikační projev tlumočnicka, u nichž mají respondenti na čtyřstupňové škále zvolit, zda daný projev považují za adekvátní, či ne. Na výběr mají odpovědi: rozhodně ano / spíše ano / spíše ne / rozhodně ne. Znění tvrzení bylo z velké části převzato z výzkumu, který byl úspěšně realizován v rámci diplomové práce Role komunitního tlumočnicka z hlediska očekávání účastníků tlumočnické komunikační situace (Holcupová 2010). V této kapitole budeme porovnávat

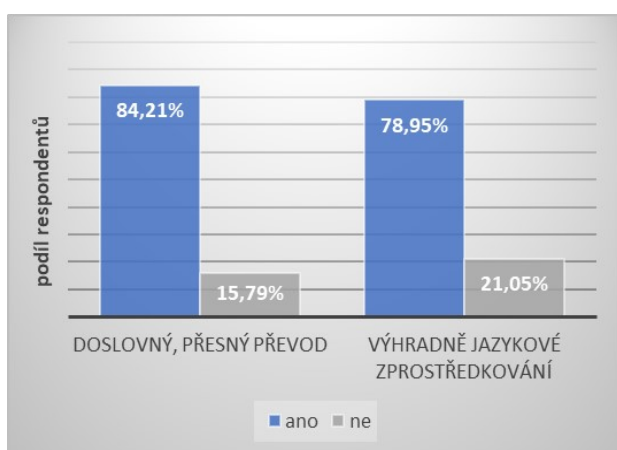
názory respondentů ze skupin učitelů a tlumočnicků pomocí sloupcových grafů, jež nám umožní názorné a jednoznačné srovnání. Naším cílem je zjistit, jaká jsou očekávání pedagogických pracovníků, pokud jde o jednání tlumočnicků a zda odpovídají představám samotných tlumočnicků.

Tlumočnick jako neutrální komunikační kanál

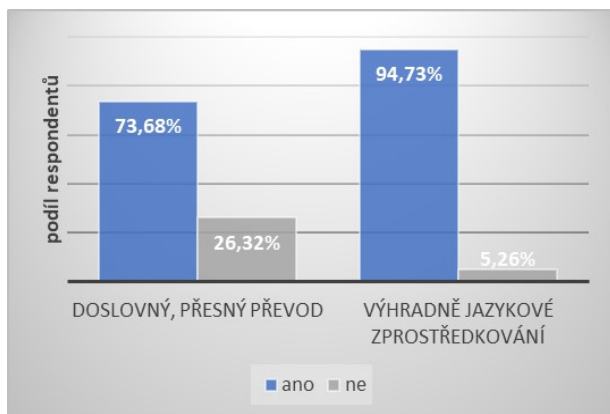
Nejprve se zaměříme na to, jak respondenti vyhodnotili tzv. tradiční pojetí role tlumočnicka, tedy někoho, kdo pouze zprostředkovává komunikaci a nijak se na ní nepodílí, poskytuje pouze jazykový převod a do komunikace nezasahuje. Jedná se tak o naprosto věrné a neutrální tlumočení. Této role tlumočnicka se týkala tvrzení: „převádět přesně a co nejdoslovněji, včetně případných chyb, přerěknutí, nespisovných slov a odborných výrazů“ a „působit výhradně jako jazykový zprostředkovatel, nevstupovat do hovoru a zdržovat se vlastních komentářů“.

To, že by tlumočnick měl rozhodně nebo spíše převádět sdělení přesně a co nejdoslovněji se domnívá většina respondentů, tlumočnicků a učitelů (84,21 % a 73,68 %), že by tlumočnick měl rozhodně nebo spíše působit výhradně jako jazykový zprostředkovatel se taktéž domnívá převážná většina dotazovaných (78,95 % a 94,73 %). Přičemž u druhého tvrzení pozorujeme výraznější rozdíl v podílu kladných odpovědí: učitelé byli ve větší míře proto, aby tlumočnick poskytoval výhradně jazykové zprostředkování.

Graf 22: Tlumočnick jako neutrální komunikační kanál (tlumočnicki)

Graf 23: Tlumočník jako neutrální komunikační kanál (učitelé)

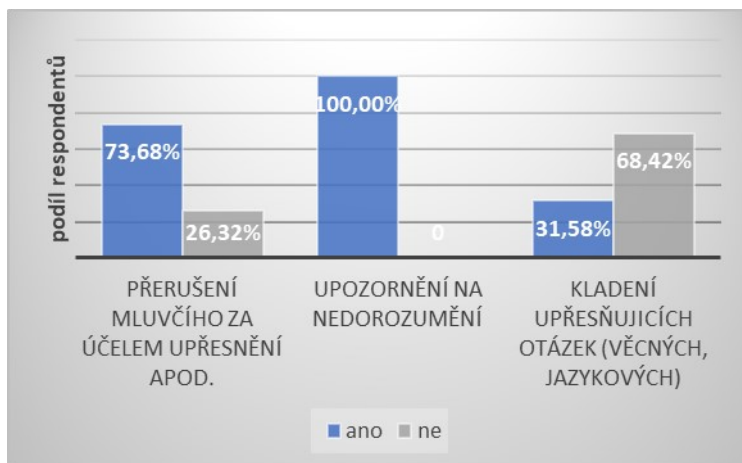
Tlumočník jako koordinátor komunikace

Koordinačních činností při tlumočení, jak je pojímá Wadensjö (1998), se týkala celkem tři tvrzení: „přerušit stranu, která právě mluví, aby mohl např. požádat o objasnění či zopakování, o zpomalení tempa řeči či poskytnutí pauzy pro přetlumočení“, „upozornit obě strany, pokud se domnívá, že mezi nimi dochází k nedorozumění“, „klást z vlastní iniciativy oběma stranám doplňující otázky, např. pro zpřesnění výpovědi, která je dle jeho názoru irelevantní nebo nedostatečně konkrétní“.

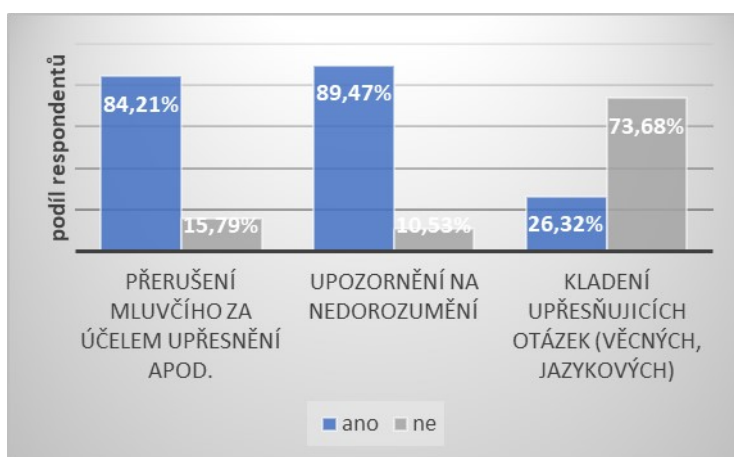
V otázce zásahů do průběhu tlumočené komunikace absolutní většina respondentů obou skupin potvrdila právo tlumočnicka přerušit mluvčího a upozornit na nedorozumění. Opačná tendence se projevila v případě vlastní iniciativy tlumočnicka s pokládáním upřesňujících otázek, proti kterému se vyslovilo 68,42 % tlumočnicků a 73,68 % učitelů. Ti totiž doplňující otázky nemusejí vnímat jako snahu tlumočnicka získat upřesnění nebo objasnění pro lepší pochopení záměru mluvčího při produkci smysluplného převodu sdělení, ale jako zásah do taktiky zkoušení a pokusy navést studenta na správnou odpověď.

Podobné znění otázky obsahoval i dotazník pro studenty, u kterých jsme zjišťovali, zda se setkali s tím, že tlumočník u zkoušky pokládal upřesňující nebo naváděcí otázky. Třetina studentů (34,1 %) uvedla, že tlumočník pokládal otázky navíc, tj. otázky, které nezazněly od zkoušejícího. Jak vidíme z výsledků uvedených níže, třetina tlumočnicků (31,58 %) skutečně tuto činnost připouští, kdežto drtivá většina učitelů (73,68 %) s tím zásadně nesouhlasí.

Graf 24: Tlumočník jako koordinátor komunikace (tlumočníci)

Graf 25: Tlumočník jako koordinátor komunikace (učitelé)

Tlumočník jako „katalyzátor“ komunikace

Další z rolí tlumočnicka je zvyšování efektivity komunikace. Tlumočník v tomto případě, jak to pojímá Pöchhacker (2000), usiluje o to, aby sdělení bylo srozumitelné pro obě strany, upravuje obsah sdělení a snaží se zajistit úspěšnou komunikaci. K této roli se vztahovala tvrzení: „zprehledňovat, případně sumarizovat výroky studenta, pokud jsou nekoherentní, pokud se student opakuje“, „zjednodušovat a opisovat obtížně srozumitelné (např. odborné) výrazy zástupce školy, aby jim student porozuměl, vysvětlovat cizinci odborné termíny“ a „zkracovat dlouhé úseky promluvy a vynechávat z cizincových výroků informace, které se opakují nebo pro danou situaci nejsou relevantní“.

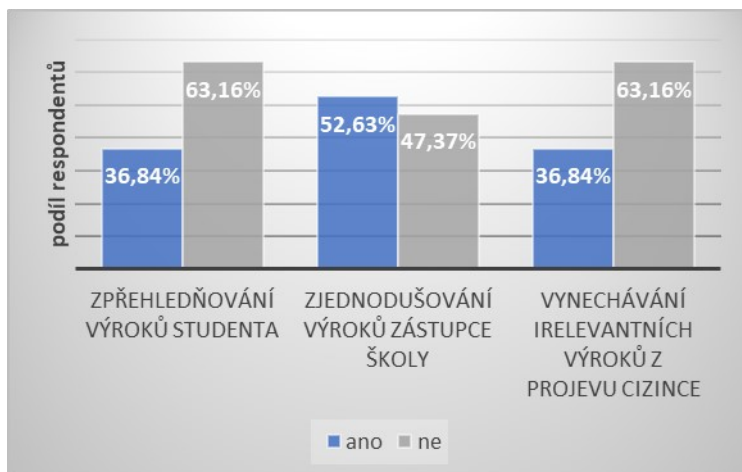
K této roli se skupina tlumočnicků staví nejednoznačně. Na jednu stranu chápou, že proto, aby komunikace byla efektivní, tlumočnick nemůže být pouze pasivním převaděčem původního sdělení, ale musí přistupovat k tlumočení s ohledem na cílového příjemce a jeho schopnosti smyslu sdělení porozumět, což občas může vyžadovat zásahy do původního

znění výpovědí. Toto jednání svědčí o aktivním pojetí role tlumočnicka. Na druhou stranu tlumočníci vědí, že v této komunikační situaci nesmějí přijímat odpovědnost za průběh komunikace na sebe, naopak musejí plnit normativní požadavky, spojené s výkonem práce soudního tlumočnicka, jež nepřipouštějí výrazné zásahy do promluv primárních účastníků a předpokládají spíše doslovný převod.

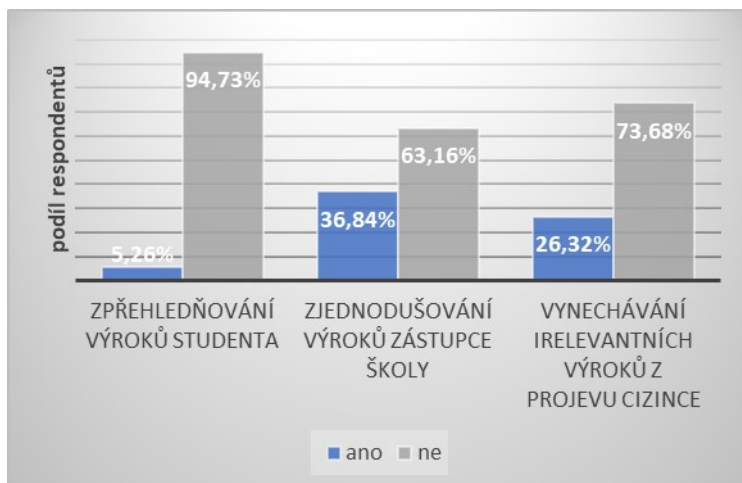
Shoda tlumočnicků v názorech na zjednodušování a opisování obtížně srozumitelných výrazů a odborných termínů zástupců škol není jednoznačná. Toto tvrzení podpořila lehce nadpoloviční většina dotázaných (52,63 %), oproti 47,37 %, které se vyjádřili proti.

K vynechávání jakýchkoliv informací a obecně k jakýmkoliv zásahům do obsahu výpovědí se naprostá většina dotazovaných učitelů staví negativně. Přitom podíl záporných odpovědí učitelů je u všech tvrzení výrazně vyšší než u tlumočnicků, obzvláště u tvrzení o zpřehledňování výroků studenta. Téměř všichni učitelé (94,73 %) odmítli sumarizaci promluv studenta tlumočnickem (oproti 63,16 % tlumočnicků). Je zřejmé, že učitelům u zkoušky nestačí pouhé shrnutí výpovědí studenta, nýbrž chtějí slyšet celé sdělení včetně všech detailů a odborných pojmů.

Graf 26: Tlumočnick jako „katalyzátor“ komunikace (tlumočníci)

Graf 27: Tlumočník jako „katalyzátor“ komunikace (učitelé)

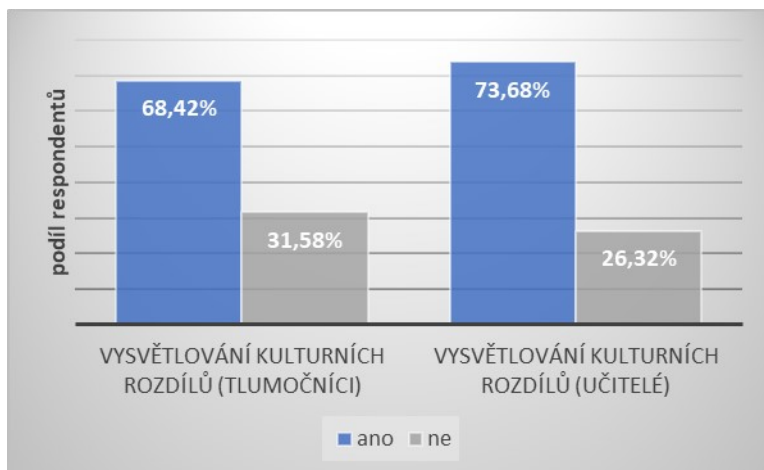

To, že tlumočníci berou ohled na klienta, pro kterého tlumočí, obzvláště v případě jeho nezletilosti, potvrzují výsledky další otázky na jiném místě dotazníku: „Měníte vědomě své chování a způsob komunikace během zkoušení zletilého a nezletilého studenta?“, na kterou 36,8 % tlumočnicků odpovědělo kladně. Naproti tomu nikdo z učitelů nevedl, že by měl změnit způsob komunikace v případě zkoušení nezletilého studenta.

Tlumočník jako kulturní mediátor

Naprostá většina respondentů (68,42 % a 73,68 %) se vyjádřila ve prospěch tvrzení, že tlumočník musí „vysvětlovat oběma stranám kulturní rozdíly, s cílem předejít nedorozumění“. Je to jeden z projevů činností tlumočnicka, který svědčí o jeho odpovědném přístupu, viditelnosti a snaze předejít problémům v komunikaci. Zároveň tento výsledek ukazuje, že převod kulturních prvků výpovědi je podle dotázaných nedílnou součástí tlumočnického výkonu a tlumočník by tak měl vykazovat nejen příslušné jazykové, ale i kulturní znalosti.

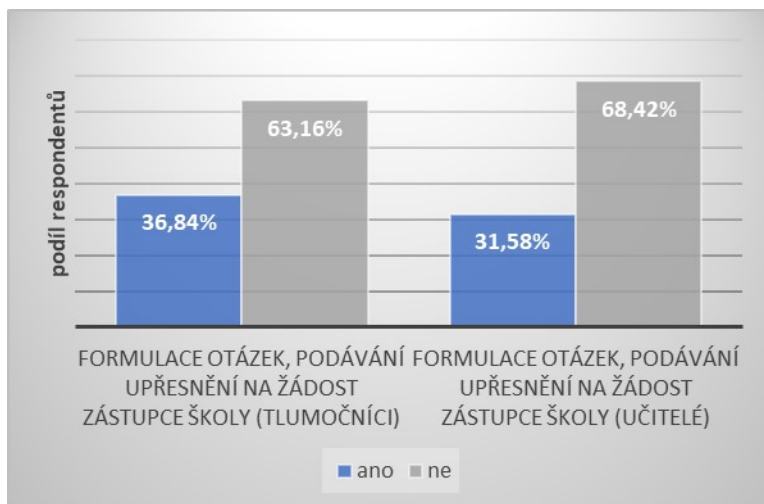
Graf 28: Tlumočník jako kulturní mediátor (všichni respondenti)

Tlumočník jako „odborník“ na projednávanou problematiku

Podobně jako v předchozím případě i u tvrzení, zda má tlumočník „sám formulovat otázky nebo podávat vysvětlení místo zástupce školy, pokud je o to požádán (např. popsat určitý postup, nechat studenta podepsat formulář)“ byly odpovědi v obou skupinách respondentů vyrovnané a celkově převážil názor, že tlumočník by tuto činnost vykonávat neměl (63,16 % a 68,42 %), jak je zřejmé z grafu níže.

Graf 29: Tlumočník jako „odborník“ na projednávanou problematiku (všichni respondenti)

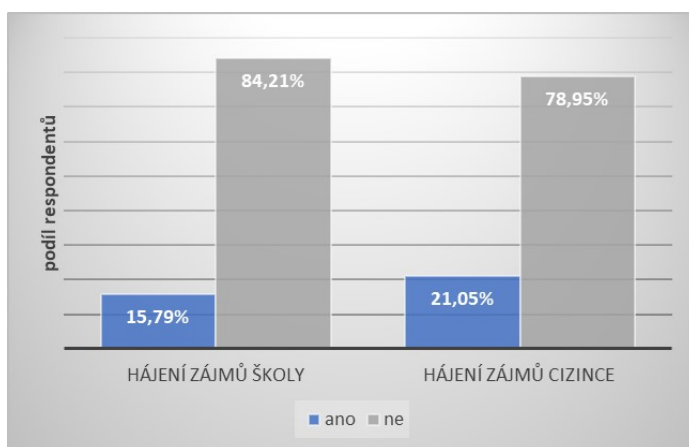

Tlumočník jako obhájce jedné ze stran

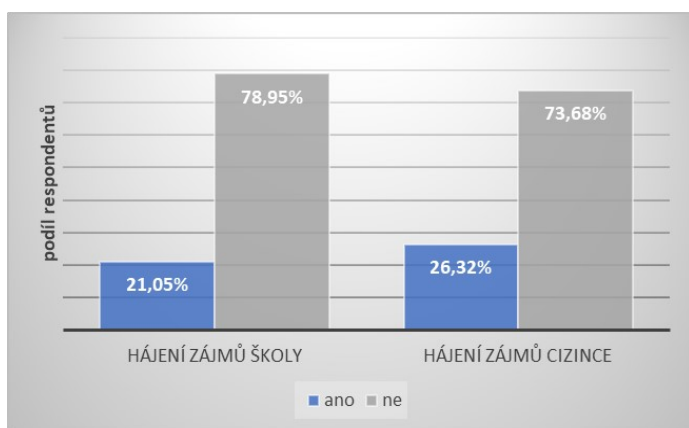
O úloze asistenta školy nebo zástupce studenta se převážná většina dotázaných domnívá, že by ji tlumočník za žádných okolností zastávat neměl. Zajímavé je porovnání odpovědí obou skupin. Větší podíl učitelů než tlumočnicků je ochoten připustit, že by

tlumočník hájil zájmy jedné ze stran, kdežto množství tlumočnicků, kteří jsou ochotní porušit zásadu nestrannosti v zájmu školy je nižší než ve prospěch studenta.

Graf 30: Tlumočník jako obhájce jedné ze stran (tlumočníci)

Graf 31: Tlumočník jako obhájce jedné ze stran (učitelé)

Reakce respondentů na jednotlivá tvrzení o jednání tlumočnicka u zkoušky ukazují, že jak dotazovaní tlumočníci, tak učitelé jsou si plně vědomi toho, že pro efektivní komunikaci nestačí, když tlumočník jen převádí sdělení z jednoho jazyka do druhého a sám se komunikace v podstatě neúčastní.

Respondenti tedy většinou hodnotí kladně, pokud tlumočník zastává úlohu koordinátora komunikace a zprostředkovatele kulturních informací. Přitom v průměru 80 % dotazovaných považují za žádoucí, aby tlumočník převáděl sdělení přesně a co nejdoslovněji, aby působil výhradně jako jazykový zprostředkovatel, nevstupoval do hovoru a zdržoval se vlastních komentářů.

Z výsledků vyplývá, že kromě základní role jazykového zprostředkovatele tlumočníci u zkoušek plní řadu dalších rolí, přičemž k některým projevům těchto rolí část

učitelů zaujala negativní postoj. Největší neshoda se týkala tlumočnických taktik, které vyžadovaly zásahy do obsahu sdělení. Tlumočníci v tomto případě prosazovali aktivnější přístup a pojímali vlastní roli u zkoušek šířeji než učitelé. Na to, že se jedná o správné řízení a činnost tlumočnicků pověřených soudem, závěry jsou poměrně překvapivé.

K tomuto výsledku je však nezbytné přistupovat s jistou obezřetností (stejně jako k dalším, níže zmíněným výsledkům týkajícím se této kategorie respondentů), vzhledem k malému počtu námi analyzovaných zástupců.

Na závěr vzhledem k zavedené praxi na českém „trhu“ jsme se rozhodli sledovat závislost vnímání role tlumočnicka na pracovním jazyku respondenta. Předpokládáme, že tlumočníci, kteří pracují se studenty, převážně ruskojazyčnými, poskytují jim poradenství, pomáhají s vyhledáváním informací a přípravou na zkoušky, budou mít větší tendenci vystupovat v roli obhájce svého klienta a prosazovat větší zásah do tlumočené komunikace v zájmu klienta. To neznamená vyloženě podjatost a porušení právních norem tlumočnickem, ale spíše prosazování aktivní role tlumočnicka, který usiluje o zefektivnění komunikace a kterému záleží na jejím hladkém a bezproblémovém průběhu. Za tímto účelem jsme rozdělili respondenty do dvou skupin: skupina tlumočnicků s pracovním jazykem čeština + ruština (případně v kombinaci s ukrajinštinou, arménštinou nebo běloruštinou) a pracovním jazykem čeština + jiný. Chceme tedy sledovat, zda tlumočníci s ruštinou mají tendenci více odpovídat kladně na zkoumaná tvrzení, tj. zda existuje závislost mezi jazykem tlumočení a aktivním pojetím role tlumočnicka, případně jak je tato závislost silná.

Ověřovali jsme nezávislost mezi dvěma alternativními znaky, tj. pracovním jazykem a kladnou odpovědí na tvrzení o roli tlumočnicka. Primární data pro účely statistického výpočtu byla uspořádaná do tabulek 4x2, tzv. asociační tabulky (příklad jedné z těchto tabulek níže).

Tabulka 8: Asociační tabulka

jazyk	odpověď	četnost
čeština + ruština	ano	76
čeština + ruština	ne	92
čeština + jiný	ano	21
čeština + jiný	ne	39

Hypotézy, které se potvrdí nebo vyvrátí, byly stanoveny následovně:

H0: mezi uvedenými znaky neexistuje závislost

H1: mezi uvedenými znaky existuje závislost

Protože rozsah výběrového souboru respondentů je malý (n=19) pro ověření závislosti byl použit Fischerův faktoriální test, který nám ukáže, zda může platit hypotéza 0 (H0) za podmínek uvedených v asociační tabulce. Výpočty byly provedeny pomocí softwaru pro statistickou analýzu Statistica. Hladina významnosti (pravděpodobnost) byla stanovena na 95 %.

Zkoumali jsme odpovědi respondentů na každé tvrzení zvlášť a všechny odpovědi najednou. Všechny výsledky v podobě výstupů z programu Statistika jsou uvedeny v příloze č. 4 této práce. Statistický program vydává výsledky v podobě p-hodnoty, která je menší, nebo je větší, než je hladina významnosti. Níže uvádíme výsledky jednoho z provedených testů.

Tabulka 9: Odpovědi na všechny otázky souhrnně

Statist.	Statist. : jazyk(2) x odpověď celker		
	Chí-kvadr.	sv	p
Yatesův chí-kv.	1,500088	df=1	p=,22066
Fisherův přesný, 1-str.			p=,10990
Fisherův přesný, 2-str.			p=,17542
McNemarův chí-kv. (A/D)	11,26957	df=1	p=,00079
McNemarův chí-kv. (B/C)	43,36283	df=1	p=,00000
Fí pro tabulky 2 x 2	,0911859		
Tetrachorická korelace	,1562940		
Kontingenční koeficient	,0908092		

Protože p-hodnota je větší než 5 %, nulovou hypotézu nezamítáme, a tedy můžeme tvrdit, že odpovědi na otázku nezávisí na jazyku tlumočení. To neznamená, že alternativní hypotéza (H1) neplatí, pouze s 95% jistotou nezamítáme H0.

Na 5% hladině významnosti se nám nepodařilo ani u jedné otázky prokázat závislost odpovědí na jazyku tlumočení. Tudíž aktivní pojetí role tlumočnicka v našem vzorku nezávisí na pracovním jazyku respondenta.

5.10 Subjektivní vnímání spolupráce mezi tlumočnickými a školami

V této části rozboru dotazníků a rozhovorů se zaměříme na celkové dojmy respondentů z tlumočených zkoušek a spokojenost jednotlivých účastníků se vzájemnou spoluprací.

V dotazníku jsme požádali učitele, aby souhrnně zhodnotili své zkušenosti s tlumočením a vyjádřili se k jednotlivým problematickým jevům tlumočnických projevů. V otázce jsme se pedagogických pracovníků ptali na to, jaké vidí nejčastější problémy

související s prací tlumočnicků u nostrifikačních zkoušek. V tabulce 8 níže jsme se pokusili přehledně zobrazit, s čím se setkávají ve své praxi.

Tabulka 10: Nejčastější problémy tlumočnicků u nostrifikačních zkoušek z pohledu učitelů

Problematický jev	nikdy	výjimečně	občas	často
nedostatečná znalost odborné terminologie	10,53 %	15,79 %	52,63 %	21,05 %
nedostatečná znalost náplně předmětu	10,53 %	31,58 %	57,89 %	0 %
tlumočnické schopnosti	31,58 %	52,63 %	15,79 %	0 %
špatná znalost češtiny	57,89 %	42,10 %	0 %	0 %
zjednodušování	5,26 %	57,89 %	31,58 %	5,26 %
vynechávání	10,53 %	57,89 %	31,58 %	0 %
vysvětlování	5,26 %	52,63 %	42,10 %	0 %

Velký podíl respondentů za velice problematické při práci s tlumočnickem považuje nedostatečnou znalost odborné terminologie a náplně předmětu. Běžně se s tím setkává více než 50 % oslovených učitelů. Spíše výjimečně respondenti kritizují zjednodušování odborných výrazů a vynechávání informací tlumočnickem. V polovině a méně případů učitelé nejsou spokojeni s pokusem o vysvětlování informací nebo otázek, pokládaných zkoušejícími studentům. Méně často se pedagogičtí pracovníci setkávají s nedostatečnými tlumočnickými schopnostmi. Za výjimečný či téměř neexistující problém učitelé označili špatnou znalost češtiny tlumočnickem.

„Ještě je zajímavý efekt, že někteří tlumočníci mají tendenci se doptávat sami toho studenta, protože už sem chodí tak dlouho, že už nás znají, a když ten student neví a my mu dáváme obvykle ty návodné otázky, tak kolikrát sedím a ten tlumočník se ho sám doptává pořád, a někdy musíme říct, zkusíme my, vy máte jenom tlumočit.“ U1

„Spoustakrát už vím, že tlumočí špatně, ale tohle bych řekla u těch odborných zkoušek docela problematicky. Už jsme jako zvyklí i co oni říkají špatně a víme co tím myslí. Někteří jsou fakt hodně poctiví, že se snaží, vedou slovníček na každý předmět, a už vědí, že se to opakuje, si to furt zapisují, a kolikrát dohledá i během té zkoušky, že chce říct to slovo správně, a někteří jsou takoví laxnější. Je to vyloženě tak, že s některým tlumočnickem ráda zkusím a s některými strašně nerada zkusím. (...) Nebo spíš, že je to tlumočník, kterému není dobře rozumět, jakože si tam něco šeptá, nestíhá toho studenta, neumí tomu studentovi říct, aby zastavil, aby přeložil to v klidu, takže se tam ztrácí, a pak je to nepříjemný, protože mi spíš mluví do toho, že já bych už mu mohla rozumět a ještě nestíhá, prostě ta čeština je strašná potom pro toho člověka, nedokáže to vyjádřit.“ U1

„Někdy mají taky problém s těmi odbornými výrazy teda. (...) My je známe, takže někdy nám přijde, že to, co řekne ten student, my si přeložíme líp, než to přeloží ten daný tlumočník.“ U2

„Dokonce v extrémních případech, což také ale je spíš výjimečné, to má vliv na kvalitu a hodnocení té zkoušky, protože když se komise s nostrifikantem nedomluví, není schopen tlumočník přeložit otázky typu jaký je rozdíl mezi vnímáním a čítím, protože nezná ty pojmy v tom daném jazyce, tak je to problém samozřejmě. Naučili jsme se s tím nějak

zacházet, a v podstatě to potom nějak obejdeme nebo nahradíme jinou otázkou, ale kdyby to bylo ve větší míře, tak je to nepříjemné, a většina těch tlumočnicků se trochu přizpůsobuje.“ U3

„A pak ta druhá oblast, kdy někdy ty dámy, co tlumočí, mají tendenci nepřekládat a nechovat se jako tlumočnick, ale chovat se jako člen zkušební komise nebo naopak opatrovník toho zkoušeného a překládají více, než bylo řečeno, nebo doformulovávají, nebo snaží se klást pomocné, návodné otázky, aniž by je řekla zkušební komise, nebo někdy doplňují nebo přeformulovávají text, který ten zkoušený odpovídá, což je vlastně potom zkreslující nebo nespravedlivé, zvláště pak vzhledem k tomu, že třeba v ruštině, kterou my starší celkem ještě dobře umíme, tak tam to pochytím, v angličtině dejme tomu taky, ale pokud dělá nostrifikaci Vietnamec, tak nemáme vlastně vůbec šanci zjistit, jaká ta komunikace ve skutečnosti probíhá, co se k nám z tohoto výsledku dostává.“ U3

5.11 Zkušenosti studentů s prací tlumočnicka

Podívejme se tedy nyní na to, zda a do jaké míry jsou studenti spokojeni se službami tlumočnicka, kterého měli u zkoušky. V otázce „Jak jste vnímali přítomnost tlumočnicka u zkoušky“ 53,7 % dotázaných studentů hodnotí přítomnost tlumočnicka pozitivně, tj. uvedlo, že byli rádi, že vedle sebe měli tlumočnicka, který pro ně tlumočil, 24,4 % si ho vůbec nevšimalo, tlumočnick pro tuto čtvrtinu respondentů byl „neviditelný“, 9,8 % s tlumočenou komunikací mělo problémy, konkrétně s tím, že tlumočnick je rušil a zbytečně poutal na sebe pozornost, 12,2 % nevědělo.

Celkově s prací tlumočnicka zůstalo spokojeno 75,6 % oslovených studentů. Ostatním respondentům jsme formou otevřené otázky dali prostor k tomu, aby se k této službě mohli vyjádřit. Níže uvádíme některé komentáře:

„Simultánní tlumočení mě rušilo.“

„Tlumočnice skoro netlumočila, protože učitelé mi rozuměli rusky, ale když nepochopili jednu otázku a obrátili se na tlumočnicki, ta nevěděla, jak to přetlumočit.“

„Nastala velice nepříjemná situace – tlumočnice nedorazila na moji poslední zkoušku.“

„Tlumočnick mě zstrašoval nízkou úspěšností u této zkoušky.“

„Byla jsem spokojená jen částečně, protože tlumočnice ne vždy zvládla přetlumočit vše potřebné.“

„Vzala peníze za zkoušku z informatiky přesto, že nebylo co tlumočit.“⁴⁷

Z odpovědí studentů, kteří v jedné z otázek uvedli, že od tlumočnicka čekali poskytnutí nápověd a naznačování správných odpovědí u zkoušky (7 studentů, tj. 17,1 %), jsme dále zjišťovali, zda jejich očekávání byla naplněna. Celkem 3 z nich následně uvedlo, že se jim tlumočnick u zkoušky snažil pomoci. Tedy 3 ze 7 studentů, kteří čekali nápovědy od tlumočnicka, jsou přesvědčeni, že jim tlumočnick u zkoušky pomáhal. Zbývající 4 studenti i přesto, že jejich očekávání nebyla zcela naplněna, uvedli, že s prací tlumočnicka

⁴⁷ Vlastní překlad z ruštiny odpovědí z dotazníku pro studenty.

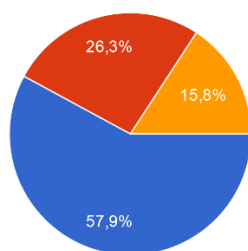
byli celkem spokojeni. Ze získaných odpovědí jsme vyhodnotili, že spokojenost studentů se službami tlumočnicka nezáleží na tom, jestli se tlumočnick snaží bezpodmínečně naplnit přání klienta na úkor vlastní pověsti a porušení zásad nestranného tlumočení, ale na kvalitně odvedené práci, profesionálním vystupování a zodpovědném jednání vůči všem zúčastněným osobám.

Závěrem tohoto oddílu se ještě stručně věnujeme problematice různých názorů na roli tlumočnicka a pokusíme se prozkoumat výhody, které zahraniční studenti spatřují na zkoušce s tlumočnickem. Většina dotázaných studentů (65,9 %) jako hlavní přednost zkoušky s tlumočnickem uvádí důvod jazykový, jinými slovy „není třeba umět pořádně česky“. Těsně nadpoloviční většina (53,7 %) zmínila „morální podporu“, o něco méně dotázaných (43,9 %) vzpomnělo na konzultace a rady tlumočnicka před zkouškou, které jim pomohly se lépe zorientovat u zkoušky a nemít strach z neznámého prostředí. Čtvrtina respondentů (26,8 %) je přesvědčená, že jim u zkoušky pomohly návodné otázky tlumočnicka a že s tlumočnickem je obecně větší šance úspěšně složit zkoušku než bez něj. Každý pátý (22 %) se navíc domnívá, že student může spoléhat na nápovědy tlumočnicka. Sedm dotázaných (17,1 %) tvrdí, že zkouška s tlumočnickem je kratší, protože tlumočení zabírá čas, tudíž student dostane méně otázek. 12,2 % nespatřuje na zkoušce s tlumočnickem žádné výhody. Jeden student (2,4 %) věří, že nostrifikant s tlumočnickem dostane lepší známku a jeden student považuje za výhodu více času na rozmyšlení odpovědi, zatímco tlumočnick tlumočí otázku, které student již rozuměl v češtině.

V dotazníku pro učitele figurovala také otázka, zjišťující vliv přítomnosti tlumočnicka na dobu trvání zkoušky. Z grafu 32 níže je patrné, že většina učitelů (57,9 %) skutečně uznává, že kvůli tlumočení se stihne vyzkoušet méně, časový rozvrh zkoušek se musí dodržovat, proto student s tlumočnickem dostane méně otázek. Čtvrtina (26,3 %) uvedla, že zkouška může být nepatrně delší, taktéž jsou ochotni přistoupit na méně detailní rozbor zkoušené látky a nedbají na precizní tlumočení celé odpovědi studenta. Nejméně pedagogických pracovníků (15,8 %) prohlásilo, že trvá na tom, aby se dané téma vyzkoušelo pořádně, včetně podrobného tlumočení, což zabírá o hodně více času než zkouška bez tlumočnicka.

Graf 32: Odpovědi učitelů

Ovlivňuje přítomnost tlumočnicka dobu trvání nostrifikační zkoušky?
19 odpovědí

- Ne, doba trvání zkoušky je stejná pro všechny neohledně na přítomnost tlumočnicka, tudíž student dostane méně otázek.
- Ano, doba trvání zkoušky se nepatrně prodlouží kvůli tlumočení. Preferuji kratší odpovědi studenta a rychle přetlumočení jen některých úseků.
- Ano, zkouška je významně delší, tlumočení zabírá hodně času. Chci slyšet od studenta podrobnou odpověď a její p...

Během rozhovorů jeden z oslovených učitelů poznamenal k tomuto tématu:

„Nemám zkušenost s tím, že by tady byl student, který je bez tlumočnicka a hovoří velmi dobře česky. Tím pádem buď je s tlumočnickem, tím se to lehce zdrží tím, že je tam ten tlumočnick anebo je bez tlumočnicka a mluví špatně česky, to znamená, že se ta zkouška tím stejně zdržuje. Takže neřekla bych, že je tam nějaký výrazný rozdíl.“ U1

Ze získaných odpovědí učitelů jsme vyhodnotili, že domněnka některých studentů o tom, že zkouška s tlumočnickem je kratší a stihne se vyzkoušet méně látky, se nám částečně potvrdila. Na některých školách k tomu skutečně dochází, ale nelze tvrdit, že se jedná o jakési pravidlo, a žádný student, který půjde na zkoušku s tlumočnickem, by na to neměl spoléhat.

Vzhledem k malému vzorku však nelze usuzovat, jaká je situace všeobecně, ať už na školách v Praze či jinde v České republice. Tyto výsledky ovšem naznačují určité obecné tendence, které jsou příznačné pro tento typ tlumočení.

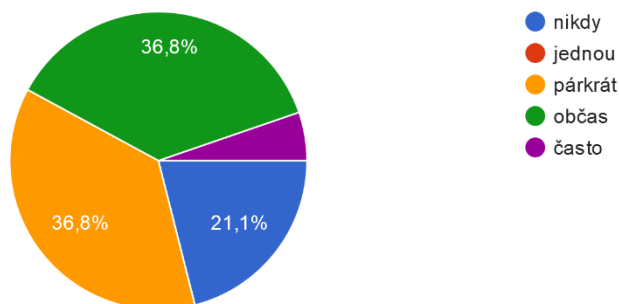
5.12 Řešení případných problémů u zkoušky

Pro získání detailnější analýzy jsme se formou různých typů otázek (otázky s možností výběru a otevřené otázky) snažili zjistit, jak se na školách řeší případné problémy u zkoušky související s prací tlumočnicka. Na základě osobního pozorování a diskusí, vedených s učiteli a tlumočnickými, jako jeden z problematických bodů jsme vytipovali skutečnost, že učitele podezírají tlumočnický z nápověd studentům, ať už z jazyků, kterým nerozumějí vůbec, tak i z jazyků, kterým rozumějí jen částečně. Proto se v této kapitole zaměříme na rozbor případné pomoci studentovi u zkoušky a řešení stížností na činnost tlumočnicka. Taktéž se zaměříme i na jiné problematické aspekty, u kterých budeme vycházet především z hloubkových rozhovorů s tlumočnickými a učiteli.

To, že se téma nápověd skutečně řeší mezi učiteli a tlumočníky, potvrzují výsledky otázky, ve které jsme se učitelů ptali na to, zda se setkali s nápovědou tlumočnicka u zkoušky.

Graf 33: Odpovědi učitelů

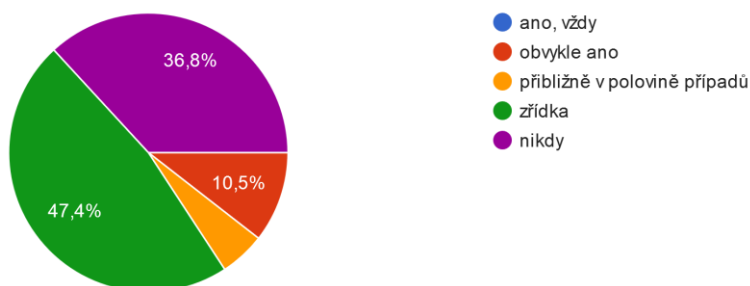
Všiml/a jste si někdy pokusu o nápovědu ze strany tlumočnicka?
19 odpovědí

Tlumočníci odpovídali na podobnou, avšak trochu jinak položenou otázku: „Stává se, že se s Vámi student před zkouškou snaží domluvit na systému poskytování nápověd?“ Získané odpovědi tlumočnicků shrnuje graf 34 níže.

Graf 34: Odpovědi tlumočnicků

Stává se, že se s Vámi student před zkouškou snaží domluvit na systému poskytování nápověd?
19 odpovědí

Z těchto grafů můžeme vyvodit dva hlavní závěry: většina učitelů zřídka nebo běžně podezírá tlumočníky z pokusů o nápovědy, zatímco samotní tlumočníci jsou pravidelně vystavováni tlakům svých klientů, kteří chtějí, aby tuto činnost u zkoušky vykonávali. Tlumočníci během rozhovorů tuto skutečnost potvrdili.

„Ano, samozřejmě, byli studenti, kteří říkali, že mě prostě zaplatili a musím jim pomoci. A většinou to byli studenti z Kazachstánu, kteří mysleli, že si můžou zaplatit všechno. Záleží, odkud přijel student.“ T1

„Jako stává se to, třeba u Kazachů, jsou trochu slabší, tak jako stává se, že se na to ptají, já to prostě vysvětluji tak, jak to je, že to absolutně není možný a všechno je v rukou tý komise a záleží na nich.“ T3

„Já myslím, že student moc dobře ví, jaká je role tlumočnicka u zkoušky. Prostě studenti zkoušejí všechno možný, a když se nepřipraví, tak s tím prostě nic nenaděláš. Tak hledají tlumočnicka, který jim s tím pomůže, nevím, možná se najde někdo, kdo mu řekne, že mu pomůže, ale ve skutečnosti mu není jak pomoci. Je to spíš takový tah, ale já jim dopředu řeknu: když se nepřipraví, tak to neudělají.“ T3

„V jednom případě jsem se setkal i s vážně míněnou objednávkou nápovědy, kdy se se mnou dotýčný student chtěl sejít pár dní před testem, abychom se domluvili, jakým způsobem mu budu naznačovat správné odpovědi. Tuto zakázku jsem odmítl, ale vím o tom, že na pár školách již došlo k incidentům, kdy byla taková nepřipustná nápověda odhalena a kdy byl dokonce student kvůli tlumočnickovi od zkoušky vyhozen.“⁴⁸

K nedorozuměním a neshodám mezi učiteli a tlumočnickými často dochází u jazyků, kterým učitelé částečně rozumějí, ovšem ne natolik, aby dokázali rozeznat eventuální nuance a jazyková specifika. Zdánlivá podobnost slovanských jazyků může způsobit situace, které vedou ke špatnému pochopení obsahu sdělení, v některých případech podobně znějící slova dokonce mají úplně opačný význam (tzv. falešní přátelé). Jedna z tlumočnic popsala příklad s ruštinou, kvůli kterému byla neprávem obviněna z nápovědy studentovi.

„Jednalo se o zkoušku z biologie, otázka učitelů zněla: „Jak se nazývá čínský brouk, který vyrábí hedvábní?“ (pozn. autorky: odpověď je Bourec morušový). Otázka byla přetlumočená jako: „Как называется жук, который делает шелк?“ Dále následovala odpověď studenta: „Шелкопряд.“ T1

Je také běžné, že učitelé před zkouškou varují tlumočnickovy, že rozumějí tomuto jazyku a případný pokus o nápovědu rychle odhalí.

„U tý biologie byla taková situace, zazněla poznámka, že my tady umíme rusky, takže nesmíte napovídat. Což bylo pro mě takový nepřijemný, protože se vlastně zatím ještě nic nestalo, už jako dopředu počítali s tím, že budu nějak pomáhat studentce.“ T2

S jednou tlumočnickou jsme se během rozhovoru dotkli tématu, jestli se tlumočnick má zastat studenta, pokud považuje otázku učitele za nekorektní a jeho jednání za nespravedlivé vůči studentovi⁴⁹. Respondentka popsala případ, který nastal na jednom gymnáziu v roce 2014. Na zkoušce ze zeměpisu zazněla otázka, týkající se dění na

⁴⁸ Netlumočnická role tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <http://ruskyjazyk.cz/netlumocnicka-role-tlumocnika-u-nostrifikacnich-zkousek/>.

⁴⁹ Citaci rozhovoru zde neuvádíme z důvodu jeho expresivity a zmiňování jmen a osobních údajů respondenta, které by mohli prozradit jeho totožnost. Přepis rozhovoru je na požádání k nahlédnutí u autorky práce.

poloostrově Krym. Poté, co tlumočnice upozornila na nevhodnost otázky, byla hned odstraněna od zkoušky s následující stížností řediteli školy a zákazem tlumočení na tomto gymnáziu. Jeden z dotázaných tlumočnicků se k této situaci vyjádřil takto:

„Před studentem bych to neudělal nikdy. Možná že bych někde stranou prostě s tím učitelem něco řekl nebo na něco upozornil, nebo třeba do budoucna, ale jako před studentem bych to asi nedělal. (...) Takže já se snažím dělat, co je v zájmu toho studenta a tohle to není. Zastávat se ho prostě, opravovat jednoho člena komise, to se nedělá, i kdybyste si myslela, že by bylo něco nekorektního, mohl bych to říct nějakým způsobem jen tak, jako abych odlehčil atmosféru, ale jako doopravdy, že bych se ho zastal a opravdu bych řekl „ne takhle to nemůžete“, to bych neudělal. Takže je tady zase ta neutrální role toho tlumočnicka. Tam prostě jako kdybych tam nebyl. A cokoliv podobného by vnímal ten učitel velice nepříjemně a udělal by na ten způsob něco jiného, takže by to mělo úplně jiný efekt. Jako zažil jsem to u jiných tlumočnicků, ale většinou to jsou tlumočníci, kteří prostě netlumočí, špatně tlumočí, snaží se třeba někde něco pomoci, končí to tím, že je tam prostě nepouštějí, mají zákaz vstoupit na půdu toho gymnázia. A většinou ředitelé mají s nimi strašný pohovory a píšou na ně stížnosti na magistrát, a opravdu potom nemůžou na ty gymnázia chodit, protože to si nemůže ten tlumočnick dovolit, i kdyby si myslel, že má stokrát pravdu, tak to nemůže do toho zasahovat. (...) To ten tlumočnick nemůže komentovat. Nemůžete k tomu vyjádřit žádný vztah. Moje pozice a pozice kolegů, kteří se opravdu tomu věnují, tak je taková, že je to kontraproduktivní. To je vlastně její případ. Protože ona si tím strašně uškodila. To je prostě kontraproduktivní, protože pokud nechcete toho studenta poškodit, tak to rozhodně nedělat. Protože opravdu ten tlumočnick musí být neutrální. Nesmí do toho zasahovat.“ T3

Negativní zkušenosti škol s tlumočnickými vedou k tomu, že se mění pravidla a podmínky zkoušek. Řada škol odstoupila od písemných zkoušek a přešla na ústní mj. z důvodů nápověd tlumočnicků studentům u písemných zkoušek. Ředitel školy může upravit podmínky skládání zkoušek s tlumočnickem, včetně zákazu účasti tlumočnicků na písemných zkouškách. Některé školy zakazují tlumočnickům sedět vedle studenta během přípravy, poté, co tlumočnick přetlumočí otázky, musí čekat na chodbě. Aby tím student nebyl poškozen, některé školy mají připravený seznam otázek rovnou v cizím jazyce, nebo někteří tlumočníci předkládají znění otázky v písemné podobě, aby ji nostrifikant měl po celou dobu přípravy k dispozici a nebyl odkázán na to, co si stihl zapamatovat z ústního překladu.

„Ty testy probíhaly i v Praze, určitě vím, že to bylo v gymnáziu (...), pak to bylo v gymnáziu na Praze 5 (...), ale to se neosvědčilo, tam si myslím že ty zkoušky nejsou úplně objektivní, takže oni od toho potom ta gymnázia opustila, hlavně potom tam byla otázka, aby tlumočníci jim někdy nepomohli, protože by museli tam všechno hlídat, takže i ty školy si to uvědomily, jako jsme o tom s nimi hovořili, třeba s řediteli škol, takže to přestali dělat. Takže jsou v podstatě ty zkoušky ústní a buď teda s tlumočnickem, nebo bez. Měli tam otázku a 4 možnosti a zadání zakroužkujte správnou odpověď. Takže tlumočnick tlumočil otázku, pak přetlumočil ty varianty a student to zakroužkoval anebo prostě se šlo dál a pak ještě jednou mu to přetlumočil, protože tomu třeba nerozuměl, ale tahleta varianta bohužel není šťastná, protože je tam samozřejmě snaha ze strany těch studentů a potom i

někteří tlumočníci, kteří nejsou úplně poctiví a nedělají to jak by měli, protože vlastně tady se předpokládá, že ten tlumočník prostě složil přísahu a měl by jenom tlumočit a ne k tomu poskytovat nějaké komentáře nebo nějak pomáhat tomu studentovi. Takže oni od toho opustili. Což si myslím, že je úplně správné.“ T3

„Záleží, jestli to povolí komise. Někdy povolí, někdy ne. V jedné škole mi řekli, že nechtějí, aby tlumočník seděl vedle studenta, když se připravuje, protože tlumočník napovídá. Právě to je ten problém mezi soudními tlumočníky a učiteli. Učitel nemůže pochopit jednu jedinou věc. Že jsme dali slib a nechápu, proč bychom nedodržovali ten slib, když můžeme přijít o licenci.“ T1

„Oni se i dost snaží ti studenti jako často toho tlumočníka využívat jako nápovědu, protože předpokládají, že nerozumíme, co si spolu říkají, takže jako dost často zkouší i vlastně jakoby na tom potítku kde se připravují, proto už máme dneska, že ten tlumočník musí být na chodbě.“ U1

„Několikrát jsme tlumočníky, asi dvě dámy byly takový jako maminy, které se snaží napomáhat, tak několikrát jsem je ostře napomínal, že prostě nemůžou, několikrát třeba u zkoušky, kde je to kombinované, kde je nějaké písemné zadání anebo v informatice, kde zpracovávají úkol na počítači, tam je to komplikované, protože samozřejmě odchytil, aby ten tlumočník za toho člověka neřešil ani část toho úkolu, ale jenom mu opravdu přeložil to zadání, s tím jsme ze začátku bojovali a museli jsme to udělat tak, že prostě ty tlumočníky posíláme pryč, řekneme tady je zadání úloh, přeložte mu nebo ať si to přečte, dnes už máme i ty zadání v cizích jazycích, takže necháme tam toho tlumočníka jenom chvilku na začátku a pak ho pošleme pryč s tím, že přijde až na tu praktickou zkoušku, protože ty zkušenosti nebyly dobré. Protože když tam vedle něj třeba 20 min seděl, zatímco student se připravoval, tak mu tam někteří pomáhali řešit.“ U3

V souvislosti s tímto zjištěním jsme dále zkoumali, jak učitelé řeší odhalené pokusy o nápovědy a jaké k tomu mají nástroje.

„Učitelé si na ně můžou stěžovat na magistrát nebo na jakýkoliv jiný úřad, můžou si stěžovat na KST, můžou si stěžovat k soudu, který jmenoval toho tlumočníka. Ve výsledku mu hrozí i ztráta oprávnění, protože nejdřív je tam napomenutí, pak je tam nějaká sankce, ať už peněžité nebo nějaká jiná, tam se to vyřizuje v rámci správního řízení. Znam tlumočníky, kteří chodí teda, ale už tímhle tím si prošli, že vlastně na ně byly stížnosti na magistrát a měli napomenutí atd. Někam ještě teda chodí, někde už prostě mají zákaz. Magistrát prostě vezme tu stížnost a pošle ji dál k soudu, který toho tlumočníka jmenoval, a pak se to dostane buď na KST a potom třeba k tomu jmenovacímu soudu, ale ten zákaz, aby tam tlumočník chodil, může vydat i ředitel té školy.“ T3

Učitelé vždy hlídají, aby od tlumočníka nezaznělo více informací, než vyslovil student. Pokaždé kdy se jim zdá, že tlumočník odpovídá místo studenta, snaží se ho na to ihned upozornit.

„Napomenutím tlumočníka. Oni to ani dost často nedělají schválně, je to taková spíše jako tendence v tu chvíli. Ale zase ne tak často. I vědí, že to nesmí dělat.“ U1

„No spíš mám pocit, že někdy někteří tlumočníci i něco řeknou navíc, něco přidají. (...) Když se nám to zdá, tak okamžitě řekneme, že je nutné, aby překládal pouze to, co říká ten student, jinak ukončíme zkoušku, to se ale stává výjimečně.“ U2

„Kdyby ten tlumočník to přehnal, tak riskuje sám svoji dobrou pověst a my vlastně máme možnost někdy, když jsme viděli, že je to přes hranu, tak tu zkoušku ukončit nebo toho tlumočníka vykázat.“ U3

Také v dotazníku učitelé měli prostor, aby se vyjádřili k tomu, jak by řešili nebo jak řeší nevhodné chování tlumočníka (např. podezření z nápověd). Většina dotázaných pedagogických pracovníků volí mírnější přístup, tedy buď upozornění, nebo domluvu na místě, několik učitelů by jako řešení volilo ukončení zkoušky s podáním stížnosti na krajský úřad. Níže uvádíme několik odpovědí učitelů:

„Ukončení zkoušky s výsledkem neprospěl.“

„Ústní upozornění, případně podání stížnosti na MHMP.“

„Zrušení zkoušky, nový termín pro studenta s jiným tlumočníkem.“

„Domluva, pokud by nepomohla, vyloučil bych ho od zkoušky, podal bych pak zprávu KÚ.“

„Upozorním tlumočníka na problém s tím, že v případě jeho opakování mu nebude umožněno u nás tlumočit.“

„Napomenutím, v krajním případě vykázáním a zákazem další činnosti na naší škole.“

„Společná domluva po zkoušce, ideálně předcházet tomu krátkou domluvou před zkouškou.“

„Nikdy nejsem předsedou, toto řeší ředitelka, případně její zástupkyně, které zkoušení předsedají“ aj.

Vzhledem k nízké poptávce po jiných jazycích tlumočení než je ruština (příp. ukrajinština) na českém trhu je velký problém najít tlumočníka na nostrifikační zkoušky z takových evropských jazyků jako je např. španělština, němčina, portugalština, italština a další světové jazyky. Jednak studenti, mluvící těmito jazyky, nostrifikují vzdělání v České republice jen výjimečně, jednak kvůli nízké poptávce se tomu věnuje malé množství tlumočnicků z důvodu objemové a obsahové náročnosti předmětu tlumočení. Kvůli dvacetiminutové zkoušce se tlumočník musí naučit celou látku české střední školy, dokonale se vyznat v odborných termínech z každého předmětu a umět se orientovat v dané látce natolik, aby byl schopen rozeznat i drobné nepřesnosti. Navíc standardní finanční odměna za jednu tlumočenou zkoušku není pro zkušené tlumočnický nijak lákavá, pohybuje se v průměru kolem 1000 korun.⁵⁰

„Někteří, třeba ty angličtináři nebo takhle se nechtějí na to učit. Jako znám. Protože tu biologii, chemii, fyziku tak se to musíš naučit. Třeba někdo nechce se to učit, tak prostě netlumočí. Jsou takoví. Jako zas těch tlumočnicků není tolik, kteří tam chodí. A když už teda ten tlumočník chce, aby to pro něj bylo zajímavý, ten výdělek, tak musí chodit často. Takže je tam otázka, když už teda tomu věnuje ten čas, aby se připravil na ty předměty, tak aby měl ty zakázky, ruku v ruce to musí jít, musí jak teda ta příprava jít, tak i vlastně musí

⁵⁰ Tyto informace autorka získala v rámci diskusí vedených s tlumočnickými různými jazyků během dotazníkového šetření na veřejných tlumočnických akcích.

mít ty studenty, to není tak lehký. Sama jste o tom mluvila o těch jazykových školách, že posílají už prostě ke zkušeným tlumočnickům.“ T3

Jedna tlumočnice v rámci dotazníkového šetření uvedla, že po špatné zkušenosti nostrifikační zkoušky tlumočit přestala.

„Nelíbí se mi občas příliš tvrdý, neúprosný až nelidský přístup zkoušejících. V mém případě (zatím prvním a posledním) se jednalo o 25letou studentku, která se připravovala na studium lékařství, maturovala před x lety, uspěla u zkoušky z informatiky a zeměpisu, u zkoušky z občanské nauky si vylosovala otázku z oblasti estetiky, kterou nemohla zodpovědět a i když usilovně žádala o možnost dostat jinou otázku, bohužel neuspěla. Na zkoušky přiletěla z Kazachstánu, déle tu zůstat nemohla, a tak byl všem nadějším konec. Od té doby na zkoušky nechodím.“ Dotazník pro tlumočníky č. 10

Dále jsme předpokládali, že z důvodů spolupráce jazykových škol s konkrétními tlumočníky a vzhledem k objemu a obsahové náročnosti předmětu tlumočení tlumočnicků, kteří se zabývají tímto typem tlumočení, bude relativně málo, respektive to nedělá každý jmenovaný tlumočnick. Tato domněnka se nám potvrdila: nostrifikační zkoušky většinou tlumočí stejní tlumočníci, což má na druhou stranu pozitivní vliv na kvalitu tlumočení.

„Já bych řekl, že v každém jazyce, tak třeba v tý angličtině bych počítal, že jich bude tak maximálně 5, možná o něco víc, u tý ruštiny, to si myslím, že taky tak těch 10 aktivních plus nějací další, ale zase teda pro Prahu, v Brně tam je taky já nevím jestli 5–7 tlumočnicků, tak jako v jiných regionech tam je jich samozřejmě míň, kteří chodí na tu nostrifikaci, tam po jednom nebo po třech v těch krajích.“ T3

„A chodí většinou stejní tlumočníci?“

„Ano. Známe je už léta, chodí k nám v podstatě skupina asi čtyř lidí, kteří se tady střídají pořád ty samí.“ U1

„Většinou ty, co chodí, tak už chodí pravidelně, to jsou 3–4 tlumočníci, kteří chodí pravidelně, takže se už známe během těch dvou let, co vlastně nostrifikace z chemie dělám.“ U2

„Tlumočnick tam sehraje opravdu velmi výraznou roli. Setkáváme se s odlišnou kvalitou toho tlumočení, která závisí i někdy na těch tlumočnicích, i když se to už docela zlepšilo, protože ta škála těch lidí, kteří přicházejí, se stále opakuje a není příliš široká, myslím, že tak jako 6 až 10 lidí tady chodí, přičemž někteří jako tady pán (...), co tu byl teď, jakoby chodí v podstatě úplně pravidelně, a někteří třeba přijdou výjimečně jednou za rok, za půl roku.“ U3

„Máme většinou trvalé tlumočnický, znají postupy a zjednodušují průběh zkoušek. Jsme s nimi spokojení. Např. vědí, že rozumím rusky, takže mlčí a já se na ně obracím, jen pokud zcela neporozumím detailům, zároveň já mluvím česky a oni to tlumočí studentům. Pokud se někdy vyskytne nezkušený tlumočnick, komplikuje celý proces (setkali jsme se s tlumočnicí z čínštiny, která studentům nebyla schopná ani správně přetlumočit zadání, které měli vypracovat, a neznala terminologii). Není jasný postup, co pak dělat, když by student zkoušku nesložil zcela vinou tlumočení (v praxi jsme řešili tak, že jsme jim dovolili zkoušku opakovat – domluva prostřednictvím překladače Google přes angličtinu).“ Dotazník č. 12

Jak již bylo zmíněno výše, téma nostrifikací se řeší i v prostorách Komory soudních tlumočnicků. Mezi magistrátními úředníky odboru školství, mládeže a sportu a členy představenstva komory probíhá úzká spolupráce v otázkách řešení problematických otázek, zavádění nových změn a obecných perspektiv pražských nostrifikací. Pověření členové představenstva organizují semináře o nostrifikacích pro své členy, poslední XIV. česko-ruský terminologický seminář a obecný seminář pro soudní tlumočníky a překladatele ze všech jazyků o nostrifikacích probíhal ve dnech 2. a 3. června 2017. Jeden respondent z KST upozornil nás na to, že se na podzim 2020 chystá další.

„Potřebujeme prodiskutovat, jaká je perspektiva, co teda dál. Tam se vlastně řeší i stížnosti na soudní tlumočnický, pokud tam byly nějaké špatné překlady. (...) Prostě oni [magistrátní úředníci] si čas od času připraví ty svoje podněty nebo stížnosti, a my je potom takto řešíme. A já za komoru jsem pořádal a teď budu pořádat seminář o nostrifikacích, protože se tomu věnuji, ale tam řešíme takové problematické jevy.“ T3

5.13 Analýza výsledků dotazníkového šetření a rozhovorů

Následující kapitola se zaměří především na vyhodnocení a shrnutí výsledků výzkumu.

Pro náš výzkum jsme zvolili homogenní vzorek rusky mluvících studentů, kteří v rozmezí tří let absolvovali jazykové kurzy češtiny na stejné jazykové škole. Domníváme se, že tento vzorek je dostatečně reprezentativní z toho důvodu, že drtivá většina nostrifikantů pochází ze stejných zemí jako naši respondenti ve výzkumu a absolvuje podobný typ přípravných kurzů. Vzorek respondentů učitelů se taktéž vyznačuje značnou homogenitou, jelikož se z velké části jedná o vyučující z gymnázií. Tlumočníci jsou zastoupení s různými jazyky, nicméně s převahou tlumočnicků s ruštinou. Přesto na výsledky výzkumu musíme pohlížet s určitou rezervou a vzorek nemůžeme s jistotou označit za zcela statisticky reprezentativní vzhledem k poměrně nízkému počtu respondentů a rozdílnému zastoupení všech skupin. Navíc v různých jazykových kombinacích a na různých typech škol situace může být trochu odlišná.

V rámci dotazníkového šetření se nám potvrdil předpoklad o zemích původu zahraničních studentů. Výsledky dotazníků se shodují s údaji Českého statistického úřadu, které uvádíme na začátku teoretické části. Nejvíce zahraničních uchazečů o studium na českých vysokých školách, kteří potřebují nostrifikaci, pochází ze zemí bývalého Sovětského svazu, většinou se jedná o ruskojazyčné studenty, příp. studenty ovládající ukrajinštinu, běloruštinu, kazachštinu aj. Tento fakt vysvětluje vysokou poptávku po tlumočnicích s ruštinou, ostatní jazyky jsou poptávány na nostrifikaci málo nebo výjimečně.

Oslovené školy ve svém školním řádu nemají žádná pravidla pro tlumočníky, která by stanovila jejich povinnosti a roli u zkoušky, ani neposkytují pro své učitele manuál nebo školení pro práci s tlumočnickem. Zkoušející učitelé často nevědí, jak se zachovat v problematických situacích, nevhodné chování tlumočnicka řeší na místě podle situace a vlastního uvážení. Většina volí napomenutí tlumočnicka, v závažnějších případech může být vydán ředitelem školy zákaz tlumočení v dané škole nebo podána stížnost na odbor školství na krajském úřadě nebo Komoru soudních tlumočnicků.

Ze zkušeností některých respondentů z řad studentů na určitých zkouškách není potřeba mít tlumočnicka, i když nostrifikant neovládá dostatečně češtinu. Například zadání na zkoušce z informatiky je ve většině škol praktické na počítači a několik studentů

uvedlo, že tlumočnick nemusel tlumočit vřbec nic. I přesto ho řást oslovenřch studentř na svř zkouřce z informatiky mřla. Předpokládáme, ře buř z neznalosti, jak zkouřka probřhř, nebo z jinřho řřvodu, kterř zahrnuje pouze jazykovou řlohu tlumořnicka.

Z toho zjiřtřnř a z odpovřdř studentř na nřkterř otřzky vyplřvř, ře studenti si berou ke zkouřce tlumořnicka řasto z jinřho řřvodu, neř je neznalost řeřtiny. Studenti napřříklad volř mateřskř jazyk, protože se v nřm umřjř lřpe vyjřdřit, spolřhřj na to, ře zkouřka s tlumořnickem bude jednoduřř a kratři nebo vřř tomu, ře tlumořnick pomřře vyřeřit u zkouřky jakřkoliv problřm. O tom, ře prostřednictvřm tlumořnicka studenti řeřř i jiné obavy neř jenom nedostateřnou znalost řeskřho jazyka, svřdřj odpovřdř dotazovanřch, kterř hodnotř svoji řroveň řeřtiny jako dostateřnou pro břřnou komunikaci. Uřitelř navřc uvedli, ře nostrifikanti řasto mluvř a odpovřdřj sami řesky i přesto, ře majř tlumořnicka. Pro oslovenř uřitele takř není problřmem rozumřt zkouřenřmu, kterř mluvř řpatnř řesky. Vřtřinou se mu snařj vyjřt vřřřic a chovřj se k nřmu s pochopenřm.

Z rozhovorř s tlumořnickř vyplřvř, ře spoluprřce s jazykovřmi řkolami je pro nř velkou vřhodou a zpřsobem zajiřtřnř střlřho přřsunu zakřzkek. Studenti takř ořekřvřj a obřas dokonce vyřzadřj „přřdanou hodnotu“ od tlumořnicka, kterř přesahuje rřmec pouze jazykovřch sluřeb a zahrnuje takř informovřnř o přřbřhu zkouřky, odpovřdřnř na otřzky, poskytnutř materiřlř, pomoc s přřpravou na zkouřku, komunikace se řkolou atd. Tlumořnick proto řasto přebřrř řast přřce pedagogickřho pracovnřka nebo jakřhosi asistenta studenta. Uřitelř se k třto řinnosti tlumořnickř vyjřdřili kladnř, vřtřina z nich souhlasř s informovřnřm studentř tlumořnickem přřd zkouřkou o jejřm přřbřhu, zpřsobu poklřdřnř otřzek a praktickřch zřleřitostech a takř s morřlnřm povzbuzenřm a uklidnřnřm studenta.

Na druhou stranu pouze třřtina studentř vnřmala tlumořnicka jako neutrřlnřho jazykovřho zprostředkovatele, ostatnř řekali od tlumořnicka morřlnř podporu, pomoc a nřpovřdřy, a takř nevdřdřli, jak s tlumořnickem pracovat, mřli strach z jeho přřtomnosti a z toho, zda vřbec bude schopnř sprřvnř přřtlumořit vře potřebnř.

Co se třřce vnřmřnř role tlumořnicka přřmo u zkouřky, pomřrnř velkř řast respondentř hodnotř jako řřdoucř tlumořnickovy aktivity, kterř jsou projevem koordinacnř řlohy v komunikaci. Podle vřtřiny uřitelř a tlumořnickř je dobrř, kdřř tlumořnick přřeruř řeřnicka, pokud to považuje za prospřřnř pro cřl komunikace, naprostř vřtřina se domnřvř, ře je sprřvnř, kdřř tlumořnick upozornř primřrnř řastnřky komunikace na to, ře mezi nimi dochřzř k nedorozumřnř, naopak velkř řast respondentř považuje za nevhodnř, kdřř

tlumočnická vstupí do komunikace s vlastní otázkou, jejímž cílem je získat od primárních účastníků upřesnění nebo objasnění.

Respondenti také hodnotí jednoznačně kladně úlohu zprostředkovatele kulturně vázaných informací. Podle naprosté většiny je správné, když tlumočnická vysvětluje skutečnosti vyplývající z kulturních rozdílů, aby se předešlo nedorozumění.

Pokud jde o úlohu spočívající ve zvyšování efektivity komunikace (která zasahuje i do obsahové stránky promluv účastníků), názory tlumočnicků a učitelů na jednotlivé projevy této role se různí. Zatímco učitelé zásadně odmítají jakýkoliv zásah tlumočnická do obsahu sdělení, část tlumočnicků považuje za žádoucí, když tlumočnická zjednodušuje učitelův projev a vysvětluje studentovi odborné termíny. Souhlasné a nesouhlasné názory tlumočnicků jsou ale poměrně vyrovnané.

Většina respondentů však není ochotna přijmout role, které přesahují rámec tlumočnického výkonu jako takového. Velká většina dotazovaných zastává názor, že tlumočnická by měl být neutrální a neměl by plnit roli zástupce či obhájce jednoho z primárních účastníků komunikace. Neměl by tedy hájit ani zájmy školy, ani zájmy studenta.

Rozhodně negativně se respondenti staví také k roli „odborníka“, v níž tlumočnická, který je dobře seznámen s průběhem nostrifikací, na pokyn zástupce instituce samostatně formuluje otázky či vysvětlení, tedy netlumočí, ale je autorem sdělení.

5.14 Diskuse

Cílem této kapitoly je odpovědět na jednotlivé výzkumné otázky a zanalyzovat celkové závěry, které byly na základě zkoumaných dat učiněny. Na konci bude uvedeno doporučení pro praxi.

Zajímavým zjištěním ve výzkumu role tlumočnicka u zkoušky bylo to, že jak tlumočníci, tak i učitelé připouštějí roli koordinátora komunikace a kulturního informátora. Zároveň se ukázalo, že u zkoušky není přípustné, aby tlumočnick zasahoval do obsahu sdělení, hodnotil odpovědi studenta nebo hájil zájmy jedné ze stran. Tímto se nám podařilo prokázat, že i soudní tlumočnick, který působí ve školním prostředí, může být aktivním účastníkem komunikace a jeho role je pojmána širěji než role pouhého jazykového zprostředkovatele. Toto pojetí je charakteristické pro kontext komunitního tlumočení, kde je tlumočnick jedinou osobou znalou obou zastoupených kultur a je schopný vysvětlit případné nesrovnalosti a nedorozumění vycházející z odlišných systémů v zemích původů účastníků komunikace. Aktivní pojetí role tlumočnicka v našem výzkumu nezáleželo na pracovním jazyku respondenta.

Z této části dotazníku taktěž vyplynulo, že tlumočnick věnují zvláštní pozornost pochopení významu sdělení studentem, tedy občas přistoupí na zjednodušení odborných výrazů. Tlumočnice 1 v rozhovoru dokonce tvrdí, že tlumočnick ví lépe, jak položit otázku, aby jí student porozuměl.

Důvodem tohoto jednání může být jednak to, že tlumočnick přistupuje ke studentovi jako ke svému klientovi a usiluje o hladký a bezproblémový průběh komunikace, jednak fakt, že tlumočnick mohou být zároveň svým povoláním pedagogové (jako Tlumočnick 1 a Tlumočnick 3 z rozhovorů), a během zkoušky uplatňují vlastní přístupy ke zkoušení studentů. První projev může být výsledkem volby určitých tlumočnických strategií, které berou ohled na cílového příjemce a pomáhají zajistit co nejsrozumitelnější převod sdělení (např. strategie KISS), kdežto druhý projev může být považován za zásah do zkušební taktiky vyučujícího a napovídání studentovi u zkoušky. Troufneme si říci, že pomoc studentovi u zkoušky nebo zásah do průběhu zkoušky je kontraproduktivní, a jak ukazují příklady z praxe, škodí jak studentovi, tak i tlumočnickovi samotnému.

Jako v každém oboru se i zde tlumočnick snaží specializovat a věnovat se jedné konkrétní oblasti, v níž dlouhodobě působí. Vzhledem k tomu, že většina studentů dostává kontakty na tlumočnick od své jazykové školy nebo dává na doporučení svých známých a

kamarádů, dalo by se říct, že se jedná o svým způsobem uzavřený systém, ve kterém z větší části působí stejní aktéři (stejní učitelé a tlumočníci). To neznamená, že student nemůže oslovit jakéhokoliv soudního tlumočníka, jak ale ukazují výsledky našeho výzkumu, samostatnému vyhledávání tlumočnicků na seznamu Ministerstva spravedlnosti nebo přes Komoru soudních tlumočnicků se věnuje velice malé procento nostifikantů.

Potvrdili to i samotní tlumočníci a pedagogové, že se u zkoušek střídají „stejně tváře“. Můžeme proto spekulovat o tom, že v některých školách dlouhodobě působí prakticky stejní tlumočníci. Tato dlouhodobá „spolupráce“ zkoušejících a tlumočnicků může mít několik pozitivních a negativních dopadů. Jako pozitiva bychom viděli růst profesionality tlumočnicků, kteří se zcela nebo z velké míry věnují stejnému typu tlumočení. Může se jednat jak o terminologické a obsahové prohloubení znalostí předmětů, tak i možnost přizpůsobit se požadavkům jednotlivých škol a zkoušejících. Pedagogové tvrdí, že stálí tlumočníci lépe ovládají terminologii, vyznají se v problematice předmětů, vědí, jaký učitel jakému jazyku rozumí a kdy není třeba tlumočit, a také kam zkoušející směřují jednotlivými typy otázek. Učitelé se často přizpůsobí tím, že mění znění a způsob pokládání otázek, které se zdají být problematické pro tlumočníka nebo naráží na kulturní nebo jazykové odlišnosti, a mohou být těžké na pochopení pro studenta (např. jaký je rozdíl mezi vnímáním a čítím).

Tlumočníci jsou taktéž přesvědčení, že pro studenta je lepší mít tlumočníka, který se vyzná v nostrifikacích a umí s tím studentovi poradit, ví, jak správně položit otázku a na co se zaměřit během přípravy a zkoušení. Z tlumočnicků se tak stávají odborníci na danou problematiku a hrozí to, že překročí svoji roli jazykového zprostředkovatele a budou zasahovat do rolí, které náležejí zkoušejícímu. To se může projevat zásahy do obsahu sdělení, které pro soudního tlumočníka nejsou přípustné, debaty s učiteli o správnosti nebo spravedlivosti výsledků zkoušení a také poradenstvím pro studenty a vyjádřením svého názoru na zkušební komisi a jejich postupy.

Dlouhodobé negativní zkušenosti vyučujících s tlumočníky vedou k tomu, že školy přizpůsobují pravidla konání zkoušek tak, aby se vyloučily možnosti nápověd ze strany tlumočníka. Na některých školách tlumočnické během přípravy studenta musí čekat na chodbě, platí zákaz mít tlumočníka u písemných zkoušek, písemné zkoušky se nahrazují ústními atd. Jedna odhalená nápověda tlumočníka vrhá stín na ostatní tlumočníky, kteří svoji práci dělají poctivě, má negativní vliv na pověst tlumočnicků a snižuje důvěru k představitelům této profese. Často to „odnesou“ i noví tlumočníci, kteří na dané škole

nikdy netlumočili, ale jsou předem upozorněni na to, že učitelé případnou nápovědu ihned odhalí a že nemá cenu to zkoušet.

Vstup pro nové tlumočníky do tohoto odvětví je i tak poměrně náročný a není moc atraktivní. Jedním z důvodů je monopol některých tlumočnicků na klienty jazykových škol, které se specializují na dovoz zahraničních studentů. Dalším důvodem je nízká finanční odměna, která se na českém trhu pohybuje kolem 1000 Kč za jednu tlumočenou zkoušku. Tlumočnick musí umět celou látku střední školy, dokonale se vyznat v odborných pojmech z různých předmětů, připravit glosář, který sotva využije při jiném tlumočení, a to kvůli jedné zkoušce, která zpravidla trvá 15 až 30 minut. Pokud klientů nemá více nebo se tím nebude zabývat častěji, příprava na jednu zkoušku se některým tlumočnickům nejspíše nevyplatí. Z rozhovorů s jinými tlumočnickými mimo náš výzkum vyplývá, že je často problémem najít tlumočnicka na nostrifikační zkoušky z málo frekventovaných jazyků právě proto, že většina soudních tlumočnicků v této oblasti netlumočí.

Vraťme se nyní k výzkumným otázkám, které byly položeny na začátku empirické části.

Předpoklad, že tlumočníci pracující se zahraničními studenty budou mít tendenci k odchýlení se od obecných zásad soudního tlumočení a k větším zásahům do tlumočené komunikace, které se projeví snahou o koordinaci komunikace s cílem zvýšit její efektivitu a předejít případným nedorozuměním, se nám potvrdil.

Tato aktivní role může být spojena jednak s povahou školního prostředí (méně formální než u soudu nebo na policii), jednak se zavedenou praxí péče o zahraniční studenty na českém trhu (spolupráce s jazykovými školami, konzultace ohledně průběhu zkoušek, poskytnutí materiálů pro přípravu, pomoc s vyřizováním formálních náležitostí). Tlumočníci často přebírají roli studentových opatrovníků ještě přede dnem konání zkoušky a mohou se cítit zodpovědní za její průběh a výsledek, a proto napomáhají úspěšnému zprostředkování komunikace. Dalším možným důvodem je to, že klient si tlumočnicka platí, a proto očekává určitou náklonnost a spolupráci z jeho strany. V neposlední řadě si tlumočníci, působící výhradně nebo z větší části v této oblasti, uvědomují, že studenti si navzájem předávají kontakty, a na jejich spokojenosti s „poskytnutou službou“ a částečně i na výsledku zkoušek závisí další poptávka po službách konkrétního tlumočnicka, proto se jim v určitých situacích snaží vyjít vstříc.

Komunikace s klientem mimo místo výkonu tlumočení není přímo v rozporu se zákonem, ale je otázkou, do jaké míry je to etické a profesionální. Kdo má pomáhat a radit

studentovi v průběhu procesu nostrifikace? Má to být škola, ke které student byl přidělen pro složení zkoušek, pracovníci odboru školství, komerční jazykové kurzy, jiní zprostředkovatelé nebo přímo tlumočník? V komunitním prostředí je zcela běžné, že se klienti obrací na tlumočníka s otázkami nebo prosbami o pomoc či radu. Soudní tlumočník však musí zachovat určitý odstup a nesmí zcela podlehnout situaci, obzvláště když se jedná o nezletilého klienta, a přebírat na sebe roli jeho opatrovníka a ochránce. Je třeba dodržovat zásadu diskrétnosti a mlčenlivosti. O průběhu a obsahu předchozích jednání nesmí soudní tlumočník nikoho informovat a nesmí využít ve svůj či jiný prospěch informace, které při tlumočení získal. Soudní tlumočník má také dodržovat zásadu nezávislosti a nestrannosti a nepřipouštět, aby mu někdo určoval, jakým způsobem má přednesený výrok tlumočit. Jakmile tlumočník povolí a dá klientovi najevo, že mu záleží na tom, aby zkouška proběhla úspěšně, může v očích klienta ztratit své postavení kompetentního profesionála, který se řídí určitými zásadami a právními předpisy a nesmí přesahovat své pravomoci, jež mu byly pověřeny soudem.

Je tedy potřeba vzdělávat své klienty a vysvětlovat studentům roli tlumočníka, nebo nenavazovat žádný kontakt před zkouškou, maximálně takový, který je bezpodmínečně nutný k domluvě termínu a podmínek tlumočení. Tlumočník má vystupovat jako nestranný jazykový zprostředkovatel, ne jako doprovod studenta. Studenti mají často zkreslené představy o tlumočnicích a falešná očekávání, nicméně to neznamená, že budou zklamáni, pokud jim tlumočník u zkoušky „nepomůže“. Musí vzít na vědomí, že platí za tlumočnický úkon, který soudní tlumočník musí provést v nejvyšší možné kvalitě, a to jak z hlediska odborného, tak jazykového, teprve tehdy všechny strany tlumočení budou mít absolutní důvěru a spokojenost s jeho službami.

6 Závěr

Tématem této diplomové práce, kterému jsme se věnovali vůbec jako první, bylo tlumočení nostrifikačních zkoušek ve světle současné tlumočnické praxe. V teoretické části jsme nejprve obecně pojednali o problematice a organizaci vzdělávání cizinců v České republice, definovali jsme základní právní předpisy a dokumenty, jimiž se řídí uznávání zahraničního vzdělání a odborné praxe v ČR. Dále jsme stručně nastínili vývoj zkoumání role tlumočnicka v translatoologii a představili několik pohledů zahraničních badatelů na úlohu tlumočnicka v různých kontextech tlumočené komunikace. Posléze jsme se zaměřili na výzkumy očekávání jednotlivých účastníků tlumočené komunikace od tlumočnicka a charakterizovali tlumočení v kontextu školního prostředí. Na základě teoretických poznatků jsme se pokusili popsat požadavky kladené na tlumočnicka nostrifikačních zkoušek, určit jeho roli a vliv tlumočnických strategií na průběh zkoušky.

Empirická část práce byla věnována analýze dat získaných prostřednictvím anonymního kvantitativně-kvalitativního dotazníkového šetření provedeného mezi 20 tlumočnickými, 21 učiteli a 41 studenty. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak na roli tlumočnicka pohlížejí účastníci tlumočených zkoušek, jak řeší případné problémy, co od tlumočnicka očekávají a jak subjektivně vnímají spolupráci s ním. Součástí výzkumu byly také otázky zaměřené na důvody studentů, kteří volí zkoušku s tlumočnickem, a analýza problematických jevů při tlumočení.

Výzkum ukázal, že ani jedna ze stran zkoumané komunikační situace nevnímá tlumočnicka jenom jako neutrálního jazykového zprostředkovatele, ale připouští i koordinaci komunikace tlumočnickem a v případě potřeby vysvětlování kulturních specifik a jazykových odlišností obou systémů. Obě strany (tlumočnicki a učitelé) se shodli na tom, že není přípustné, aby tlumočnick zasahoval do obsahu sdělení, vystupoval jako odborník na projednávané téma a jednal v zájmu jedné ze stran. Ukázalo se, že tlumočnicki berou větší ohled na porozumění sdělení studentem, než je to z pohledu učitelů třeba.

Běžnou praxí na českém trhu je poradenství, které tlumočnicki poskytují svým klientům ohledně přípravy a průběhu zkoušek. Jen malé procento učitelů s tím nesouhlasí, protože ví, že často studenti potřebují informace a morální podporu v tomto pro ně náročném procesu. Tlumočnick by však měl dávat pozor na to, jaké informace poskytuje

studentovi a zda dodržuje profesní a etické zásady soudního tlumočnicka, jako je nezávislost, nestrannost, diskretnost a mlčenlivost.

Tlumočení u nostrifikačních zkoušek se svojí povahou a prostředím podobá komunitnímu tlumočení, což pro soudního tlumočnicka není zcela obvyklé. Většina problémů spojených s tímto typem tlumočení se vztahuje k zásadě neutrality a jejímu porušování. Tlumočníci upozorňují na snahu primárních účastníků vyvíjet na tlumočnicka nátlak nebo ho získat na svou stranu, přičemž častější je tato tendence u studentů. Zároveň uvádějí, že zůstat neutrální je někdy těžké i pro tlumočnicka, i když by to měl dokázat. Jako častý důvod uvádějí velkou emoční vypjatost situací, v nichž tlumočení probíhá.

Závěrem je třeba říct, že téma tlumočení zkoušek je v České republice velmi široké a stále aktuální a také skrývá velký potenciál pro další bádání. V naší práci jsme se zaměřili hlavně na roli tlumočnicka z pohledu tlumočnicků, učitelů a studentů, zajímavé by bylo také zkoumat, jak na úlohu tlumočnicka v tomto kontextu pohlíží Komora soudních tlumočnicků, pracovníci oboru školství na krajských úřadech a na magistrátu.

7 Seznam použité literatury

CHANDLER, George. *International and national library and information services: a review of some recent developments 1970-80*. Oxford: Pergamon Press, 1982. Recent advances in library and information services. ISBN 0-08-025793-3

CONSERline: newsletter of the CONSER Program [online]. Washington (D.C.): Library of Congress, Serial Record Division, 1994- [cit. 2011-10-10]. ISSN 1072-611X. Dostupný z: <http://www.loc.gov/acq/conser/conserline/conserline-home.html>.

ANGELELLI, C. *Interpretation as a communicative event: A look through Hymes' lenses*. META. 2000, 45(4), 580-592. ISSN 00260452.

ANGELELLI, C. *The Interpersonal Role of the Interpreter in Cross-Cultural Communication*. The Critical Link 3: Interpreters in the Community. Selected papers from the Third International Conference on Interpreting in Legal, Health and Social Service Settings, Montréal, Quebec, Canada 22–26 May 2001. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 2003, 15–25.

BARSKY, Robert F. *The Interpreter as Intercultural Agent in Convention Refugee Hearings*. The Translator. 1996, 2(1), 45-63. ISSN 1355-6509.

BERK-SELIGSON, Susan. *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process: Language and legal discourse*. University of Chicago Press, 2002, 323 s. ISBN 0226043789.

BOOYSEN, Lene. *Educational interpreting in undergraduate courses at a tertiary institution: perceptions of students, lecturers and interpreters*. 2015. Thesis (MA). Stellenbosch University.

ČEŇKOVÁ, Ivana. *Úvod do teorie tlumočení*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, c2008. ISBN 9788087218099.

DOWNIE, J. *What Every Client Wants? (Re)mapping the Trajectory of Client Expectations Research*. Meta. 2015, 60(1), 18–35 [online]. [cit. 2020-05-30]. Dostupné z: <https://doi.org/10.7202/1032398ar>

Etický kodex komunitních tlumočnicků, 2018. Meta o.p.s.: Společnost pro příležitosti mladých migrantů [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/eticky_kodex_aktualni.pdf

The Structure of the European Education Systems 2018/19: Schematic Diagrams. Eurydice Facts and Figures. European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

GUTVIRTHOVÁ, Jana. *Role tlumočnicka v azylovém řízení s čínsky hovořícími migranty*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie

HALE, Sandra Beatriz. *The Discourse of court interpreting: discourse practices of the law, the witness and the interpreter* / Sandra Beatriz Hale. 2004. ISBN 1588115178.

HALE, Sandra. *Themes and methodological issues in court interpreting research*. Taking stock: research and methodology in community interpreting, Erik HERTOG & B. v. d. VEER (eds), 2006, 205–228. Antwerp: Hoger Instituut voor Vertalers & Tolken, Hogeschool Antwerpen.

HALE, Sandra. *Community Interpreting*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2007, 301 s. ISBN 9781403940681.

HAVLÍN, Adam. *Netlumočnická role tlumočnicka u nostrifikačních zkoušek*. Rusky jazyk [online]. 2013 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <http://ruskyjazyk.cz/netlumocnicka-role-tlumocnika-u-nostrifikačních-zkoušek/>

HOLKUPOVÁ, Jiřina. *Role komunitního tlumočnicka z hlediska očekávání účastníků tlumočnické komunikační situace*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie.

JIRKOVSKÁ, Markéta. *Etické kodexy ve světle současné tlumočnické praxe*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie.

KALINA, Sylvia. *Quality Assurance for Interpreting Processes*. Meta. 2005, 50(2), 768–784. [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.7202/011017ar>

KALINA, Sylvia. *Ethical challenges in different interpreting settings*. MonTI: Monografías de Traducción e Interpretación. 2015, Special Issue (2), 63-86. [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné také z: <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/monti/article/view/1966>

Komunitní tlumočníci ve víru integrace, 2014, Meta o.p.s.: Společnost pro příležitosti mladých migrantů [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/meta_komunitni_tlumocnici.pdf

KOUDELKOVÁ, Zuzana. *Soudní tlumočení v trestním řízení pro nerodilé mluvčí*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie.

LEANZA, Y. *Roles of community interpreters in pediatrics as seen by interpreters, physicians and researchers*. Interpreting. 2005, 7 (2), s. 167–193.

MASON, Marianne. *Courtroom interpreting*. Lanham: University Press of America. 2008. ISBN 0761840737.

MESA, A. M. *The Cultural Interpreter: An Appreciated Professional. Results of a Study on Interpreting Services: Client, Health Care Worker and Interpreter Points of View*. The Critical Link 2. Selected papers from the Second International Conference on Interpreting

in legal, health and social service settings, Vancouver, BC, Canada, 19–23 May 1998. Amsterdam: John Benjamins, 2000, s. 67–79.

MIKKELSON, H. *Towards a redefinition of the role of the court interpreter*. *Interpreting*. 1998, 3 (1), s. 21–45.

MIKKELSON, H. *Interpreting is interpreting – or is it?* GSTI 30th Anniversary Conference. 1999. [online]. [cit. 2020-05-30]. Dostupné z: http://works.bepress.com/holly_mikkelson/9/

PÖCHHACKER, F. *‘Getting Organized’: The Evolution of Community Interpreting*. *Interpreting*. 1999, 4(1), s. 125–141.

PÖCHHACKER, F. *The Community Interpreter's Task: Self-Perception and Provider Views*. The Critical Link 2. Selected papers from the Second International Conference on Interpreting in legal, health and social service settings, Vancouver, BC, Canada, 19–23 May 1998. Amsterdam: John Benjamins, 2000, s. 49–65.

PÖCHHACKER, Franz. *Introducing interpreting studies*. New York: Routledge. 2004, 252 s. ISBN 0415268877

PÖLLABAUER, S. *Interpreting in Asylum Hearings. Issues of Role, Responsibility and Power*. *Interpreting*. 2004, 6(2), s. 143–180. Stockholm, Sweden, 20–23 May 2004. Amsterdam: John Benjamins, s. 39–52.

PÖLLABAUER, S. 2006 a. *Interpreting in Asylum Hearings: Issues of Saving Face*. The Critical Link 4. Professionalisation of Interpreting in the Community: Selected Papers from the 4th International Conference on Interpreting in Legal, Health and Social Service Settings, Stockholm, Sweden, 20–23 May 2004. Amsterdam: John Benjamins. s. 39–52.

PÖLLABAUER, Sonja. *Interpreting in asylum hearings: Issues of saving face*. In: WADENSJÖ, Cecilia, Birgitta ENGLUND DIMITROVA a Anna-Lena NILSSON. The Critical Link 4: Professionalisation of Interpreting in the Community. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007, s. 39-53. ISBN 978 90 272 1678 6.

ROBERTS, Roda P. *Community Interpreting Today and Tomorrow*. CARR, Silvana E. The Critical Link: Interpreters in the Community: Papers From the First International Conference on Interpreting in Legal, Health, and Social Service Settings. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997, s. 9-26. ISBN 90-272-1620-7.

VORLICKÁ, Kateřina. *Soudní tlumočení pro děti a nezletilé*. Praha, 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie.

WADENSJÖ, Cecilia. *Interpreting as Interaction*. London: Longman, 1998. ISBN 978-058-2289-109.

Online zdroje

Vzdělávání cizinců na vysokých školách. Český statistický úřad [online]. ČSÚ, 2020 [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/vysoke-skoly>

Metodika z oblasti vzdělávání cizinců. Český statistický úřad [online]. ČSÚ, 2020 [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/metodika-z-oblasti-vzdelavani-cizincu>

Postup pro uznání zahraničního vzdělání podle ekvivalenčních dohod – Slovensko, Polsko, Německo, Maďarsko a Slovinsko. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: MŠMT, 2020 [cit. 2019-11-29]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/a-postup-podle-ekvivalencnich-dohod-madarsko-polsko>

Uznání zahraničního vzdělání (s výjimkou VŠ). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: MŠMT, 2020 [cit. 2020-03-22]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/nostifikace-uznani-zahranicniho-zakladniho-stredniho-a>

Boloňský proces a Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání. Evropská komise [online]. [cit. 2020-06-12]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_cs

Soudní tlumočení a překlad na půdě Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. ToP: tlumočení, překlad. XXX (134). s. 11. JTP [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: https://docs.google.com/viewer?url=http://www.jtpunion.org/getattachment/O-JTP/Clanky-a-zajimavosti/ToP-134-zima-2019/ToP-134_zima_2019.pdf.aspx

Uznávání zahraničního vzdělání a kvalifikace. META, o.p.s. – Společnost pro příležitosti mladých migrantů [online]. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://nostifikace.mkc.cz/>

Uznávání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami. Magistrát hl. m. Prahy [online]. MHMP, 2016 [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: http://www.praha.eu/jnp/cz/potrebuji_resit/zivotni_situace/skolstvi/uznavani_rovnocennosti_a_nostrifikace.html

Právní předpisy

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 21/2006 Sb., o ověřování shody opisu nebo kopie s listinou a o ověřování pravosti podpisu a o změně některých zákonů (zákon o ověřování), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách)

Zákon č. 18/2004 Sb. o uznávání odborné kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států EU a některých příslušníků jiných států

Zákon 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů

Vyhláška č. 12/2005 Sb., o podmínkách uznání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami

Vyhláška č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů

Mezinárodní smlouvy o uznávání rovnocennosti dokladů o dosaženém vzdělání a o právní pomoci, jimiž je Česká republika vázána

8 Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník pro tlumočníky	ii
Příloha 2: Dotazník pro učitele.....	xi
Příloha 3: Dotazník pro studenty	xix
Příloha 4: Výstupy z programu statistica (výpočet závislosti pojetí role tlumočnicka na pracovním jazyku respondenta)	xxvii
Příloha 5: Formulář žádosti o uznání zahraničního vzdělání	xxxii
Příloha 6: Protokol o nostrifikační zkoušce.....	xxxii

